

SNF-RAPPORT NR. 14/95

Etablererstipend 1989-90; Etablering av levedyktige virksomheter?

av

**Jon Reiersen
Oddbjørn Raaum**

**SNF-prosjekt nr. 9240:
"DU's etablererstipend 1989-90: Etablering av levedyktige bedrifter"**

Prosjektet er finansiert av Kommunal- og arbeidsdepartementet

**STIFTELSEN FOR SAMFUNNS- OG NÆRINGSLIVSFORSKNING
NORGES HANDELSHØYSKOLE
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT - UNIVERSITETET I OSLO
OSLO, FEBRUAR 1995**

© Dette eksemplar er fremstilt etter avtale
med KOPINOR, Stenergate 1 0050 Oslo 1.
Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale
og strid med åndsverkloven er straffbart
og kan medføre erstatningsansvar.

ISBN 82-7296-553-4
ISSN 0803-4036

Forord

Dette er sluttrapport fra prosjektet *"Etablererstipend 1989-1990. Etablering av levedyktige virksomheter?"*. Prosjektet er finansiert av Kommunal- og arbeidsdepartementet. Arbeidet med prosjektet har foregått i samarbeid med Telemarksforskning i Bø og resultatene fra prosjektet er dokumentert i to forskjellige rapporter - en fra hver av de to institusjonene. I tillegg er det publisert en sammendragsrapport fra prosjektet (Arbeidsnotat 5/95, Telemarksforskning Bø).

En rekke problemstillinger som ikke er berørt i denne rapporten er nærmere drøftet i rapporten fra Telemarksforskning. Dette gjelder spesielt problemstillinger i forbindelse med virksomhetenes økonomiske utvikling, og spørsmål knyttet til lokalmiljø, nettverk og oppfølging fra relevante miljøer. For å få et mest mulig komplett bilde av evalueringen bør derfor begge rapportene leses.

Under arbeidet med prosjektet har vi hatt nytte av innspill og kommentarer fra en referansegruppe bestående av:

- Olav Bardalen, Statens nærings- og distriktsutviklingsfond
- Hilde Bergersen, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- Hilde Brinkslie, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- Nils Gunneng, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- Tor-Egil Lindeberg, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- Kåre Movold, Kommunal- og arbeidsdepartementet
- Frank Norderhaug, Norges forskningsråd
- Ragna Rykkje, Rykkje lefsebakeri
- Oddrun Trengereid, Møre og Romsdal Fylkeskommune
- Sverre Try, Kommunal- og arbeidsdepartementet

Ellers vil vi takke Torjus Bolkesjø, Eivind Jørgensen og Brynjulv Eika ved Telemarksforskning for godt samarbeid under arbeidet med prosjektet. Vi vil også takke Sverre Try spesielt for kommentarer til et tidligere utkast av denne rapporten.

Jon Reiersen

Oddbjørn Raaum

Innhold

Forord

1. Innledning og sammendrag	
1.1 Bakgrunn	1
1.2 Etablererstipendordningen: formål og utvikling	2
1.3 Disposisjon	3
1.4 Sammendrag og hovedresultater	4
2. Teori og empiri om nyetablerte virksomheters overlevelsessevne	
2.1 Etablering og drift av egen virksomhet	12
2.2 Etablererens betydning for virksomhetens utvikling	17
2.3 Eksterne rammebetingelser og markedsorientering	20
3. Datamaterialet	
3.1 Opplegg og prosedyre for datainnsamling	24
3.2 Hvem er stipendiatene: Beskrivende statistikk	27
3.3 Nærmere om de etablerte virksomhetene	35
4. Virksomheter i drift mai/juni 1994	
4.1 Hvem og hvilke virksomheter driver	43
5. Overlevelse og nedlegging	
5.1 Innledning	48
5.2 Overlevelse etter ulike kjennetegn	52
5.3 Varighetsanalyse av virksomhetenes levetid	56
5.4 Opphør som selvstendig	62

6. Sysselsetting	64
7. Effekter av stipendet, etablereropplæring og oppfølging	
7.1 Effekter av stipend basert på egenvurdering	68
7.2 Stipendeffekt basert på sammenlikningsgruppe	70
7.3 Effekter av etablereropplæring og oppfølging	71
8. Arbeidsledige etablerere	
8.1 Etablering	76
8.2 Overlevelse	78
8.3 Liknende ordninger i andre land	85
9. Oppsummering og konklusjoner	
9.1 Oppsummering	86
9.2 Politikkimplikasjoner	89
Referanser	92
Vedlegg 1 Spørreskjema 1994 (A-skjema)	
Vedlegg 2 Spørreskjema 1994 (B-skjema)	
Vedlegg 3 Anslag på driftsandel mai-juni 1994	
Vedlegg 4 Næringsfordeling	
Vedlegg 5 Varighetsanalyse	

1. Innledning og sammendrag

1.1 Bakgrunn

Fram til midten av 1970- tallet var den økonomiske utviklingen preget av stabil vekst og full sysselsetting. De etablerte storforetakene stod for det meste av sysselsettingsøkningen som fant sted, og diskusjonen om nyskapning dreide seg stort sett om kravene til fornyelse i de allerede etablerte virksomhetene. I en situasjon hvor en rekke av de store virksomhetene reduserer sysselsettingen har imidlertid interessen for nyskapning i form av nyetableringer, og hvilken rolle små foretak spiller for utviklingen i næringslivet og for sysselsettingen, økt. En rekke internasjonale studier har konkludert med at det i første rekke er de små, unge virksomhetene med mindre enn 20 ansatte som gir et positivt bidrag til jobbskapingen.¹

I løpet av den siste tiårsperioden har da også myndighetene satt i verk en rekke tiltak for å skape nye arbeidsplasser gjennom å stimulere potensielle småbedriftsetablerere til å starte egen virksomhet. Virkemidlene som har blitt benyttet er ulike former for økonomisk støtte og/eller opplæring. Mange av tiltakene har videre vært rettet inn mot spesielle grupper og på den måten inngått som deler av arbeidsmarkeds- og distriktpolitikken. Et eksempel på et slikt tiltak er *etablererstipendordningen* som ble vedtatt av Stortinget i 1989. I meldingen som ble sendt ut i forbindelse med vedtaket heter det bl.a. at bevilgningen var et ledd i arbeidet med å redusere arbeidsledigheten gjennom å stimulere til økt etableringsvirksomhet og dermed skape flere lønnsomme og varige arbeidsplasser.

Blant annet Storey (1987) hevder imidlertid at det kan være et problem at den politiske fokuseringen på småbedrifter ikke står i forhold til våre kunnskaper om dem; *"(...) public policies to promote the development and growth of small firms have been developed rather faster than our knowledge about small firms. (...) the small sector firm is now in the unusual position of being poorly understood, whilst being in the focus of political attention."* (Storey 1987, s. 2). I Stortingspreposisjon nr. 1 1993-94 sies det blant annet følgende under omtalen av etablererstipendet: *"Etablererstipendordningen har nå vært permanent i 5 år, og det vil være interessant å kartlegge langtidseffekten av stipendet."* Dette er utgangspunktet for denne rapporten. Siktemålet med rapporten er å studere de etablerte virksomhetene og deres utvikling: Hvilke type etablerere og virksomheter "overlever", og hva kan "forklare" observert utviklingsforløp.

Etablererstipendet har både næringspolitiske og arbeidsmarkedspolitiske målsettinger. I denne rapporten vil vi fokusere på ordningen som et arbeidsmarkedspolitisk virkemiddel. I overkant av 30 prosent av etablererstipendiatene var arbeidsledige ved

¹ Se OECD (1994) for en referanse til en rekke av disse studiene.

søknadstidspunktet for stipend. I hvilken grad har disse lyktes med å skape seg selv (og andre) en varig arbeidsplass?

1.2 Etablererstipendordningen: formål og utvikling

I retningslinjene for etablererstipendordningen heter det at formålet med ordningen først og fremst er å stimulere til flere og bedre etableringer og på den måten skape varige og lønnsomme arbeidsplasser. Gitt at disse betingelsene er oppfylt skal det særlig tas hensyn til næringssvake områder, arbeidsledige og kvinner. Det stilles imidlertid krav til søkerne at de gjennom tidligere utdanning, praksis eller personlige egenskaper kan være i stand til å drive virksomheten. Potensielle etablerere kan søke om midler til å utarbeide forretningsplaner på grunnlag av en forretningside (utviklingsfasen) og/eller til selve bedriftsetableringen (etableringsfasen). Maksimalt tilsagnsbeløp er 200 000 kroner. Etablererstipendet er derfor mest aktuelt for mindre etableringer.

Midlene til etablererstipendordningen bevilges over Kommunal- og arbeidsdepartementets budsjett, og fordeles videre til fylkeskommunenes næringssetater som står for koordinering og behandling av søknader. Utover de generelle retningslinjene som er lagt for ordningen, kan fylkene selv prioritere tiltak etter lokale forhold og behov.

Som det går fram av tabell 1.1 har etablererstipendordningen blitt videreført fram til i dag. Det har vært stor etterspørsel etter stipendmidler, og bare en liten del av søknadsmassen i de ulike årene har blitt innvilget.

Tabell 1.1 *Etablererstipend 1989 - 1994. Bevilgning i millioner kroner, antall søknader og antall tilsagn.*

År	Bevilgning i millioner kroner	Antall søknader	Antall tilsagn (% av antall søknader)
1989	50,0	5189	768 (15)
1990	20,1	2457	358 (14)
1991	35,0	3316	478 (15)
1992	75,0	4321	772 (18)
1993	73,9	5000	850 (17)
1994	124,5 ¹		

Kilde: DU-statistikk, 1989, 1990, 1991. Stortingsprp. nr.1 1994, 1995.

Note: 1. En del av økningen i bevilgningen fra 1993 til 1994 skyldes at yrkeshemmede også ble inkludert i ordningen f.o.m. 1994.

1.3 Disposisjon

Rapporten er disponert på følgende måte: Etter sammendraget i neste avsnitt starter vi rapporten med en diskusjon av hvilken betydning etablererstipendet kan ha for etablering av levedyktige virksomheter. Deretter presenterer vi noen (utvalgte) empiriske studier som spesielt tar for seg nyetablerte virksomheters overlevelsessevne. Denne gjennomgangen danner bakgrunnen for vår egen analyse i de etterfølgende kapitlene. I kapittel 3 presenteres datamaterialet som er utgangspunktet for rapporten sammen med en redegjørelse for opplegg og prosedyre for datainnsamlingen. Kapittel 4 gir hovedtall for andelen stipendiater som fortsatt driver virksomheten ved undersøkelsestidspunktet juni 1994. I kapittel 5 studerer vi nærmere i hvilken grad etablererstipendiatene "overlever" som selv-sysselsatte, og hvilke grupper som lykkes best med å skape seg selv (og andre) en varig arbeidsplass. Hvilke bakgrunnsvariable kan "forklare" observert utvikling i de etablerte virksomhetene? I kapittel 6 beskrives arbeidsinnsats og sysselsetting i virksomhetene som var i drift på undersøkelsestidspunktet. Vi forsøker også å analysere hvilke kjennetegn ved virksomhetene som har betydning for antall ansatte, målt ved henholdsvis totalt antall sysselsatte i virksomhetene, antall utførte årsverk og enpersons- vs. flerpersons virksomheter. I kapittel 7 diskuterer vi problemer knyttet til å måle effekter av etablererstipend og etablereropplæring i forhold til målsettingen om å etablere levedyktige virksomheter. Etablererstipendet som er omtalt i denne rapporten har arbeidsledige som en av målgruppene. I tillegg har arbeidsledige etablerere anledning til å søke om å beholde dagpengene under en utvikling- og etableringsfase av egen virksomhet. "Dagpengeetablererne" fra 1991 ble i en survey fra november 1993 kartlagt på samme måte som stipendiatene fra 1989-90 (Reiersen og Raaum (1994)). I kapittel 8 sammenlikner vi de to gruppene når det gjelder etableringsfrekvens og overlevelse. Formålet er å kaste lys over hvilke effekter etablererstipendet for arbeidsledige har hatt, *sammenliknet* med økonomisk støtte i form av dagpenger. Til slutt oppsummerer vi hovedkonklusjonene fra rapporten.

1.4 Sammendrag

I 1989 og 1990 mottok i overkant av 1100 personer DU's etablererstipend. Datamaterialet som ligger til grunn for denne rapporten er basert på spørreskjemaundersøkelser blant alle disse, samt registerinformasjon om den enkelte stipendiat hentet fra SNDs engasjementsregistre. Den første spørreundersøkelsen ble gjennomført i april 1991 og fulgt opp med en ny undersøkelse i mai 1994. Den første undersøkelsen ga en svarprosent på 58 prosent, mens i den siste undersøkelsen var det i overkant av 40 prosent som svarte. Svargruppen er representativ med hensyn til kjønn, arbeidsmarkedstilknytning før stipend, gjennomsnittlig tilsagnsbeløp, hvilken næring etableringen var planlagt og geografisk lokalisering. Rapporten fokuserer spesielt på følgende spørsmål: 1) hvem planlegger etablering av egen virksomhet med etablererstipend, 2) hvor mange av stipendiatene som var omfattet av ordningen i 1989 eller 1990 driver egen virksomhet "i dag", 3) hvor mange av de *etablerte* virksomhetene "overlever" og hvilke faktorer spiller en rolle for virksomhetens overlevelse.

Hvem planlegger etablering av egen virksomhet med etablererstipend:

Kvinnene utgjorde omkring halvparten av 1989-90 stipendiatene, mens nesten 70 prosent av alle stipendiatene var i alderen 30-50 år. Omkring 80 prosent oppgir at de var gift eller samboer, og 58 prosent hadde ansvar for barn under 16 år. Stipendiatene har et relativt høyt utdanningsnivå. 29 prosent har enten universitets- eller høgskoleutdanning (det tilsvarende tallet for hele befolkningen er 22 prosent). Stipendiatene har også gjennomgående lang yrkeserfaring. 54 prosent oppgir at de har vært i inntektsgivende arbeid i mer enn 10 år. Bare 4 prosent oppgir at de ikke har hatt inntektsgivende arbeid før de fikk etablererstipend.

Fra spørreskjema har vi opplysninger om stipendiatenes arbeidsmarkedstilknytning like før de fikk etablererstipend. Omlag 30 prosent oppga at de var arbeidsledige, mens 37 prosent var lønsmottakere. Relativt mange (16 prosent) drev allerede - eller betraktet planleggingen av egen virksomhet som sin hovedbeskjeftigelse. 17 prosent var enten hjemmeværende, under utdanning eller annet. De arbeidsledige stipendiatene skiller seg ut fra de andre ved en lavere andel med høyere utdanning, men sammenliknet med alle arbeidsledige har de et høyere utdanningsnivå. De som var arbeidsledige eller hjemmeværende/i utdanning hadde vært færre år i inntektsgivende arbeid. Igjen skiller de arbeidsledige stipendiatene seg noe ut fra alle arbeidsledige idet alle ledige har en noe kortere yrkeserfaring.

Mange av stipendiatene har gjennom sin bakgrunn og tidligere arbeidserfaring kjennskap til det å drive som selvstendig. 34 prosent oppgir at de hadde hatt ansvaret for driften av en virksomhet før de mottok etablererstipend. 32 prosent av disse hadde hatt et slikt ansvar i mer enn 4 år.

Majoriteten (63 prosent) fikk stipend til etableringsfasen. Stipendet var i gjennomsnitt på i overkant av 63 000 kroner, men variasjonen er stor. Omkring 22 prosent planla virksomhet innen varehandel, restaurant og transport, 44 prosent innen industri, bygg og anlegg, mens 35 prosent ønsket å etablere seg innenfor annen tjenesteytende virksomhet. To tredjedeler av stipendiatene var bosatt i landkommuner, mens omkring en fjerdedel bodde i byer med mer enn 20 000 innbyggere. Stipendiatene hørte hjemme i kommuner med en registrert arbeidsledighet i 1991 på 4,6 prosent, hvilket er svært likt landsgjennomsnittet (4,7).

Etablererstipendet har kvinner, arbeidsledige og prosjekter i næringssvake områder som prioriterte målgrupper. Vektleggingen på prosjekter i næringssvake områder kan beskrives ved tilsagnskommunenes status i DU's klassifisering av virkeområder. Over en tredjedel (36,2 prosent) av stipendiatene befant seg utenfor DU's virkeområde, hvilket grovt sett er de sentrale østlandsområdene, kommunene langs kysten av sør-/vestlandet og Trondheimsregionen. Majoriteten innenfor DU-områdene finnes i 15, 25 og 35 %-områdene (til sammen 51,8 prosent) og kun 6,4 prosent av stipendiatene i 40%-området (Nord-Troms og Finnmark). På bakgrunn av en sammenlikning med befolkningens sammensetning tyder det likevel på at de næringssvake områdene er prioritert. For eksempel utgjør befolkningen i 15, 25 og 35 %-områdene ca. 20 prosent av antall innbyggere i landet, men over 50 prosent av stipendiatene. Likevel er det generelt vanskelig å si noe om målgruppene er prioritert, siden vi ikke har informasjon om avslåtte søknader.

Hvor mange av stipendiatene driver egen virksomhet i dag:

I vår studie har vi opplysninger om driftsstatus omkring 4-5 år etter at etablererne mottok stipend, men denne informasjonen er tilgjengelig for kun omkring 40% av stipendiatene (422 av 1048). Det er mange grunner til å anta at disse *ikke er et tilfeldig utvalg* av samtlige etablerere som mottok stipend. Erfaringer fra andre spørreskjemaundersøkelser viser at hvem som svarer ofte er avhengig av undersøkelsens formål og vedkommendes engasjement i forhold til de problemstillingene som tas opp. Sett i forhold til vår undersøkelse kan det være grunn til å tro at svartilbøyeligheten er korrelert med hvilket utbytte den enkelte føler at de har hatt av etablererstipendet. Personer som faktisk etablerte virksomheten som var planlagt - og kanskje spesielt de som fortsatt driver virksomheten i dag - kan ha vært mer villig til å svare. Den lave svarprosenten kombinert med muligheten for at svar er positivt korrelert med drift i dag, innebærer at anslaget på andel i drift basert på opplysninger fra de som har svart på spørreundersøkelsen er beheftet med betydelig usikkerhet. Med ulike forutsetninger om drift blant stipendiater der spørreskjemaopplysninger mangler, finner vi at anslaget på driftsandel for alle stipendiatene varierer fra 48,7 til 64,7 prosent (se kapittel 4 for detaljer).

Vi finner videre at det er liten variasjon i driftsandel (ubetinget av om

virksomheten er etablert eller ikke) mellom stipendiater med ulike typer virksomheter og ulike omgivelser. Driftsandelen varierer imidlertid noe mer etter personspesifikke kjennetegn: Stipendiater under 30 år, stipendiater med kun grunnskole og de som hadde vært arbeidsledig i over 6 måneder har en signifikant (5 %-nivå) lavere driftssannsynlighet i mai/juni 1994.

Hvor mange av de etablerte virksomhetene overlever:

De etablerte bedriftenes overlevelsesprofil og faktorer som påvirker denne er drøftet i kapittel 5. 3 av 4 virksomheter var fortsatt i drift i mai-juni 1994. Studier av de etablerte virksomhetenes *overlevelsesprofil* viser at svært få virksomheter legger ned det første året. Deretter synes det er å være en relativt stabil nedleggingsfrekvens. Etter 2 år er vel 10 prosent av virksomhetene lagt ned, mens etter 3 år er 22 prosent av de etablerte virksomhetene lagt ned. Skiller vi mellom de som var arbeidsledige og de som var i arbeid eller hjemmeværende/under utdanning før stipend, finner vi at overlevelsessevnen er noe lavere blant virksomheter etablert av arbeidsledige, men forskjellen er ikke stor. Forskjellen synes å være at noen arbeidsledige legger ned det første året, mens nær sagt alle andre stipendiater overlever det første året. Etter 3 år er imidlertid noe av forskjellen utjevnet idet 76 prosent av virksomhetene etablert av arbeidsledige fortsatt i drift, mens 79 prosent er i drift blant gruppen i arbeid før stipend.

En nærmere studie av de arbeidsledige, der vi skiller mellom de som har gått arbeidsledig mindre enn 7 måneder og de som har gått lenger arbeidsledig, viser at nedleggingsfrekvensen blant virksomheter etablert av stipendiater med lang ledighetsperiode bak seg, er høyere i forhold til virksomheter etablert av arbeidsledige som har gått mindre enn 7 måneder ledig. Forskjellen er særlig markert etter 2,5 år. En sammenlikning av de "korttidsledige" og stipendiater i arbeid viser at disse gruppene har en svært lik overlevelsesprofil. Det er med andre ord de langtidsledige som skiller seg ut fra de andre stipendiatene med en lavere overlevelse.

Overlevelse etter ulike kjennetegn:

Ved hjelp av varighetsanalyse av bedriftens levetid, målt ved antall måneder i drift, drøfter vi hvilke faktorer som påvirker virksomhetenes overlevelse. Resultatene viser at enslige med ansvar for barn under 16 år skiller seg ut med en spesielt dårligere overlevelse. De langtidsledige har en signifikant kortere levetid, og det samme gjelder for de som kjøpte opp en annen virksomhet i forhold til de som etablerte en ny. Stipendiater med foreldre som har vært selvstendig næringsdrivende etablerte mer levedyktige bedrifter. Vi finner også en viss støtte for at unge stipendiater med lav utdanning og de som fikk stipend i 1990 etablerte virksomheter med dårligere overlevelse (men koeffisientene for disse variablene er ikke signifikante på 5 prosent nivå). Hvorvidt

sannsynligheten for å legge ned virksomheten avhenger av hvor lenge bedriften har vært i virksomhet (positiv eller negativ varighetsavhengighet) er vanskelig å teste. Våre analyser indikerer en positiv varighetsavhengighet, dvs at jo lenger en virksomhet har vært i drift desto større er sannsynligheten for at virksomheten blir lagt ned. Den viktigste forklaringen på dette resultatet er nok at få virksomheter legger ned det første året, mens nedleggingsfrekvensen deretter er relativt stabil.

Sysselsetting:

Arbeidsinnsatsen i de eksisterende virksomhetene beskrives i kapittel 6. Virksomhetene som fremdeles er i drift er små. Omkring halvparten har ikke andre ansatte enn etablereren selv i mai/juni 1994. I gjennomsnitt hadde bedriftene 2,44 ansatte (herunder deltidsansatte) i mai/juni 1994 og 1,71 årsverk i 1993. Sysselsettingen er mer eller mindre uendret siden 1991. I 1991 utgjorde enpersonsbedriftene 55 prosent og antall årsverk var 1,8.

Arbeidsinnsatsen (målt ved antall sysselsatte og antall utførte årsverk) er større jo høyere stipend etablereren fikk. Universitets- og høyskoleutdannede stipendiater driver større virksomheter enn stipendiater med kun videregående skole. Også stipendiater med annen utdanning har større arbeidsinnsats i virksomheten. Stipendiater som startet virksomheten sammen med andre (i "team") har naturlig høyere arbeidsinnsats enn de som startet alene. Virksomheter som lykkes i å utvikle nye produkter der mer enn halvparten av salget går til nasjonalt eller internasjonalt marked er gjennomgående større enn andre. Bedrifter som oppfatter konkurransen fra andre bedrifter som stor har også flere arbeidstakere. Det er visse indikasjoner på at stipendiater som kjøpte opp eller ble medeier i en eksisterende virksomhet har lavere arbeidsinnsats enn de som etablerte en ny virksomhet.

Det er ingen markant forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder antall arbeidstakere i virksomheten, men det synes som om kvinner etablerer virksomheter med noe færre årsverk. Dette resultatet avspeiler (antakelig) at deltidsarbeid er mer utbredt i virksomheter etablert av kvinner.

Effekter av stipendet basert på egenvurdering:

Stipendiatene som hadde etablert virksomheten ble både i 1991- og 1994-undersøkelsen stilt spørsmålet: "*Var etablererstipendet avgjørende for etablering/videreføring av virksomheten?*". Svarene fordelte seg slik (for alle n=533 som svarte på spørsmålet i en av de to undersøkelsene);

8,6 prosent: *Nei, hadde ikke betydning for dette*

43,5 prosent: *Ja, ganske stor betydning, men ikke avgjørende*

47,8 prosent: *Ja, var avgjørende*

Spørsmålsstillingen gjelder både hva vi har kalt etableringseffekt og overlevelseeffekt. Det er likevel nærliggende å tolke at svarene som ble gitt var svar på om stipendet hadde avgjørende effekt på etableringen. Dersom vi antar at svarene i grove trekk avspeiler hva personene ville gjort dersom de ikke hadde fått stipend, betyr det at nesten halvparten i en slik situasjon *ikke* ville etablert seg. Bare omlag 9 prosent sier at stipendet var uten betydning. Når det gjelder *hvilke grupper stipendet var av avgjørende betydning for* finner vi følgende mønster: Stipendet var i størst grad avgjørende for langtidsledige, stipendiater i Nord-Troms og Finnmark, enslige etablerere (særlig de med ansvar for barn), stipendiater med mindre enn 10 års yrkeserfaring. Dette mønsteret er i overensstemmelse med vår teoretiske diskusjon i kapittel 2, der vi fremhevet at stipendet må forventes å ha effekt på etableringsbeslutningen i prosjekter med de dårligste utsiktene (relativt til alternativet som etablereren står overfor). Sammenhengen mellom stipendets betydning og overlevelse bekreftes også av andel i drift etter 4-5 år. Driftsandel i mai-juni 1994 var 67,7 prosent blant de som svarte at stipendet var avgjørende og 80,6 prosent blant de andre svarkategoriene. Stipendet var i mindre grad avgjørende for de som hadde etablert eller forberedte sin egen virksomhet før stipend, og de med universitets- eller høyskoleutdannelse. Størrelsen på tilsagnsbeløpet er positivt korrelert med sannsynligheten for at stipendiaten mener stipendet var avgjørende.

Etablereropplæring og oppfølging:

Deltakelse på etablererkurs og individuell veiledning for etablererstipendiater fremholdes i mange sammenhenger som viktig for å lykkes. Av datamaterialet fremgår det at 41,2 prosent deltok på kurs/etablereropplæring for etablererstipendiater (før de etablerte egen virksomhet). Når det gjelder individuell oppfølging svarer 15,7 prosent at de fikk slik veiledning. Omkring halvparten, 53,3 prosent, fikk "tilbud om oppfølging/kurs e.l. for å styrke og utvikle virksomheten", men kun 56,7 [38,6] av de som fikk et slikt tilbud deltok.

Kurs og veiledning for personer som vurderer å etablere en egen bedrift vil ha ulike typer effekter. I tillegg til å gi den potensielle etablerer relevante kunnskaper, ideer til å forbedre prosjektet og muligheter for å knytte nettverk/kontakter, vil kurs/veiledning kunne føre til at urealistiske prosjekter blir skrinlagt ("skremselseffekt"). Dette er alle samfunnsøkonomisk sett gunstige effekter. Kurs/veiledning betyr altså ikke nødvendigvis at flere virksomheter blir etablert.

Når det gjelder stipendiatene som har deltatt på etablerkurs finner vi at de har en helt tilsvarende driftsandel i mai-juni 1994 som ikke-deltakerne. Kursdeltakelse slår heller ikke signifikant ut i varighetsanalysen (når vi kontrollerer for observerbare kjennetegn). Hva kan årsakene være? Seleksjonseffekter kan være forklaringen på at kursene tilsynelatende ikke har noen effekt. Vi sammenlikner deltakerne med stipendiater som enten ikke fikk tilbud om kurs eller avslo tilbudet. I den grad kurstilbudet er spesielt rettet inn mot etablerere med prosjekter/personer som i utgangspunktet ville lykkes dårligere enn andre, vil ikke-deltakerne ha bedre forutsetninger for å lykkes. Dersom de som faktisk velger å ta imot et kurstilbudet har større behov for de kunnskaper, ideer og kontakter enn andre, vil vi også ha en "negativ seleksjon" til deltakelse på etablererkursene. Lik suksess for deltakere og ikke-deltakere kan altså forklares ved at deltakerne gjennom kurset skaffer seg de forutsetninger som ikke-deltakerne i utgangspunktet har! På den annen side vil "skremselseffekten" av kursene representere en positiv seleksjon. Anta at kursdeltakelsen var tilfeldig, men at selve kurset førte til at "urealistiske, svært risikofylte" prosjekter ble skrinlagt. I så fall ville prosjektene der stipendiaten hadde gjennomgått kurset i gjennomsnitt lykkes bedre. Dersom kursene er innrettet på å sile ut lite levedyktige ideer, vil virksomhetenes overlevelsessevne være feil suksesskriterium for å vurdere hvor vellykket etablererkursene er. Mer relevante suksesskriterier kan da være lønnsomhet/soliditet, antall ansatte e.l.

På tross av disse forbeholdene er det vanskelig å komme unna at resultatene tyder på at etablererkursene har begrenset effekt på overlevelsen. Grunnene til det kan være mange. Etablererkursene kan ha liten betydning for overlevelse rett og slett fordi kvaliteten på kursene er for dårlige - enten ved at de er for korte, at de er for lite orientert mot de faktiske problemene etablererne møter o.l. Videre er de kunnskaper og kvalifikasjoner et etablererkurs kan tilføre en etablerer tross alt begrenset (og av marginal betydning) i forhold til andre fundamentale forhold som er viktig for muligheten til å lykkes (forretningsideen, oppvekst, nettverk, utdanning, yrkeserfaring, familiesituasjon osv.).

Stipendiater som fikk *individuell veiledning* lyktes imidlertid bedre enn andre idet driftsandel ligger på 83 for disse, sammenliknet med 71 for de andre. Dette kan være en indikasjon på at individuell veiledning er mer målrettet og virkningsfull. Likevel er det også her flere grunner til å være varsom med å trekke konklusjoner. Kontrollert for andre observerbare kjennetegn, er ikke forskjellen signifikant. Dessuten kan også dette resultatet skyldes en seleksjonseffekt: Det var få stipendiater som fikk individuell veiledning, og de som fikk en slik veiledning kan være de som i utgangspunktet er foretakssomme stå-på

personer som ville lykkes bedre uansett.

Når det gjelder oppfølging/kurs for "å styrke og utvikle virksomheten" har vi data som gir mulighet til å sammenligne de som fikk tilbud om dette med stipendiater som ikke mottok et slikt tilbud. Dersom et slikt tilbud *ikke* er korrelert med uobserverte egenskaper ved stipendiaten, vil vi forvente at gruppen som fikk et slikt tilbud ville lykkes bedre. Hvis slik oppfølging og kurs bedrer overlevelsen hos de som deltar, vil de også virke positivt på hele gruppen med tilbud. Vi finner imidlertid liten forskjell i driftsandel i mai-juni 1994. De som fikk tilbud har kun 1,3 prosentenheter høyere andel i drift. Når vi kontrollerer for andre kjennetegn har tilbud om kurs/oppfølging en svak positiv effekt på overlevelsen, men den er ikke signifikant.

Arbeidsledige etablerere:

Arbeidsledige som ønsker å etablere egen virksomhet støttes av det offentlige gjennom to ulike ordninger. Etablererstipendet som er omtalt i denne rapporten har arbeidsledige som en av målgruppene. Dessuten har dagpengemottakere anledning til å søke om å beholde dagpengene under en utviklingsfase (opp til 6 mnd.) og etablerings-/startfasen (opp til 3 mnd) av egen virksomhet. "Dagpengeetablererne" fra 1991 ble i en survey fra november 1993 kartlagt på samme måte som stipendiatene fra 1989-90, se Reiersen og Raaum (1994). I kapittel 8 sammenlikner vi de to gruppene når det gjelder etableringsfrekvens og overlevelse. Formålet er å kaste lys over hvilke effekter etablererstipendet for arbeidsledige har hatt, *sammenliknet* med økonomisk støtte i form av dagpenger.

Etableringstilbøyeligheten er så godt som lik for de to gruppene. Stipendiatene har en etableringsandel som er kun 1,8 prosenter høyere enn dagpengeetablerne. Dette tyder på at *stipendet har liten effekt på beslutningen om å etablere virksomheten*. Fravær av forskjell i etableringstilbøyelighet skyldes *ikke* at stipendiatene har andre observerbare egenskaper som virker negativt på etablering (for eksempel fordi de gir personene bedre alternativer). Når vi estimerer etableringssannsynligheten, kontrollert for "humankapital" variable som kjønn, utdanning, yrkeserfaring osv., finner vi ingen signifikant forskjell mellom de to gruppene.

Når det gjelder overlevelse finner vi at etablererstipendiatene har en noe bedre overlevelse i forhold til dagpengeetablererne, men forskjellen er ikke signifikant (kun på 10 prosent nivå). Korttidsledige stipendiater har derimot en signifikant bedre overlevelse i forhold til dagpengeetablererne med tilsvarende ledighetshistorie. Langtidsledige stipendiater har en overlevelse som er svært lik den vi finner blant de langtidsledige dagpengeetablererne.

Det er mye som taler for at stipendiatene, sammenliknet med dagpengeetablerne, må forventes å ha (for oss) *uobserverte* karakteristika som virker positivt på overlevelsen. Dette innebærer at den positive "stipendeffekten" for korttidsledige ikke nødvendigvis er

en reell effekt av stipendet, i betydningen bedret overlevelse i forhold til om de ikke hadde mottatt stipend. Det er imidlertid sterkere grunn til å legge vekt på det "negative" resultatet for langtidsledige. På tross av at langtidsledige stipendiater mottok over 50 000 kroner i stipend, har de verken høyere etableringsfrekvens eller bedre overlevelse enn dagpengeetablererne. Det er vanskelig å tolke dette som annet enn at 1989-90-stipendene hadde liten effekt på de langtidslediges evne til å etablere levedyktige bedrifter.

2. Teori og empiri om nyetablerte virksomheters overlevelsessevne

Hvert år etableres det en mengde nye virksomheter i Norge. Disse kjennetegnes ved at de i begynnelsen er små, og at svært mange blir lagt ned etter kort tid. Målsettingen med etablererstipendet er som nevnt å stimulere til økt etableringsvirksomhet for å skape flere lønnsomme og varige arbeidsplasser. Et viktig spørsmål er derfor: Hvilke virksomheter er levedyktige, og hvilke forhold kan "forklare" observert utviklingsforløp blant nyetablerte virksomheter? I de neste avsnittene vil vi gi en kort framstilling av teorier om små nyetablerte virksomheters overlevelsessevne, sammen med en presentasjon av noen hovedresultater i tidligere empiriske studier på området.¹ Denne gjennomgangen vil samtidig danne bakgrunnen for vår egen analyse senere i rapporten. Vi vil imidlertid starte dette kapitlet med en kort diskusjon av hvilken betydning etablererstipendet kan ha for etablering av levedyktige prosjekter.

2.1 Etablering og drift av egen virksomhet: stipendets betydning

Formålet med etablererstipendet er to-delt. For det første skal det gi en potensiell etablerer bedre muligheter til å videreutvikle en forretningside, og dermed gi den enkelte bedre muligheter til å lykkes med selve bedriftsetableringen. For det andre skal stipendet bidra til at det finansielle grunnlaget for prosjektene blir bedre, og således virke positivt på prosjektenes videre utvikling (overlevelsessevne). Etablererstipendet *kan* altså både ha betydning for antallet etableringer som realiseres, og for de etablerte virksomhetenes utviklingsmuligheter. I den grad stipendet suppleres med oppfølging og veiledning fra fylkeskommunen, må ordningen som helhet også forventes å ha positive virkninger på virksomhetenes overlevelsessevne.

I drøftingen av "stipendeffekter" skiller vi mellom stipendets betydning for etableringsbeslutningen og senere overlevelse blant de etablerte virksomhetene.

Etablering

Den første fasen av en bedriftsetablering legger beslag på tid og krever økonomiske ressurser til investeringer og livsopphold. Det er dessuten stor usikkerhet om hvilke inntekter og kostnader virksomheten vil generere. Det tar tid å etablere kundekontakt, markedsføring gir små effekter på kort sikt osv. Inntektene fra virksomheten vil ofte komme lang tid etter at virksomheten har pådratt seg betydelige kostnader.

¹ Denne gjennomgangen gir ikke krav på fullstendighet, men gir en viss oversikt over litteraturen på området.

Etablererstipendiet kan bidra til å bygge bro over inntekter og utgifter i startfasen, samtidig som det reduserer gjelden etablereren må pådra seg. Dersom etablereren ikke har egne ressurser eller finansieringsmuligheter til å dekke nødvendige investeringer og kostnader til livsopphold i den første perioden, kan personen bli tvunget til å skrinlegge etableringsideen selv om framtidsutsiktene ser aldri så lovende ut. Etablererstipendiet vil kunne gi økonomisk "handlefrihet" direkte og indirekte ved å bedre eksterne finansieringsmuligheter, til å videreutvikle forretningsideen, kartlegge avsetningsmulighetene for produktet osv.

Den enkelte stipendiat vil betrakte oppstart og drift av egen virksomhet som en av flere inntektsmuligheter. Vi kan systematisere diskusjonen ved å definere

$U_{EVi}(\theta_i, \sigma_i, s_i)$ = forventet nytte av etablert virksomhet over hele dens levetid for stipendiat i , og

$U_{LMI}(\omega_i, \sigma_i, \alpha s_i)$ = forventet nytte av det beste alternativet for stipendiat i , (for eksempel arbeid som lønsmottaker dersom vedkommende ikke etablerer seg).

Forventet nytte ved etablering avhenger av netto-inntekt fra virksomheten, som vi antar er positivt korrelert med personens akkumulerte "humancapital" (θ_i) (målt ved indikatorer som alder, kjønn, utdanning, tidligere yrkeserfaring o.l.), samt størrelsen på etablererstipendiet (s_i). Forventet nytte av det beste alternativet for person i er knyttet til lønna (ω_i) han kan få som lønsmottaker (eller inntekter fra andre typer alternativer, f.eks. arbeidsledighetstrygd). Merk dessuten at stipendiater som ikke etablerer seg får utbetalt en andel α av stipendiet. Ofte ligger denne andel svært nær en, hvilket innebærer at stipendiets utbetales i sin helhet selv om virksomheten ikke etableres. Også personens grad av risikoaversjon (σ_i) vil være med å avgjøre personens forventede nytte ved hver av de to alternativene. Etablering av egen virksomhet vil typisk innebære *større usikkerhet* om framtiden enn alternativene. Ved å jobbe som lønsmottaker vil lønna være sikker og jobben være usikker. Ved å drive egen virksomhet vil både lønn og sysselsetting være usikker. I tillegg vil en etablering utsette vedkommende for ekstra risiko ved at egne oppsparte midler ofte blir investert i egen virksomhet. Gitt at etablererprosjektet gir tilnærmet den samme forventede inntekten som personen kan oppnå ved mer sikre alternativer, kan personen være tilbøyelig til å velge det "sikre alternativet" framfor å etablere egen virksomhet.

Stipendiaten vil etablere seg dersom forventet nytte ved å etablere virksomheten er større enn forventet nytte av det beste alternativet, dvs hvis

$$(1) \quad U_{EVi}(\theta_i, \sigma_i, s_i) > U_{LMI}(\omega_i, \sigma_i, \alpha s_i)$$

Hvor stor andel av alle stipendiater som faktisk etablerer seg, vil med andre ord påvirkes

av en rekke forhold. Jo dårligere alternativer stipendiatene står overfor, desto flere vil etablere seg². Desto mer lønnsomme virksomhetesideer stipendiatene har, jo flere vil realisere planene. Her vil både "kvaliteten" på søknadene om etablererstipend og utvelgelsen blant søkerne være av betydning. Jo større (positiv) innflytelse selve stipendet har på utviklingen av selve prosjektet, eksterne finansieringsmuligheter osv. desto flere vil etablere seg. Etableringsbeslutningen vil altså bli fattet på bakgrunn av en sammenligning av alternativer. Når en person som har fått etablererstipend ikke velger å etablere seg, kan det skyldes at etableringen ikke forventes å være lønnsom eller at et annet tilbud har dukket opp. Det er dermed ikke sikkert at det er de "beste" etableringsplanene som blir realisert. Det kan godt tenkes at det er de personene som i løpet av utviklingsperioden ikke har fått noe annet tilbud som etablerer seg.

Når det gjelder *effekten* av stipendet på etableringsbeslutningen er det viktig å ta hensyn til at mange ville etablert seg uansett, siden ordningen primært gir økonomisk støtte til utvikling og realisering av *eksisterende virksomhetesideer*. Vi kan skille mellom tre alternative situasjoner, illustrert i figur 2.1³.

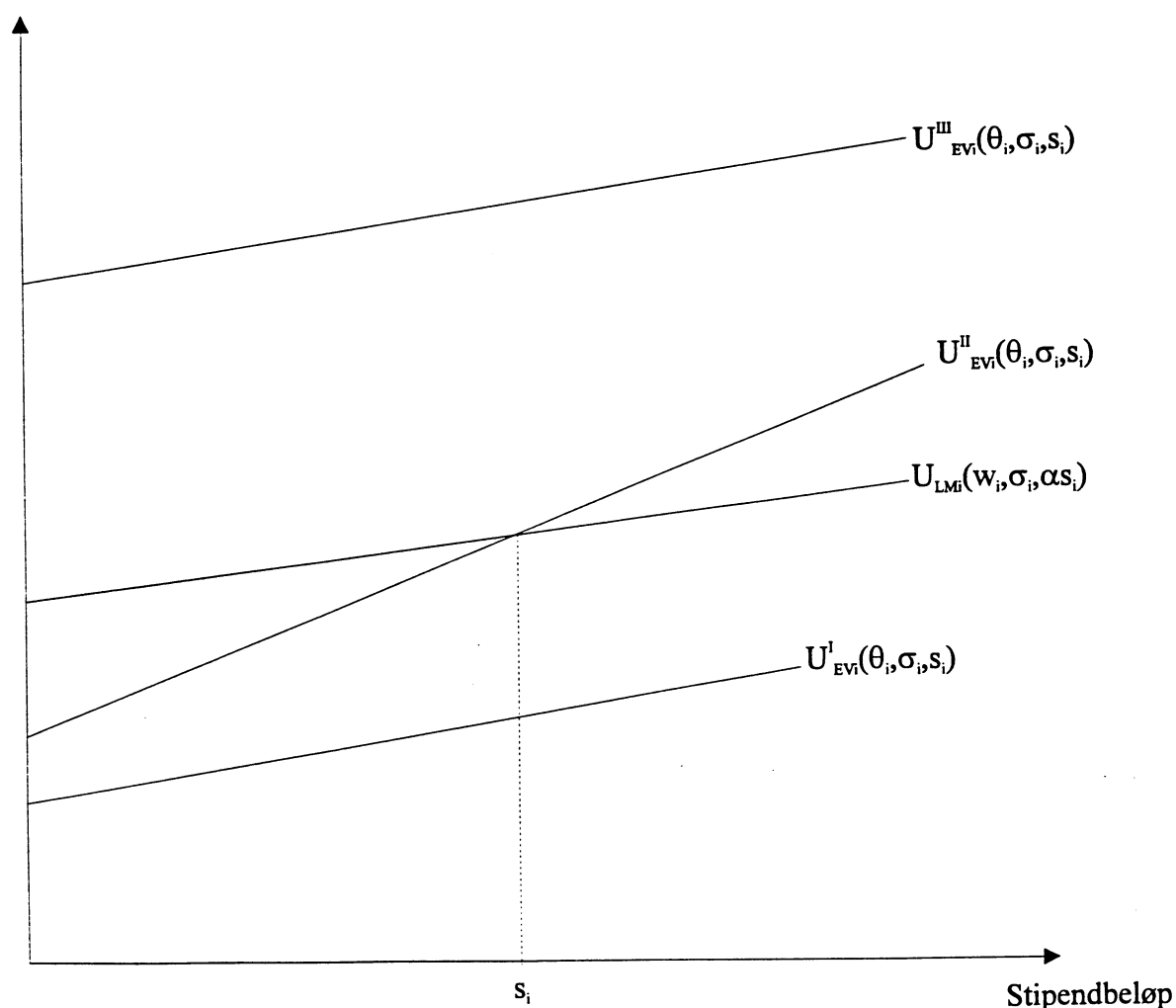
- I. Stipendet vil ikke ha noen (positiv) effekt dersom stipendiaten ikke etablerer seg, dvs. $U_{EVi}(\theta_i, \sigma_i, s_i) < U_{LMi}(w_i, \sigma_i, \alpha s_i)$, illustrert som alternativ I i figur 2.1.
- II. Etableringsbeslutningen vil *endres* som følge av stipendet dersom *både* $U_{EVi}(\theta_i, \sigma_i, s_i) > U_{LMi}(w_i, \sigma_i, \alpha s_i)$ og $U_{EVi}(\theta_i, \sigma_i, 0) < U_{LMi}(w_i, \sigma_i, 0)$, illustrert som alternativ II i figur 2.1.
- III. Stipendiaten ville etablert seg uansett dersom $U_{EVi}(\theta_i, \sigma_i, 0) > U_{LMi}(w_i, \sigma_i, 0)$, illustrert som alternativ III i figur 2.1.

² Evans og Leighton (1989) finner empirisk støtte for hypotesen om at tilgjengelige alternativer har betydning for om en person velger selv-sysselsetting eller ikke. De har analysert sannsynligheten for å være selvsysselsatt basert på et utvalg av vel 2000 menn i USA, og konkluderer: "*Poorer wage workers - i.e., unemployed workers, lower-paid wage workers, and men who have changed jobs a lot - are more likely to enter self-employment or to be self-employed at a point of time, all else equal. These results are consistent with the view (...) that "misfits" are pushed into entrepreneurship.*" (Evans og Leighton, 1989 s. 80). Hudson (1988) finner videre at antall nyetableringer varierer med tilgangen på alternative sysselsettingsmuligheter. Antall nyetableringer øker i perioder med høy arbeidsledighet. Med data fra Storbritannia konkluderer han: "*The rapid increase in the number of new companies set up in the 1980s seems largely due to increasing slack in the labour market, in particular the rapid rise in unemployment.*" (Hudson 1988 s 66). Johnson (1986) finner videre at over 30 prosent av virksomhetene som ble etablert i Nord-England i løpet av en periode på 1970 tallet ble etablert av personer som enten var arbeidsledige eller var truet av arbeidsledighet. Se også de Wit (1993) for en diskusjon.

³ Antar at stipendiet har større marginal effekt på forventet nytte ved etablering enn på forventet nytte ved det beste alternativet.

Stipendet vil med andre ord kun ha en effekt på etableringsbeslutningen i tilfeller der stipendet fører til at prosjektet vipper fra å være dårligere, til å bli bedre, enn det beste alternativet. Figur 2.1 illustrerer også to viktige forhold knyttet til stipendeffekter. Jo større stipendet er, desto mer sannsynlig er det at stipendet faktisk påvirker etableringsbeslutningen. Dessuten, i tilfellene der stipendet har en effekt vil virksomheten ha en forventet nytte som ligger nært opp til det beste alternativet og virksomhetene vil således være mer utsatt for å bli nedlagt enn gjennomsnittet. Det er derfor grunn til å tro at økonomiske insentiver som gjør et etableringsforsøk mer lønnsomt i forhold til alternativene også rekrutterer prosjekter med dårlig overlevelsessevne.

Figur 2.1

Overlevelse

Etter at virksomheten er etablert beveger etablereren seg over i selve driftsfasen av virksomheten. Personen vil her stå overfor beslutningen om virksomheten skal drives videre eller ikke. I prinsippet vil etablereren stå overfor de samme avveiningene som i etableringsfasen. Han kan velge å avvikle virksomheten fordi den ikke gir de forventede inntektene, fordi et annet mer attraktivt tilbud dukker opp eller fordi virksomheten ikke er lønnsom (som enten fører til konkurs eller frivillig avvikling/salg).

Hvilke faktorer kan tenkes å påvirke driftsbeslutningen for en etablerer? La

$U_{EDi,t}$ = forventet nytte av å drive virksomheten videre for person i , på tidspunkt t

$U_{LMI,t}$ = forventet nytte av det beste alternativet for person i , på tidspunkt t

Personen vil drive virksomheten videre så lenge $U_{EDi,t} > U_{LMI,t}$. Begge disse størrelsene vil endres over tid. For det første vil etablereren på etableringstidspunktet ha ufullstendig informasjon om sin egen effektivitet og virksomhetens inntekspotensiale. Disse forholdene vil bli kjent for etablereren etterhvert som tiden går. Enkelte vil oppdage at forventningene som ble dannet på etableringstidspunktet var urealistiske og velger å legge ned virksomheten, mens andre driver videre.⁴

Samtidig kan de alternativene etablereren står overfor endres over tid. Bedre alternativer kan dukke opp som velges til fordel for videre drift. Det kan derfor være vanskelig å identifisere suksessfaktorer bak en levedyktig etablering. Det er slett ikke opplagt at nedlegging skyldes en "dårlig" etablering. Det er mye som taler for at de personene som i utgangspunktet har de beste forutsetningene for å lykkes som etablerer, også står overfor de beste alternativene til å drive egen virksomhet.

Etablererstipendet vil inngå som en del av virksomhetens egenkapital og således redusere gjeldsbelastningen. Størrelsen på egenkapitalen kan også være avgjørende for banker og kredittinstitusjoners villighet til å satse på virksomhetens produkter og ideer. Etablererstipendet vil således kunne virke positivt på virksomhetenes overlevelsessevne ved at det øker muligheten for å skaffe finansiering av nødvendige investeringer som kan øke de framtidige inntektene fra virksomheten. Stipendet kan også bidra til bedre forberedelser og planlegging før oppstart av virksomheten, hvilket i sin tur vil forventes å ha en positiv effekt på overlevelsessevnen til bedriften. I den grad stipendiatene følges opp med veiledning og kurs (i regi av fylkeskommunale etater) vil også etablererstipendordningen virke positivt på bedriftenes overlevelse.

⁴ Utvelgelsen av levedyktige virksomheter gjennom en slik "læreprosess" er formalisert av Javanovic (1982).

Drøftingen av etableringseffekt over viste at en andel av de etablerte virksomhetene har startet opp på grunn av stipendet, mens andre ville startet uansett. Vi vil forvente at overlevelsen blant den første gruppen er dårligere (legges ned hyppigere), siden forventet nytte ved å etablere ligger nærmere opp til alternativet enn for gruppen som ville etablert seg uansett. Det er videre grunn til å tro at etablererens akkumulerte "humancapital" (θ_i) er positivt korrelert med inntekten (w_i) personen kan få ved det beste alternativet til etablering. Det betyr at en person med lav forventet nytte av etablererprosjektet også ofte står overfor dårlige alternativer. Stipendiater som realiserer prosjekter *som følge* av etablererstipendet vil derfor gjennomgående være personer med lav forventet nytte av prosjektet og lav forventet nytte av alternativene.⁵

Nedlegging av en virksomhet kan altså både skyldes forhold ved virksomheten/etablereren selv, men også utviklingen av alternativer. Nedenfor skal vi diskutere dette nærmere med utgangspunkt i annen litteratur på området.

2.2 Etablerens betydning for virksomhetenes overlevelsessevne

Nyetablerte virksomheter generelt, og etablererstipend-virksomhetene spesielt, kjennetegnes av at de er små og at de fleste etableringene blir gjort av enkeltpersoner. Etablererens egne kvalifikasjoner og erfaringer er derfor av stor betydning for utviklingen av virksomhetene. Karakteristika ved etablereren er da også sentrale forklaringsvariable i en rekke empiriske studier av nyetablerte virksomheters overlevelsessevne. Utgangspunktet er gjerne en antakelse om at det er en sammenheng mellom etablererens akkumulerte "human capital" og det økonomiske overskuddet en virksomhet skaper. Jo større etablererens kunnskapskapital er, desto større er sannsynlighetene for at han driver virksomheten med overskudd, og jo større er sannsynligheten for at virksomheten overlever:

"Successful organizations are those that best adapt to fit the opportunities provided and constraints imposed by their environment. Such adaption depends a great deal on the choices and actions an organizations' leader make. Leaders differs in the extent to which they have psychological traits, experience, and skills needed to accomplish the entrepreneurial and managerial tasks necessary for organizational survival and growth." (Kalleberg og Leicht 1991, s 138).

Preisendorfer et.al. (1990) har studert overlevelsessevnen blant et utvalg på vel 1849 tyske små nyetablerte virksomheter over en fireårsperiode. Her blir det spesielt fokusert på hvilken betydning kjennetegn ved etablererene selv har for virksomhetenes utvikling.

⁵ Se også diskusjonen i avsnitt 2.2.

Problemet med denne studien er at de har en svært grov indikator på etablererens kunnskapskapital. De har kun informasjon om etablererens alder, og antar at denne er et uttrykk for en form for generell kunnskapskapital som best tilegnes over tid. De finner at alder har en signifikant virkning på varigheten som selvstendig næringsdrivende, og at varigheten er en konkav funksjon av alder. Varigheten som selvstendig næringsdrivende stiger med andre ord med alderen inntil et visst alderstrinn for deretter å synke. Personer i aldersgruppen 45-50 år ser ut til å overleve lengst som næringsdrivende når det kontrolleres for lokalisering, type virksomhet og antall ansatte.

Andre entreprenørspesifikke kjennetegn som også har blitt trukket fram i empiriske studier er tidligere erfaring som selvstendig næringsdrivende og foreldre med erfaring som selvstendig næringsdrivende. Tidligere erfaring fra egen næringsvirksomhet ser ut til å ha betydning for sannsynligheten for å lykkes som etablerer. Forklaringen kan være at drift av egen næringsvirksomhet er en slags "prøve og feile" prosess. Kunnskap en tar med seg fra tidligere etableringer øker sannsynligheten for å lykkes ved neste forsøk. Blant annet Kalleberg og Leicht (1991), Bates (1990) og Bruderl et. al. (1992) finner empirisk støtte for dette. En rekke studier finner også at entreprenører som hadde foreldre med erfaring som selvstendig næringsdrivende har større sannsynlighet for å lykkes når det kontrolleres for andre kjennetegn (Bruderl et.al., 1992). Forklaringen mener de ligger i at:

"Children of entrepreneurs often have access to their parents' workplace from childhood on, acquiring entrepreneurial qualifications as byproduct of everyday interactions." (Bruderl et.al. 1992 s. 229)

Hvilket motiv en person har for å etablere seg som selvstendig har også blitt trukket fram som viktig for en virksomhets overlevelsessevne. En hypotese er at det er mulig å skille mellom såkalte *push-* og *pull-faktorer* som påvirker en person til å etablere seg som selvstendig. En push-faktor defineres ofte som en negativ faktor ved ens nåværende situasjon. Arbeidsledige kan f.eks. ha incentiv til å etablere seg som selvstendig når det er vanskelig å skaffe seg jobb som lønnsinntaker. Dette står i motsetning til entreprenører som motiveres av en ny ide og ser nye muligheter til å skape noe nytt. Disse kan ha gode alternative inntektsmuligheter, men starter likevel egen virksomhet fordi de blir tiltrukket av en ny ide. Vi kan si at pull-etableringer blir drevet fram av et ønske om å bli selvstendig, mens en push-etablering finner sted som følge av dårlige alternativer. Spesielt under lavkonjunkturer kan det være mange entreprenører som starter egen virksomhet mer som følge av manglende sysselsettingsmuligheter (push-etableringer), enn som følge av tilgang på nye ideer (pull-etableringer). Disse tendensene kan forsterkes av at lavkonjunkturer og nedlegging av gamle produksjonsenheter øker tilgangen på billig realkapital. Det er derfor sannsynlig at mange nyetableringer finner sted i "gamle virksomheter" og med gammel teknologi noe som i liten grad bidrar til effektivisering og fornying. I tillegg kan nyetableringer i dårlige tider bli hemmet av at banker og kredittinstitusjoner er lite villig til å satse på nye produkter og ideer, slik at etablererene

blir tvunget til å bruke gammel teknologi og gamle produksjonsmetoder. Nyetableringer som starter i dårlige tider kan derfor lett bli av push-typen. Disse vil som regel være lite vekstkraftige og ha stor sannsynlighet for å legge ned etter kort tid. I tillegg vil arbeidsledige ofte være mindre kredittverdige, og dermed ha problemer med å skaffe fram nødvendig finansiering for å drive en lønnsom virksomhet. Ved ellers like forhold kan dermed arbeidsledige ha en mindre sannsynlighet for å overleve som selvsysselfølsatte i forhold til andre:

"It may seem paradoxical that high unemployment increase corporate births when governments are hoping that corporate birth will reduce unemployment. (...) The problem with this, however, is that many of these firms would not have been set up had their owners been in full-time employment (...). If the latter is the case, can we really expect individuals 'forced' into entrepreneurship to make good businessmen?"
(Hudson 1986 s. 66)

Et problem ved mange av de empiriske studiene som legger vekt på etablererspesifikke karakteristika for å forklare forskjeller i overlevelsessevne blant små nyetablerte virksomheter er at det ikke blir tatt hensyn til at de personene som i utgangspunktet har de beste forutsetningene for å lykkes som etablerere, også ofte står overfor de beste alternativene til å drive egen virksomhet (jfr. diskusjonen i avsnitt 2.1). Enhver etablerer vil betrakte oppstart og drift av egen virksomhet som en av flere inntektsmuligheter. Det kan godt tenkes situasjoner det etablereren legger ned en lønnsom virksomhet dersom et bedre jobbtillbud er tilgjengelig. Opphør som selvstendig kan med andre ord både skyldes lite utbytte av prosjektet og/eller et godt alternativ. Empirisk vil det imidlertid være svært vanskelig å skille mellom de to tilfellene, men bør likevel tas i betraktning ved tolkningen av resultatene fra de økonometriske analysene. For eksempel kan variabelen utdanning være viktig i denne sammenhengen. På den ene siden kan høyere utdanning gi kvalifikasjoner som er nødvendig for å lykkes som etablerer. På den annen side viser arbeidsmarkedsstatistikken en klar positiv sammenheng mellom jobbmuligheter og utdanning.⁶ Personer med høyere utdanning vil derfor generelt stå overfor flere og bedre alternativer til det å etablere og drive egen virksomhet. Dette trekker i retning av en lavere overlevelsessevne blant virksomheter drevet av personer med høy utdanning. Reiersen og Raaum (1994) har studert betydningen av etablererspesifikke og prosjektspesifikke variable for sannsynligheten for å etablere egen virksomhet blant etablererstipendmottakere i 1989 og 1990. De finner at stipendmottakere med den høyeste utdanningskategorien, universitet- eller høyskoleeksamen, har lavest etableringssannsynlighet. Dette kan umiddelbart virke overraskende, siden en skulle tro at disse er best kvalifisert for å lykkes med sine etableringsplaner. En tolkning er imidlertid at disse personene også står overfor så gode alternativer til å etablere egen virksomhet, og at denne effekten dominerer.

⁶ Se også Raaum og Torp (1993) der det fremgår at arbeidsløse med videregående eller høyere utdanning kommer raskere tilbake i jobb enn arbeidsløse med lavere utdanning.

Individuelle kjennetegn ved etablereren som alder, kjønn, utdanning, yrkeserfaring o.l., er ofte lett å observere. Av den grunn er det blitt hevdet at undersøkelser som studerer utviklingen i små nyetablerte virksomheter har en tendens til å legge for stor vekt på egenskaper ved etablereren for å forklare observert utviklingsforløp i virksomhetene (Bruderl et.al. 1992). Det er også blitt hevdet at de som starter egen virksomhet er en relativt homogen gruppe med hensyn til personlige kjennetegn:

" (...) a sample of business leaders will probably not display a large variance in these variables. This is because processes of self-selection and recruitment into these kinds of careers entail the selection of certain similar personal characteristics."
(Preisendorfer et. al. 1990 s.119).

Dersom dette er riktig kan en heller ikke forvente at individuelle (observerbare) kjennetegn ved etablererne kan forklare variasjoner i virksomheters utvikling over tid. Reynolds og Miller (1989) finner en viss empirisk støtte for dette. Etter å ha analysert 550 nyetablerte virksomheter over en fireårs periode konkluderer de:

"A number of the respondents characteristics were considered in relation to survival, most (age, education, years of experience, nature of career change to new firm, number of new firms started) had no statistical significant relationship to survival."
(Reynolds og Miller 1989 s. 167).

Av de bakgrunnsvariablene de har informasjon om er det først og fremst kjennetegn ved virksomhetene som forklarer bedriftenes utvikling over tid.

2.3 Eksterne rammebetingelser og markedsorientering

Spesielt retninger innenfor sosiologisk organisasjonsteori, den såkalte populasjons økologien,⁷ hevder at etablererens egne kvalifikasjoner i liten grad har betydning for virksomhetenes utvikling. Derimot kan bedriftsspesifikke kjennetegn og endringer i eksogene rammebetingelser forklare nyetablerte virksomheters utvikling over tid:

"Population ecologist assume that organizations do not have much control over their survival or failure and that strong inertial forces prevent them from changing their forms to fit the environment better. Selection of particular organizational forms by environmental characteristics is thus the fundamental process explaining differences in survival within organizational populations." (Kalleberg og Leicht 1991 s. 137-138)

Det sentrale i denne teorien er at virksomhetenes resultat og utvikling avhenger av faktorer som er eksogene for etablereren - og at etablereren i liten grad har mulighet til å tilpasse

⁷ Se Hannan og Freeman (1977 og 1984).

virksomheten etter en stadig skiftende omverden. Eksempel på slike endringer kan være fluktasjoner i etterspørselen etter virksomhetens produkter, teknologiske endringer som gjør bedriftens produkter eller tjenester overflødige eller svært kostbare i forhold til nære substitutter, endringer i institusjonelle rammebetingelser som lover og regler knyttet til næringsvirksomhet, finansieringsmuligheter, lokalsamfunnets infrastruktur osv.

Etablereren begrensede muligheter til å tilpasse virksomheten etter endringer i omverdenen skyldes ofte at de beslutningene etablereren fatter på etableringstidspunktet i stor grad er bindende for resten av virksomhetens levetid. Enhver etablerer vil ha visse forventninger om framtiden som han baserer sine beslutninger på. På etableringstidspunktet, når det meste av investeringene skal foretas, kan etablereren velge hvilke produkter eller tjenester han ønsker å produsere, hvilke type produksjonsutstyr som skal benyttes, dimensjonering av anlegget o.l. Etter at disse beslutningene er gjort er ofte valgmulighetene begrenset til å utnytte det "anlegget" en har anskaffet. I tillegg vil det ofte være vanskelig for små virksomheter å få finansiert nødvendige omstillinger. De fundamentale driftsbeslutningene gjøres altså på investeringstidspunktet. Etter at driften er kommet i gang har etablereren begrensede muligheter til å tilpasse seg ved store endringer i f.eks. produktetterspørsel eller andre rammebetingelser som har betydning for virksomhetens lønnsomhet. De virksomhetene som i utgangspunktet er best tilpasset de nye omgivelsene vil dermed ha størst sannsynlighet for å overleve. Hvilke virksomheter som overlever er det derimot ikke mulig å si noe generelt om, men vil avhenge av graden av variasjon i omgivelsene og type virksomhet. Hannan og Freeman (1977) klassifiserer virksomheter i to typer; *generalister* og *spesialister*. Generalistene investerer sine ressurser i produksjon av et vidt spekter av varer og tjenester. De vil dermed være bedre forberedt på framtidige endringer i rammebetingelser siden de har "flere ben å stå på". Spesialistene investerer sine ressurser i produksjon av en spesiell type vare eller tjeneste. De vil dermed stå overfor risikoen om at markedet endrer seg slik at det ikke lenger er etterspørsel etter den spesielle varen eller tjenesten de tilbyr. På den annen side, når rammebetingelsene er gode for deres produkt vil de gjøre det svært godt. Hvilke omgivelser virksomhetene står overfor vil avgjøre hvilken type virksomhet som overlever. Dersom omgivelsene er stabile vil spesialistene gjøre det bedre enn generalistene. Dersom omgivelsene er ustabile og skiftende vil generalistene gjøre det bedre enn spesialistene.⁸

Størrelsen på virksomhetenes *initialressurser* kan også ha stor betydning for virksomhetenes overlevelsessevne. Etablererene vil som oftest ha ufullstendig informasjon om sin egen effektivitet og virksomhetens inntekspotensiale (Javanovic, 1982). I tillegg vil den første fasen i drift være forbundet med en rekke problemer, men jo lengre

⁸ Romanelli (1989) hevder at blant nyetablerte virksomheter har spesialistene størst sannsynlighet for å overleve. En spesialisert produksjon vil kreve mindre ressurser, og spesialistene vil ofte møte mindre konkurranse fra andre - spesielt fra større virksomheter som ofte har store ressurser til rådighet som kan brukes til å "presse" ut de nyetablerte virksomhetene fra markedet. Se også Carroll (1985) for en diskusjon.

virksomheten har vært i drift jo større er sannsynligheten for at disse problemene blir løst, og jo større er sannsynligheten for at virksomheten overlever. Etablererene vil dermed først få informasjon om virksomhetens overlevelsessevne etter at det har gått en viss tid. For å overleve i denne startfasen er virksomheten avhengig av en del initialressurser (f.eks. etablererstipendiet) som den kan "tære på" i en utprøvningsfase. Virksomheter med små initialressurser kan bli tvunget til å legge ned uavhengig om framtidsplanene ser aldri så lovende ut. Behovet for initialressurser for å overleve i den første fasen vil videre være størst for personer som har etablert en helt ny virksomhet. Personer som har kjøpt opp en allerede etablert virksomhet, blitt medeier i en allerede etablert virksomhet e.l., har i større grad mulighet til å dra nytte av allerede etablert kundekontakt samtidig som produktet ofte vil være kjent i markedet. Oppstartingsfasen vil dermed være mindre problemfylt for slike virksomheter. Cooper et.al. (1988) finner empirisk støtte for dette:

"The entrepreneurs associated with surviving firms (...) assembled more resources, both partners and initial capital." (Cooper et.al., 1988 s. 237).

Bruderl et.al. (1992) finner også at virksomheter som er etablert i nær kontakt med allerede etablerte bedrifter (f.eks. knoppskytingsetableringer) har en fordel. Nyetableringer som er nært knyttet til allerede etablerte bedrifter kan hente mye av sitt ressursgrunnlag fra disse. Størrelsen på initialressursene vil dermed være mindre viktig for disse virksomhetenes overlevelsessevne:

"(...) better survival prospects are predicted for new businesses with a stable affiliation to an existing firm. Affiliated businesses may use the resources of their partner or parental firms, seek advice from them, build on their credit, etc." (Bruderl et.al., 1992 s. 230).

Det har også blitt hevdet at at virksomhetenes størrelse ved etablering har betydning for deres overlevelsessevne, en hypotese som ofte refereres til som "the liability of smallness" (Freeman et.al., 1983). Store virksomheter har større overlevelsessevne i forhold til virksomheter som starter som små. Blant annet Bruderl et.al. (1992) og Cooper (1988) finner empirisk støtte for denne hypotesen. Forklaringen på dette kan være at større virksomheter vil være mindre sårbare overfor konjunktursvingninger, og de vil ofte ha større evne til å reise kapital til nødvendige omstillinger i virksomheten.

Eksterne rammebetingelser som er blitt trukket fram som viktige for virksomhetenes overlevelsessevne er lokalsamfunnets infrastruktur (Storey et.al. 1987), arbeidsmarkedet regionalt (Hudson, 1986 og 1988) og lokalt næringsmiljø (Flynn, 1993). Med lokalsamfunnets infrastruktur menes nærheten til ulike etater og institusjoner som kan virke positivt inn på virksomhetens utvikling, f.eks. ulike former for rådgivningstjenester, bedriftsnettverk, skoler o.l. Utviklingen av arbeidsmarkedet regionalt kan være viktig av to grunner. For det første vil som nevnt tilgangen på alternative inntektsmuligheter kunne påvirke etablererens beslutning om å drive virksomheten videre eller ikke. Hudson (1986)

finner da også empirisk støtte for dette: Med data fra Storbritannia finner han en klar tendens til at antallet virksomheter som frivillig legges ned øker i perioder med lav arbeidsledighet og vice versa. For det andre vil mulighetene til å tilføre bedriften kompetanse gjennom nyansettelser avhenge av hvorvidt slik arbeidskraft faktisk er tilgjengelig. Tilgangen på arbeidskraft kan derfor være viktig for virksomhetenes utviklingsmuligheter.

3. Datamaterialet

3.1 Opplegg og prosedyre for datainnsamling

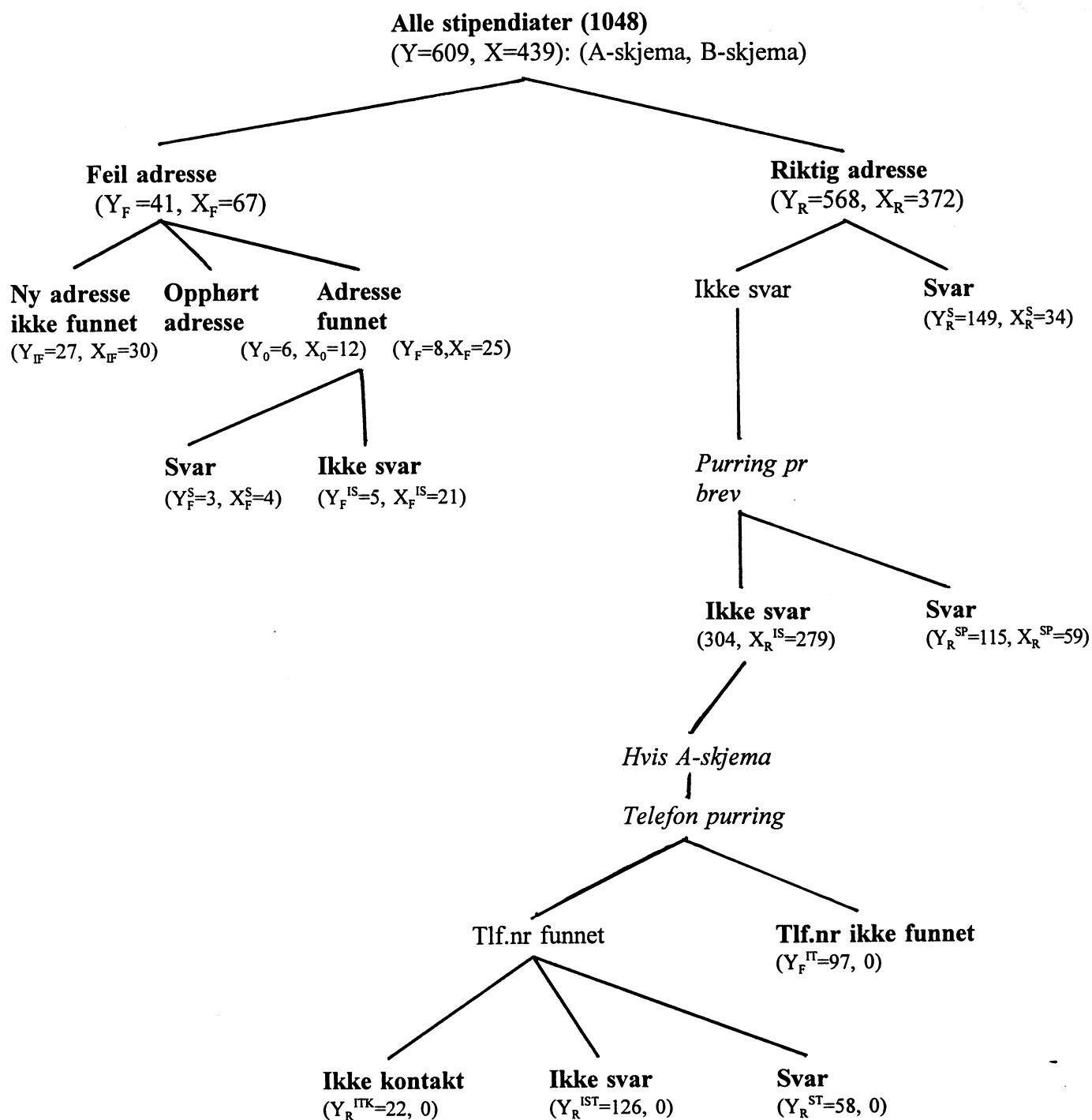
Datamaterialet som ligger til grunn for denne rapporten er basert på tre kilder. Registerinformasjon om den enkelte stipendiat er hentet fra SNDs engasjementsregister. Disse registerdataene er så supplert med informasjon fra to ulike spørreskjemaundersøkelser. Telemarksforskning gjennomførte i 1991 en større evaluering av etablererstipendordningen. I den sammenheng ble det sendt ut spørreskjema til alle som mottok stipend i 1989 og 1990. I alt dreide dette seg om 1064 personer. Det kom inn svar fra 620 stipendiater, noe som tilsvarer en svarprosent på 58,3 prosent. Denne undersøkelsen ble så fulgt opp med en ny spørreundersøkelse i mai-juni 1994. Et nytt spørreskjema ble da sendt ut til alle de som mottok skjema i 1991. Også de som *ikke* svarte i 1991 ble kontaktet.

Når det gjelder de som svarte i 1991 har vi en god del opplysninger som det ikke er nødvendig å hente inn på nytt. Det ble derfor utarbeidet to ulike skjemaer - et A-skjema som ble sendt ut til de som svarte i 1991 (vedlegg 1) og et B-skjema som ble sendt til de som ikke svarte (vedlegg 2). I følgebrevet til spørreskjemaene ble det opplyst at undersøkelsen var en oppfølging av undersøkelsen fra 1991. Det ble videre påpekt at undersøkelsen var frivillig og at formålet er å innhente informasjon som bare ville bli brukt til å lage statistikk og analyser. Det ble også understreket at opplysningene ville bli behandlet strengt konfidensielt. Analysene er gjort på anonymiserte datafiler.

I figur 3.1 skisseres prosedyren for innsamling av spørreskjemadata fra 1994-undersøkelsen og antall personer i de ulike svarkategoriene.

Vi fikk tilsendt adresser fra SND til i alt 1093 virksomheter/personer som mottok etablererstipend i 1989 eller 1990. 13 av disse var adresser til fylkeskommuner o.l. Spørreskjema ble ikke sendt til disse. Vi måtte også justere utvalget for 7 doble tilsagn på samme foretak og for 9 foretak som vi hadde ufullstendig/manglende adresse for. I tillegg var det 16 foretak som stod i adresseregisteret men som ikke var med i 1991 undersøkelsen. Disse ble også tatt ut fra utvalget. Etter at disse justeringene var gjort stod vi tilbake med 1048 virksomheter. Spørreskjema ble sendt ut til alle disse, fordelt på 609 A-skjema og 439 B-skjema.

Figur 3.1 *Oversikt over datainnsamling mai/juni 1994¹*

¹ Antall i hver kategori i parentes. X,Y-notasjonen brukes i vedlegg 3 i forbindelse med estimering av driftsandel mai-juni 1994, tabell 4.3.

Et problem ved adresselistene som ble benyttet ved utsendelsen av spørreskjemaene er at de ble opprettet i 1989 og 1990, og er senere ikke blitt oppdatert. Vi fikk derfor hele 108 skjemaer i retur på grunn av flytting eller fordi virksomhetene av andre grunner ikke kunne nås. 18 av de returnerte skjemaene kom i retur fordi de i henhold til Postverket ikke lenger var i drift. Disse ble antatt opphørt. Nye adresser til resten av de returnerte skjemaene ble forsøkt sporet opp via Folkeregisteret. I alt lyktes det å spore opp 33 stipendiater.

Innen svarfristen som ble satt for spørreundersøkelsen hadde vi fått inn kun 184 skjemaer. Det ble i alt foretatt to purringer. Ved første purring ble det sendt ut et nytt skjema til alle som ikke hadde svart innen svarfristen og til de med feil adresse som vi i mellomtiden hadde greid å spore opp. Etter den nye svarfristen som ble satt ved den skriftlige purringen, hadde vi fått inn i alt 365 skjemaer. I et forsøk på å øke svarprosenten ble det også foretatt en telefonpurring. På grunn av de tids- og ressursbeskrankningene som er satt for prosjektet, ble det besluttet at vi bare skulle telefonpurre på de som hadde svart i 1991 undersøkelsen men ikke svart denne gangen. Telefonnummer ble forsøkt sporet opp via Televerket. 97 lyktes det ikke å spore opp, og 22 fikk vi ikke kontakt med. Telefonpurringen gav oss 58 svar.

Alt i alt mottok vi 423 skjemaer som var fullstendig utfylt når det gjaldt status for virksomheten i dag (ikke etablert, nedlagt eller fortsatt i drift). Dette tilsvarer en svarprosent på 40,4. Blant de som svarte i 1991 var svarprosenten denne gangen på 53,4, mens blant de som ikke svarte i 1991 var svarprosenten kun 22,1.

Erfaringer fra andre spørreskjemaundersøkelser viser at hvem som svarer ofte er avhengig av undersøkelsens formål og vedkommendes engasjement i forhold til de problemstillingene som tas opp. Sett i forhold til vår undersøkelse kan det være grunn til å tro at svartilbøyligheten er korrelert med hvilket utbytte den enkelte føler at hun har hatt av etablererstipendet. Personer som faktisk etablerte virksomheten som var planlagt - og kanskje spesielt de som fortsatt driver virksomheten i dag - kan ha vært mer villig til å svare. Dessuten vil stipendiater som ikke etablerte eller la ned ha en større flyttetilbøylighet og derfor være overrepresentert blant de vi ikke kom i kontakt med. Vi drøfter i kapittel 4 anslag på hvor mange som i dag driver virksomheten². Den lave svarprosenten kombinert med muligheten for at svar er positivt korrelert med drift i dag, innebærer at dette anslaget er beheftet med betydelig usikkerhet.

I de neste avsnittene ser vi nærmere på hvem stipendiatene er, deres bakgrunn hvilken type etablererstøtte de mottok og ulike kjennetegn ved de etablerte virksomhetene.

² Under forskjellige forutsetninger om driftsandel for de svarkategoriene som ikke ble kontaktet eller ikke besvarte spørreskjemaet, se vedlegg 3 og tabell 4.2.

3.2 Hvem er stipendiatene? Beskrivende statistikk

I beskrivelsen av stipendiatene og deres bakgrunn baserer vi oss på alle de vi enten mottok informasjon om i 1991 og/eller 1994. Hensikten er her å beskrive hvem ordningen omfatter med hensyn til sentrale humankapitalvariable og omverdensspesifikke variable, hvilke typer virksomhet som ble planlagt og størrelse/innretning på etablererstipendet. Disse variablene vil bli brukt i analyser av driftsandeler og overlevelse i senere kapitler. Ved hjelp av registerinformasjon om *alle* som mottok etablererstipend i 1989 og 1990 kan vi også sjekke representativiteten i datamaterialet i forhold til de bakgrunnsvariablene som registeret gir informasjon om.

Etablererstipendet hadde kvinner, prosjekter i næringssvake områder og arbeidsledige som spesielle målgrupper. Men siden DU's register ikke inneholder noen informasjon om søkere som *ikke* fikk stipend, har vi få muligheter til å kartlegge hvorvidt disse typene prosjekter faktisk ble prioritert ved tildeling.

Tabell 3.1 gir en oversikt over informasjonen i DU's register og omfatter kjønn, type virksomhet, tilsagnsår, gjennomsnittlig tilsagnsbeløp, type stipend og geografisk lokalisering blant henholdsvis alle som fikk stipend i 1989 og 1990, samt respondentene i 1991 og/eller 1994.

Kvinnene utgjorde omkring halvparten av 1989-90 stipendiatene, mens rundt to tredjedeler av 1989 stipendiatene oppga at de var arbeidsledige³ i søknaden (slik informasjon mangler for 1990).

Vektleggingen på prosjekter i næringssvake områder kan beskrives ved tilsagnskommunenes status i DU's klassifisering av virkeområder⁴. Over en tredjedel (36,2 prosent) av stipendiatene befant seg utenfor DU's virkeområde, hvilket grovt sett er de sentrale østlandsområdene, kommunene langs kysten av sør-/vestlandet og Trondheimsregionen. Majoriteten innenfor DU-områdene finnes i 15, 25 og 35 %-områdene (til sammen 51,8 prosent) og kun 6,4 prosent av stipendiatene i 40%-området (Nord-Troms og Finnmark). Sammenliknet med befolkningens sammensetning er de næringssvake områdene klart prioritert, jfr. tabell 3.1. For eksempel utgjør befolkningen i 15, 25 og 35 %-områdene ca. 20 prosent av antall innbyggere i landet, men over 50 prosent av stipendiatene.

³ Langt færre (ca. 30 prosent) oppgir i spørreskjemaene at de var arbeidsledige som "sin hovedbeskjeftigelse før stipend". Denne forskjellen skyldes antakelig at deltidsledige krysset av i rubrikken arbeidsledig i søknadsskjemaet samtidig som den annonserte prioriteringen av arbeidsledige ved stipendstildelingen ga incentiver til å oppgi at man var arbeidsledig når man søkte stipend, se også nærmere diskusjon i Bolkesjø mfl. (1994).

⁴ En beskrivelse av DU's geografiske virkeområde finnes bl.a. i DU's årsmelding og statistikk for 1992.

Tabell 3.1 *Kjønn, situasjon før stipend, type stipend, tilsagnsbeløp, stipendkonkurranse, kommunetype og virksomhet. Alle etablererstipendmottakere og respondenetene.*

	Alle stipend mottakere			Respondentene i 1991 eller 1994- undersøkelsen
	I alt	1989	1990	
KJØNN (antall observasjoner)		(688)		(448)
Menn		50,1		52,7 ¹
ARBEIDSMARKEDSTILKNYTNING		(674)		(415)
Andel arbeidsledige		66,6		35,2 ¹
TYPE ETABLERERSTIPEND		(590)		(365)
Stipend til utviklingsfasen		26,4		28,2 ¹
Stipend til etableringsfasen		63,4		61,1 ¹
Stipend til begge faser		10,2		10,7 ¹
TILSAGNSBELØP	(1048)	(722)	(326)	(691)
Gjennomsnittlig tilsagn	63695	68323	53444	63129
Standardavvik	41406	40869	40801	37612
STIPENDKONKURRANSE I FYLKET ²	(1047)	(722)	(325)	(690)
Gj.sn. innvilgede søknader	18,45	19,06	17,1	18,11
Standardavvik	9,04	9,85	6,72	8,58
PLANLA VIRKSOMHET INNEN	(1047)	(722)	(325)	(690)
Industri, bygg/anlegg, primærnæringer	43,7	43,5	44,3	45,1
Varehandel, hotell/rest. og transport	21,8	22,2	20,9	19,0
Tjenesteyting	34,5	34,4	34,8	35,9
KOMMUNETYPE ³	(1043)	(718)	(325)	(687)
Landkommuner	66,4	66,4	66,5	68,6
Små bykommuner	8,3	9,3	6,2	8,2
Store bykommuner	25,2	24,2	27,8	23,3

Fortsettelse tabell 3.1

TILSAGNSKOMMUNENS DU- STATUS (BEFOLKNINGSANDEL) ⁵	(1048)	(718)	(325)	(705)
Utenfor DU område (65,6)	36,2	35,0	39,1	33,1
DU område 0 % (3,7)	5,6	6,0	4,6	6,2
DU område 15 % (10,3)	16,1	18,0	12,0	16,3
DU område 25 % (8,6)	15,8	14,8	18,2	17,0
DU område 35 % (9,9)	19,9	20,1	19,4	22,0
DU område 40 % (2,1)	6,4	6,3	6,8	5,4
ARBEIDSLEDIGHETSPROSENT I HJEMKOMMUNEN ⁴ :	(1048)	(722)	(326)	(691)
Gjennomsnitt	4,6	4,7	4,5	4,6
Standardavvik	1,42	1,44	1,38	1,44

Noter:

1. Gjelder kun stipendiater med tilsagn fra 1989 (informasjonen mangler for 1990-stipendiatene)
2. Andel innvilgede søknader i fylket i prosent av samlet antall søknader
3. Storby (litenby) er bykommuner med mer (mindre) enn 20 000 innbyggere
4. Registrerte ledige i prosent av arbeidsstyrken i hjemkommunen i 1991. Kilde: SSB 1991.
5. Antall innbyggere i 1993 i prosent av hele riket. Kilde: G.Grimsrud, NIBR.

Etablererstipendordningen ble satt i verk i 1989 og 68,9 prosent av stipendiatene i vår undersøkelse fikk stipend i 1989. Undersøkelser av Bolkesjø mfl. (1991) viste at fylkenes behandling av stipendmidlene i 1989 var mer vilkårlig i forhold til i 1990, da fylkene hadde fått tid til å utarbeide mer faste rutiner i forhold til prioritering og utvelgelse av søkere. Prosjektene til 1990 stipendiatene ble derfor vurdert mer grundig i forhold til 1989 stipendiatene. Dette skulle isolert trekke i retning av at de prosjektene som fikk stipend i 1990 er mer levedyktige. På den annen side kan etablere med gode prosjekter ha blitt støttet allerede i 1989, slik at søknadsmassen i 1990 gjennomgående inneholdt mindre levedyktige etableringsideer. Dersom målgruppene (kvinner, arbeidsledige, prosjekter i næringssvake områder) ble sterkere prioritert i 1990 grunnet bedre rutiner, vil 1990-stipendiatene kunne utgjøre mindre levedyktige prosjekter.

Majoriteten (63,4 prosent) fikk stipend kun til etableringsfasen, mens i overkant av en fjerdedel fikk stipend til utvikling av egen virksomhet. Stipendet var i gjennomsnitt på i overkant av 63 000 kroner, men variasjonen er stor (jfr. standardavvik på ca. 40 000). Medianen ligger på 50 000 kroner⁵. Det er stor forskjell i stipendstørrelse mellom fylker der Nord-Trøndelag topper med 148 000 i snitt i 1989, med Buskerud hadde et gjennomsnitt på 32 000 samme året⁶. Analyser av 1991-undersøkelsen viste at størrelsen på etablererstipendet ikke hadde noen signifikant effekt på tilbøyeligheten til å etablere egen virksomhet blant de som fikk stipend i 1989 og 1990, se Reiersen og Raaum (1994). Størrelsen på etablererstipendet kan imidlertid ha større betydning for utviklingen i virksomhetene. Nyetableringer er oftest kjennetegnet ved at inntektene kommer lang tid etter at virksomheten har pådratt seg betydelige kostnader. Etablererstipendet inngår som en del av virksomhetenes initialkapital som kan bidra til å bygge bro over utgifter og inntekter i startfasen. Stipendets bidrag som egenkapital kan også gjøre det lettere å få lån til å starte opp virksomheten.

I tillegg til at fylkenes behandling av stipendmidlene i forhold til størrelsen på stipendene var svært forskjellig, varierte også konkurransen om stipendene mellom fylker. Dersom det er slik at der er de beste prosjektene som blir valgt ut ved tildeling, kan graden av konkurranse om stipendene i fylket være en indikasjon på hvor gode prosjektene er. Som en indikator på graden av konkurranse har vi brukt totalt antall søknader i forhold til antall bevilgninger. Innvilgningsprosenten i fylket varierte mellom 5 og 47, og var i gjennomsnitt 18,5. Mindre enn hver femte søknad ble altså støttet.

Virksomhetens næringstilknytning kan ha betydning for overlevelsessevnen. Kravet til investeringer og konkurransesituasjon vil være forskjellig fra næring til næring. F.eks. er det grunn til å tro at mange former for personlig tjenesteyting ofte krever få investeringer, hvilket gir lav risiko og små finansieringsproblemer. På den annen side vil ofte konkurransen innenfor personlig tjenesteyting være hard, nettopp på

⁵ Stipendiater som var arbeidsledige før de fikk stipendet, se tabell 3.2, mottok i gjennomsnitt et noe lavere stipend. I levetidsutvalget, se kapittel 5, finner vi at gjennomsnittlig tilsagnsstørrelse var kr 63 137, mens de arbeidsledige fikk tilsagn på 57 215 kroner. Medianen for de arbeidsledige lå mellom 45 000 og 50 000.

⁶ I forbindelse med evalueringen av etablererstipendordningen i 1991 ble det også sendt ut spørreskjema til næringsavdelingen i alle fylkeskommunene. Det kom her svar fra alle med unntak av Rogaland. Disse skjemaene ga blant annet opplysninger om hvilket organ som administrerte ordningen i de ulike fylkene, ressursbruk i forbindelse med vurdering av søknader, prioritering av søkere og oppfølging av stipendiatene. Siden denne rapporten først og fremst fokuserer på langtidsvirkninger av etablererstipendordningen har vi valgt å ikke ta opp problemstillinger knyttet til selve iverksettingen av ordningen - dvs. på hvilken måte regelverket blir tolket og omsatt til handling i fylkene, hvor mange og hvem som får avslag på søknaden, hvordan regler for saksbehandling etableres osv. Likevel er dette informasjon som vi har, og som vi enkeltsteder vil trekke på der det kan være nyttig. For en mer grundigere gjennomgang av dette materialet viser vi til Bolkesjø m.fl. (1991).

grunn av de lave etableringskostnadene. Vi kategoriserer virksomhetene i tre hovednæringer. Prosjekter innenfor industri, bygg/anlegg og primærnæringene (ISIC-gruppe 1-5) omfattet 43,7 prosent av stipendiatene. Varehandel, hotell/restaurant og transport (ISIC-gruppe 6 og 7) stod for 21,8 prosent, mens privat tjenesteyting (ISIC-gruppe 8-9) omfattet 34,5 prosent av prosjektene. En nærmere beskrivelse av de typiske prosjektene, fordelt etter næringskode, finnes i vedlegg 4.

Tilgang på bedriftsnettverk, rådgivningstjenester, nærheten til finansinstitusjoner, regnskapskontor o.l. blir ofte trukket fram som viktige for den nyetablerte virksomhetens vekst og utvikling (OECD, 1990). Tilgangen på disse institusjonene og tjenestene er som regel knyttet til byer og større sentra. Fra registerdataene har vi informasjon om hvor virksomhetene er etablert. Vi systematiserer virksomhetene ved å skille mellom bedrifter etablert i bykommune med mer enn 20 000 innbyggere (25,2%), bykommune med mindre enn 20 000 innbyggere (8,3 %) og virksomheter etablert i landkommune (66,4 %).

Det kan være mange grunner til at en etablerer legger ned virksomheten, jfr kapittel 2. Hun kan velge å avvikle virksomheten fordi den ikke gir de forventede inntektene, eller hun kan bli tvunget til å legge ned fordi den ikke er lønnsom. I tillegg kan etablereren velge å legge ned virksomheten fordi et annet og bedre alternativ dukker opp. Jobbmulighetene som etablereren stilles overfor, ved siden av å drive egen virksomhet, er blant annet knyttet til konkurransen om de ledige stillingene på vedkommendes arbeidsmarked. Som en proxy for etablererens alternative inntektsmuligheter benytter vi ledighetsprosenten i etablererens bostedskommune. Stipendiatene hørte hjemme i kommuner med en registrert arbeidsledighet i 1991 på 4,6 prosent, hvilket er svært likt landsgjennomsnittet (4,7).

Sammenlikner vi respondentene med alle stipendiater ser vi at representativiteten i undersøkelsen er god med hensyn til observerte kjennetegn. Dette indikerer at informasjonen fra spørreskjemaene om stipendiatenes bakgrunn beskriver alle stipendiatene på en god måte.

Stipendiatenes hovedbeskjeftigelse før de fikk stipendet er svært variert. Tabell 3.2 viser arbeidsmarkedstilknytningen blant henholdsvis 1989 og 1990 stipendiatene før de fikk etablererstipend, basert på spørreskjemainformasjonen.

Tabell 3.2 *Personer som mottok etablererstipend i 1989 og 1990 fordelt etter arbeidsmarkedstiknytning før stipend. Prosent.*

Hovedbeskjeftigelse før stipend	1989 N=439	1990 N=229	I alt N=668
I lønnet arbeid på heltid eller deltid	36,2	38,9	37,1
Drev/forberedte egen virksomhet	15,9	16,2	16,0
Arbeidsledig	28,9	31,9	29,9
Annet	18,9	13,1	16,9

Kilde: Spørreskjema fra 1991 og 1994, omfatter stipendiater med informasjon om etablering.

Tabell 3.2 viser at ca. 30 prosent oppga at de var arbeidsledige, mens 37 prosent var lønnsmottakere. Relativt mange (16 prosent) drev allerede - eller betraktet planleggingen av egen virksomhet som sin hovedbeskjeftigelse. Annetgruppen (17 prosent) består også av hjemmeværende og de under utdanning. Selv om konkurransen om stipendene var svært forskjellig i 1989 og 1990, og arbeidet med å plukke ut stipendiatene var ulik, jfr. Bolkesjø (1991), viser det seg at det er små forskjeller når de gjelder stipendiatenes situasjon før stipend etter tilsagnsår.

Arbeidsledige og kvinner er prioriterte grupper for ordningen. Tabell 3.1 viste at kvinnene utgjorde omkring halvparten av etablererstipendiatene. Kvinneandelen er lavere blant de som var arbeidsledige før de fikk stipend (33,8 prosent), jfr. tabell 3.3. Til sammenlikning utgjør kvinnene 29,5 prosent av gruppen selvsysselsatte etablerere ifølge den norske arbeidskraftundersøkelsen (OECD, 1986). Blant arbeidsledige etablerere som mottok dagpenger i 1991 var kvinneandelen kun 14 prosent, se Reiersen og Raaum (1994). Den relativt høye kvinneandelen blant etablerstipendiatene kan tyde på kvinner lettere får stipend enn menn, men mangel på informasjon om avslåtte søkere gjør at denne konklusjonen er beheftet med stor usikkerhet.

Når det gjelder andre individuelle bakgrunnskjennetegn viser tabell 3.3 fordelingen splittet opp etter stipendiatenes hovedbeskjeftigelse før de mottok stipend. Nesten 70 prosent av alle stipendiatene var i alderen 30-50 år. De arbeidsledige har en høyere andel unge og eldre enn de andre.

Tabell 3.3 *Individuelle bakgrunnskjennetegn. Etablererstipendiater etter arbeidsmarkedstilknytning før stipend. Prosent.*

	I arbeid	Arbeidsledig	Annet	I alt	Alle registrerte arbeidsledige ¹
KJØNN: (antall observasjoner)	(353)	(198)	(113)	(687)	
Menn	49,0	66,2	25,7	49,9	38
ALDER:	(353)	(198)	(113)	(687)	
18-29 år	18,4	25,8	17,7	20,5	49
30-39 år	39,1	32,8	43,4	38,3	37 ²
40-49 år	32,3	27,2	29,2	29,7	
50 år eller mer	10,2	14,1	9,7	11,5	14
FAMILIEFORHOLD	(354)	(198)	(113)	(687)	
Gifte/samboere	81,8	76,9	77,0	79,2	
Ansvar for barn < 16 år	57,3	55,6	63,7	57,6	
UTDANNING:	(344)	(192)	(109)	(666)	
Grunnskole	22,7	22,9	20,2	22,7	35
Videregående skole	39,0	50,0	48,6	44,0	55
Universitet/høgskole	32,6	23,4	29,4	29,0	10
Annen utdanning	5,8	3,6	1,8	4,4	
YRKESERFARING:	(343)	(188)	(105)	(657)	
Ingen erfaring	1,7	3,2	9,5	3,7	
Mindre enn 10 år	38,5	41,0	60,0	42,8	54,9 ³
10 år eller mer	59,8	55,9	30,5	53,6	45,1

Noter:

1. Gjennomsnittlig registrerte ledige i prosent av arbeidsstyrken i 1991. Kilde: Arbeidsdirektoratet.
2. Tall for alderskategorien 30-49 år samlet, kilde Raaum og Torp (1993).
3. Omfatter også de med ingen yrkeserfaring.

Kilder: Spørreskjema fra 1991 og 1994, omfatter stipendiater med informasjon om etablering.

Etablererens familiesituasjon kan ha betydning for virksomhetenes utviklingsmuligheter. Tidligere analyser av Reiersen og Raaum (1994) fant at sivilstatus så ut til å ha betydning for stipendiatenes etableringstilbøyelighet. De fant bl.a. at stipendmottakere som var gift eller samboende hadde større sannsynlighet for å etablere seg enn enslige. En tolkning av dette kan være at mange av virksomhetene starter opp som små "familiebedrifter", der hjelp fra ektefelle eller samboer kan være av avgjørende betydning for å lykkes i en oppstartingsfase. De som er gift eller har samboer med fast jobb har dessuten en inntekt å falle tilbake på dersom etableringen ikke skulle lykkes. De kan dermed ha evne/vilje til å ta på seg større risiko. Analysen viste også en tendens til at stipendiater med ansvar for barn under 16 år hadde en lavere etableringstilbøyelighet. En tolkning av dette kan være at det er for tøft for småbarnsforeldre å etablere og drive egen virksomhet, og/eller at de i mindre grad er villig til å ta på seg risikoen ved å drive egen virksomhet. Fra spørreskjema har vi opplysninger om stipendiatenes familiebakgrunn. 79,2 prosent av stipendiatene er gift eller samboende, mens 57,6 prosent oppgir at de har forsørgeransvar for barn under 16 år.

Stipendiatene har et relativt høyt utdanningsnivå, med 29 prosent med universitet eller høgskole⁷. De arbeidsledige skiller seg ut fra de andre stipendiatene ved en lavere (høyere) andel med høyere utdanning (videregående skole). Men sammenliknet med alle arbeidsledige har de et høyere utdanningsnivå. Stipendiatene har gjennomgående lang yrkeserfaring, men de som var arbeidsledige eller hjemmeværende/i utdanning hadde vært færre år i inntektsgivende arbeid. Igjen skiller de arbeidsledige stipendiatene seg noe ut fra alle arbeidsledige, idet alle ledige har en noe kortere yrkeserfaring. Arbeidsledige generelt er en sammensatt gruppe med svært ulike forutsetninger og disse avspeiles blant annet i varigheten av perioden uten ordinær sysselsetting.

Tabell 3.4 viser at omkring 40 prosent av de arbeidsledige etablerstipendiatene hadde vært ledige mer enn 6 måneder før de fikk stipend. Mange er altså ledige en stund før de mottar stipend. Dette indikerer at mange av prosjektene ikke er virksomhetsideer som realiseres straks vedkommende blir arbeidsledig.

⁷ Det tilsvarende tallet for hele befolkningen er 22 prosent, kilde: Statistisk Årbok 1993.

Tabell 3.4 *Ledighetens varighet blant etablererstipendiater som var arbeidsledig før stipend. Sammenliknet med alle registrerte ledige i 1991. Prosent.*

Måneder arbeidsledig	Stipendiatene N=125 ¹	Alle registrerte ledige N=100 726 ²
1 -3 måneder	20,0	49,0
4-6 måneder	39,2	20,0
7-12 måneder	20,8	17,0
Mer enn 12 måneder	20,0	14,0

Noter:

1. Omfatter stipendiater som enten svarte på undersøkelsen i 1991 eller 1994 med informasjon om etablering og varighet på ledighetsperioden. 7 stipendiater oppga å være arbeidsledige uten å spesifisere varighet.
2. Registrert helt arbeidsledige ved utgangen av måneden etter ledighetens varighet. Gjennomsnitt for de seks første månedene i 1991. Kilde: Arbeidsdirektoratet.

Det er grunn til å tro at mange av de arbeidsledige etablererene har mislyktes i å få jobb på andre måter før de forsøker å etablere sin egen arbeidsplass. 32,5 prosent av de arbeidsledige oppgir da også at de forsøkte å starte som selvstendig fordi det var svært vanskelig å få jobb som lønnsmottaker.

3.3 Nærmere om de etablerte virksomhetene

Spørreskjemaet i 1994 inneholdt en rekke spørsmål som kun ble stilt til de som faktisk etablerte virksomheten. Dette avsnittet beskriver hovedtrekkene i denne informasjonen og vi ser på de etablerte bedriftene der vi kjenner levetiden til virksomheten⁸.

Vi forventer at stipendiatens forberedelser og kjennskap til å drive som selvstendig næringsdrivende er av stor betydning for virksomhetens overlevelsessevne. Etablerere som tidligere har hatt ansvaret for driften av en virksomhet må forventes å sitte med verdifulle erfaringer og kunnskap som øker sjansene for å lykkes. På den annen side finner vi i denne gruppen personer som tidligere har mislyktes. Denne "seleksjonseffekten" trekker i retning av at personer som tidligere har drevet vil lykkes dårligere! 36 [37,2]⁹ prosent oppgir at de har hatt ansvaret for driften av en virksomhet tidligere, mens 52,7 [56,2] prosent av disse har hatt et slikt ansvar i mer enn 2 år.

⁸ Det såkalte "levetidsutvalget", se kapittel 5 og tabell 5.1 for nærmere beskrivelse.

⁹ I klammeparantes vises tall for de som var arbeidsledige før stipend i henhold til spørreskjemaet.

Utenlandske studier viser at etablerere som er barn av selvstendig næringsdrivende lykkes bedre enn andre i å etablere levedyktige bedrifter. Hvorvidt dette skyldes at slike etablerere trekker på foreldrenes erfaringer, sosialisering i barndommen eller simpelthen arv av viktige egenskaper er selvfølgelig vanskelig å identifisere. Oppsiktsvekkende mange, 42,2 [39,5] prosent, oppgir at de har foreldre som er eller har vært selvstendig næringsdrivende. Til sammenlikning er kun 9,1 prosent¹⁰ av de sysselsatte i Norge selvstendig næringsdrivende. Også når det gjelder etablering av egen virksomhet viser det seg altså at personer påvirkes av foreldrenes yrkesbakgrunn.

Deltagelse på etablererkurs og individuell veiledning for etablerere fremholdes i mange sammenhenger som viktig for å lykkes. 41,2 [35,6] prosent deltok på kurs/etablereropplæring før de etablerte egen virksomhet. Når det gjelder kurs og veiledning for stipendiater oppgir 15,7 [11,5] prosent at de fikk individuell veiledning, De arbeidsledige fikk altså i mindre grad enn andre stipendiater veiledning og kunnskaper gjennom etablereropplæring. I en kvantitativ analyse av hvilke effekter slike kurs og veiledning har for bedriftens overlevelsessevne støter en på en rekke metodiske problemer. Ofte benyttes utviklingen i bedrifter der etablereren ikke har gått på kurs/fått veiledning til å anslå hva som ville ha skjedd dersom vedkommende etablerer ikke hadde gjennomført kurset/fått opplæring. Hovedproblemet med en slik metode er at vi som studerer bedriftene ved hjelp av summarisk informasjon fra spørreskjema og registre, ikke kan klare å kartlegge alle forhold som er av betydning for virksomhetenes utvikling. Dersom det i tillegg er slik at disse "utelatte variablene" (som god/dårlig prosjektide, stå-på evne hos etablereren mm) varierer systematisk med deltakelse på f.eks. etablererkurs, kan vi feilaktig konkludere med at kurset har en positiv/negativ effekt på suksesskriteriet vi benytter (for eksempel overlevelse). Problemet kan illustreres slik: Anta at etablerere med svake forkunnskaper, få erfaringer og "tvilsomme" prosjekter i større grad tilbys og selv velger å delta på etablererkurs. Når vi sammenlikner deltakernes suksess med ikke-deltakernes, vil vi finne at deltakerne i *gjennomsnitt* lykkes dårligere, selv om kurset har forbedret den enkelte deltakers muligheter. I kapittel 7 drøfter vi nærmere hvilke muligheter våre data gir for å studere effekter av opplæring og oppfølging, og hvilke konklusjoner som kan trekkes.

Stipendiatene har ulike motiver for å starte som selvstendig. Etablererene ble spurt om den viktigste grunnen til at de ønsket å starte som selvstendige og svaret på dette spørsmålet kan tolkes som etablererens motiv for å etablere egen virksomhet. Vi skiller mellom såkalte *push-motiver* og *pull-motiver*. Tabell 3.5 viser hvordan svarene fordelte seg når vi skiller mellom de som var i arbeid som lønnsinntakere eller i egen virksomhet og de som var arbeidsledige før etablering. Pull-etableringer blir drevet fram av et ønske om å bli selvstendig næringsdrivende, mens push-etableringer finner sted som følge av dårlige/lite attraktive alternativer, jfr avsnitt 2.2. De syv svaralternativene er delt inn i push- og pull motiver. Som pull motiver regnes: ønsket å realisere en ide jeg hadde hatt i lang tid, har

¹⁰ I prosent av sysselsatte (ekskl. familiearbeidere) i 1991, kilde: Statistisk Årbok 1992.

alltid hatt lyst til å ha egen virksomhet. Som push-motiver regnes: Svært vanskelig å få jobb som lønnsinntaker, ønsker ikke å arbeide som lønnsinntaker, forventet høyere inntekter, hadde en usikker jobb, ble arbeidsledig og andre grunner.

Tabell 3.5 *Motiver for å starte egen virksomhet. Prosent.*

Viktigste grunn til å starte som selvstendig	I arbeid N=155	Arbeidsledig N=86
Ønsket å realisere en ide jeg hadde hatt i lang tid	39,0	24,4
Svært vanskelig å få jobb som lønnsinntaker	10,0	15,1
Har alltid hatt lyst til å ha egen virksomhet	27,0	18,6
Forventet høyere inntekt	0,8	0
Ønsker ikke å arbeide som lønnsinntaker	3,3	0
Hadde en usikker jobb	3,7	2,3
Ble arbeidsledig	5,0	33,7
Andre grunner	11,2	5,8

Kilde: Spørreskjema 1994

Totalt 59,9 prosent oppga pullmotiv. Tabell 3.5 viser også at det er betydelige forskjeller mellom de som var i arbeid før stipend og de som ikke var det. Mens 39 prosent av de som var i arbeid oppgir *"ønsket å realisere en ide jeg hadde hatt i lang tid"*, er det bare 24,4 prosent av de arbeidsledige som oppgir dette som den viktigste grunnen til at de ønsket å etablere egen virksomhet. Blant de arbeidsledige er det flest som oppgir *"ble arbeidsledig"* som den viktigste grunnen. 43 prosent av de arbeidsledige oppga pull-motiv, mens det tilsvarende tallet for de som var i arbeid er 66 prosent.

Etablerte virksomheter som er nært knyttet til allerede eksisterende bedrifter vil ofte oppleve mindre problemer i oppstartingsfasen og de første årene i drift i forhold til de som etablerer helt nye virksomheter, jfr. diskusjon i avsnitt 2.3. Virksomheter nært knyttet til allerede eksisterende bedrifter vil kunne hente mye av sitt ressursgrunnlag fra disse og samtidig dra nytte av opparbeidet markedskontakt o.l. Det samme vil i stor grad gjelde for virksomheter som starter opp igjen fra ruinene av en konkurs uten andre forandringer enn en finansiell reorganisering. På den annen side kan de som overtok eksisterende virksomheter blitt "forledet" til å videreføre bedrifter med dårlige fremtidsutsikter. Tidligere eiere kan ønske å kvitte seg med lite levedyktige virksomheter og disse vurderingene kan bygge på informasjon som ikke er tilgjengelig for den som overtar. Utifra spørreskjemadata har vi

mulighet til å skille mellom de som oppgir at de etablerte en helt ny virksomhet (82,9 [89,5] prosent), de som etablerte en ny virksomhet i nær kontakt med tidligere arbeidsgiver eller kjøpte opp virksomhet hvor de var ansatt (9,2 [4,7] prosent) og de som kjøpte opp en etablert virksomhet eller ble medeier i en etablert virksomhet (8,0 [5,8] prosent). De arbeidsledige startet altså i noe større grad enn andre en helt ny virksomhet.

Bedriftens eierform kan også være av betydning bl.a. fordi det kan være avgjørende for i hvor stor grad etablereren er villig til å utsette seg og bedriften for risiko. Vi innfører en enkel to-delning der vi skiller mellom aksjeselskap (22,3 [19,8] prosent) og andre eierformer (77,7 [80,2] prosent).

Det kan skilles mellom mange ulike *typer* etableringer. Ofte gjøres det et skille mellom såkalte "*innovatører*" og "*imitatører*". Innovatørene kjennetegnes av at de produserer produkter eller tjenester som baserer seg på ny teknologi. Den nye teknologien kan enten basere seg på ny kunnskap eller på at etablert kunnskap settes sammen på en ny måte. Innovatørene betjener ofte et større marked enn det lokale eller regionale, og konkurransen fra andre er ofte ikke så hard, siden de produserer nye produkter. Imitatørene, på den annen side, kjennetegnes av at de tilbyr allerede utviklede produkter. Ofte er det snakk om etableringer som stiller små krav til økonomiske ressurser (og spesiell kompetanse). Eksempler på slike etableringer er virksomheter innenfor tjenesteyting, handel og enkel produksjonsvirksomhet som betjener et lokalt eller regionalt marked. Konkurransen disse etablererene møter er ofte stor fordi de tilbyr produkter som er nære substitutter til hva en finner i eksisterende virksomheter. I et forsøk på å skille mellom de to typene av etableringer har vi kombinert informasjon fra to ulike spørsmål. Som innovative virksomheter regner vi med de som oppgir at de har utviklet produkter eller tjenester som tidligere ikke ble produsert eller solgt, og som samtidig oppgir at de har mer enn 50 prosent av omsetningen knyttet til det nasjonale markedet eller eksport. I alt dreier dette seg om 13,3 [10,1] prosent av virksomhetene. Det er blitt hevdet av virksomhetens størrelse ved etablering har betydning for dens overlevelsessevne, jfr. avsnitt 2.3. Store virksomheter har større overlevelsessevne i forhold til virksomheter som starter som små. Vi har brukt investert beløp det første året som en proxy for virksomhetenes størrelse. Gjennomsnittlig investert beløp for virksomhetene det første året er 182 527 [170 144] kroner. Tabell 3.6 viser investert beløp første året og egenkapitalandel blant de etablerte virksomhetene. Egenkapitalandel er her definert som egne midler investert i virksomheten som andel av totalt investert beløp i virksomheten det første året i drift. Gjennomsnittlig egenkapital (i kroner) var 41 972 [46 479], med standardavvik på 63 018 [85 277]. Det er en tendens til at arbeidsledige etablerer virksomheter med mindre investeringer og lavere egenkapitalandel, jfr. tabell 3.6.

Tabell 3.6. *Investert beløp (i 1000) og egenkapitalandel ved oppstart. Prosent. Arbeidsløse før stipend i [].*

	Egenkapital- andel < 20%	Egenkapital- andel 20-50%	Egenkapital- andel > 50%	I alt N=266 [71]
Investert < 100	18,1 [19,7]	14,7 [15,5]	7,5 [8,5]	40,2 [44,7]
Investert 100-200	16,2 [23,9]	8,7 [4,2]	5,3 [2,8]	30,1 [30,9]
Investert > 200	15,4 [11,3]	9,0 [5,6]	5,3 [8,5]	29,7 [25,4]
I alt	49,6 [54,9]	32,3 [25,4]	18,1 [19,7]	100 [100]

Kilde: Spørreskjema 1994

Med omverdenspesifikke variable mener vi forhold som verken er knyttet til etablereren selv eller virksomheten som er etablert. Det kan imidlertid ofte være vanskelig å finne presise operasjonelle mål på omgivelsene som en virksomhet står overfor - og som kan ha betydning for dens overlevelsessevne. Det kan f.eks. dreie seg om etterspørselen etter produktene, kvaliteten på og graden av oppfølging fra relevante miljøer, eksterne rammebetingelser knyttet til spesielle lokale eller regionale støtteordninger og finansieringsmuligheter rettet mot nyetablerere, lokalt næringsmiljø osv.

Vi har forsøkt å fange opp graden av konkurranse gjennom etablererens egne subjektive vurderinger av konkurransen fra andre bedrifter. Etablererne fikk spørsmålet: *Hvordan er konkurransen fra andre bedrifter?* Det var mulig å krysse av for svært stor, stor, noe, liten eller svært liten. Vi innfører en tredeling der vi skiller mellom svært stor/ stor, noe og liten/svært liten. Virksomhetene fordeler seg omtrent likt på de tre kategoriene. Andre relevante omverdenspesifikke variable er region/DU-område og arbeidsmarkedssituasjon lokalt. Disse variablene ble beskrevet i avsnitt 3.2.

4. Virksomheter i drift mai-juni 1994

Formålet med etablererstipendene er å stimulere til flere og bedre etableringer. I kapittel 2 drøftet vi under hvilke (teoretiske) betingelser stipendet har effekt på etablering og overlevelse, mens kapittel 7 ser nærmere på i hvilken grad det er mulig å kartlegge slike effekter empirisk. I dette kapittelet begrenser vi oss til å studere i hvilken grad stipendiatene driver virksomheten i dag (mai-juni 1994) og dessuten hvordan drift varierer med ulike kjennetegn.

Etablerere som ikke er i drift har enten lagt ned virksomheten *eller* ikke etablert seg i det hele tatt. I vår studie har vi informasjon om driftsstatus omkring 4-5 år etter at etablerene mottok stipend, men denne er tilgjengelig for kun omkring 40% av stipendiatene (422 av 1048). Det er mange grunner til å anta at disse *ikke er et tilfeldig utvalg* av samtlige etablerere som mottok stipend. Nedenfor drøfter vi hvordan ulike forutsetninger om drift blant stipendiater der informasjonen mangler, påvirker anslaget på driftsandelen for alle stipendiatene. Deretter ser vi på hvordan sannsynligheten for å være i drift i mai-juni 1994 varierer med ulike kjennetegn (etablerer-, virksomhets- og omverdensspesifikke variable).

Vår mistanke om at svar i 1994-undersøkelsen er korrelert med drift (på samme tidspunkt) styrkes av tabell 4.1. Vi ser at driftsandelen er høyere for de som også svarte i 1991. Videre finner vi at driftandelen er lavere for de som svarer etter å ha blitt purret. Dette indikerer at motstanden mot å besvare spørreskjemaet er negativt korrelert med drift på tidspunktet en bli spurt. Konsekvensen er at de som etter purring fremdeles ikke vil svare, gjennomgående har en lavere driftstilbøyelighet. Men hvor mye lavere?

Tabell 4.1 *Driftsandel i mai 1994 etter purring, fordelt på svar/ikke svar i 1991-undersøkelsen.*

	Prosentandel i drift (antall obs)		
	Svarte i 1991	Ubesvart i 1991	Totalt
Før purring	71,1 (152)	68,4 (38)	
Etter postpurring	66,1 (115)	42,4 (59)	
Etter telefonpurring	65,5 (38)	ingen tlf.	
Totalt	68,3 (325)	52,6 (97)	64,7 (422)

Tabell 4.2 viser hvilke konsekvenser ulike forutsetninger om de som ikke svarte har for estimert driftsandel. Standard fremgangsmåte er å benytte antall i drift i prosent av stipendiater med informasjon om drift i spørreskjemaet, hvilket gir en driftsandel på 64,7 prosent. Denne metoden forutsetter at (dvs. gir et forventingsrett estimat dersom) driftstatus er ukorrelert med svartilbøyelighet, men som nevnt indikerer tabell 4.1 at svargruppen *ikke* er et tilfeldig utvalg.

Tabell 4.2 *Anslag på prosentandel i drift mai 1994. Ulike forutsetninger om driftsandel blant stipendiater uten spørreskjemaopplysninger.¹*

Forutsetninger	Effekt på estimert driftsandel (prosentenheter)	Estimert driftsandel (i prosent)
0. Standardmetode: [antall i drift/antall svar i alt]*100		64,7
1. "Stratifisering etter svar i 1991": ubesvarte i 1994 lik driftsandel som besvarte i gruppen man tilhørte i 1991	-3	61,7
2. Ny adresse ikke funnet eller opphørt iflg Postverket antas ikke i drift mai 1994	-4	57,7
3a. Ubesvarte med riktig adresse antas å ha lik driftsandel med de som sendte inn skjema etter siste purring, eller	-4	53,7
3b. Ubesvarte med riktig adresse antas 10 prosent (ikke prosentenheter!) lavere driftsandel enn alle som besvarte Eksempel : 30 prosent lavere driftsandel	-3 -9	48,7

Note: 1. Fremgangsmåten ved beregningene er vist formelt i vedlegg 3.

Tabell 4.1 viser at de som svarte i 1991 hadde klart høyere driftsandel. Det er grovt sett to grupper blant de som ikke svarte i 1994; (i) de som svarte i 1991, men ikke i 1994 og (ii) de som verken svarte i 1991 eller 1994. Ved å benytte driftsandel blant gruppen man tilhørte i 1991 som estimat på drift for de ukjente i 1994 ("stratifisering etter 1991-svar"), finner vi at den estimerte gjennomsnittlige andelen i drift faller med 3

prosentenheter til 61,7 prosent, jfr. tabell 4.2.

Stipendiater med opphørt adresse eller adresse som ikke var mulig å oppspore via Folkeregisteret, må antas å ha en særlig lav overlevelse. Antar vi at det ikke finnes noen i drift blant disse faller estimert driftsandel med ytterligere 4 prosentenheter, jfr. tabell 4.2.

Det er mer komplisert å ta stilling til driftsandelen blant stipendiater med riktig adresse som ikke besvarte spørreskjemaet. I tabell 4.2 presenteres resultatet av to ulike tilnærminger.

Først forutsettes (alt. 3a) at ubesvarte har en driftsandel som tilsvarer den vi finner blant de som besvarte undersøkelsen etter siste purring (stratifisert etter svar i 1991). Dette reduserer isolert sett driftsandelen med 4 prosentenheter. Korreksjonene 1,2 og 3a er godt begrunnet og gir oss derfor en øvre grense på gjennomsnittlig driftsandel tilvarende 53,7 prosent, dvs 11 prosentenheter lavere enn standardmetoden.

I det andre alternativet (3b) har vi beregnet (den marginale) effekten på gjennomsnittelig driftsandel samlet av å anta at driftsandelen er 10 prosent lavere blant de som ikke besvarte skjemaet (igjen stratifisert etter svar i 1991). Antar vi for eksempel at driftsandelen er 30 prosent lavere (i tillegg til forutsetning 1 og 2 omtalt over), vil den estimerte driftsandelen være 48,7 prosent.

På grunn av den relativt lave svarprosenten (ca. 40) vil det være betydelig usikkerhet knyttet til estimatet på gjennomsnittlig driftsandel blant stipendiatene. Vi har belyst denne usikkerheten ved hjelp av rent "mekaniske" beregninger, uten noen statistisk modell¹. Konklusjonen er at standardmetoden overvurderer driftsandelen betydelig og vårt anslag vil være;

*"Omkring halvparten av stipendiatene i 1989-90 hadde etablert
og drev fremdeles en egen virksomhet i mai 1994".*

¹ Vi har også testet hvorvidt svartilbøyelighet er korrelert med drift i mai/juni 1994 ved hjelp av en økonometrisk modell der sannsynligheten for å besvare spørreskjemaet og sannsynligheten for drift blir estimert simultant, v.h.j.a. programmet LIMDEP 6.0, se Greene (1991) kapittel 39. I disse analysene kunne vi ikke forkaste en korrelasjonskoeffisient lik 0 (uavhengighet mellom svar og drift). Men siden styrken til denne testen er liten, legger vi ikke stor vekt på dette resultatet.

4.1 Hvem og hvilke virksomheter er i drift i mai 1994 ?

Driftsandel blant ulike grupper stipendiater påvirkes både av etableringstilbøyelighet og overlevelse. Når for eksempel langtidsledige før stipend har en lavere andel i drift etter 4-5 år kan det både skyldes at færre etablerer seg og en raskere nedlegging av virksomhetene (gitt etablering)².

Det er liten variasjon i driftsandel mellom stipendiater med ulike typer virksomheter og ulike omgivelser, jfr. tabell 4.3. Når det gjelder virksomhetsspesifikke variable er driftsandelen høyest innenfor tjenesteyting (71,6 prosent) og lavest innefor varehandel, hotell og restaurant, transport (54,2 prosent). Industri, bygg og anlegg ligger rundt gjennomsnittet (med 61,5 prosent). Stipendiater som fikk tilsagn i 1989 skiller seg ikke nevneverdig fra de i 1990 og det er (overraskende) liten variasjon i driftsandel etter tilsagnsbeløp. Siden tilsagnsbeløpet i noen grad avspeiler etableringsprosjektets størrelse finner vi ingen tegn til at store prosjekter etableres og overlever i større grad enn andre. Stipendkonkurransen i fylket ser heller ikke ut til å være av betydning. Hypotesen om at stipendiater som fikk støtte i hard konkurranse med mange andre ville etablere og overleve i større grad enn stipendiater i fylker med mindre kamp om midlene, finner ingen støtte. Også etter omverdenspesifikke variable er det liten (systematisk) variasjon i driftsandel. Stipendiater i små byer har riktignok en noe lavere driftsandel enn andre og stipendiater bosatt i kommuner med middels registrert arbeidsledighet har også lavere andel i drift. Når det gjelder DU-område er det heller ikke noe entydig mønster. 40% og 25%-områdene skiller seg ut med henholdsvis lav og høy driftsandel, men det er svært få stipendiater i den første kategorien.

Driftsandelen varierer noe mer etter personspesifikke kjennetegn. Mens menn og kvinner gjør det like godt, er andelen i drift lavest blant de yngste stipendiatene. Ung alder korrelerer negativt med en rekke kvalifikasjoner som (antakelig) er viktig for å lykkes i etablere en levedyktig bedrift; generell yrkeserfaring, tidligere ansvar for drift av virksomheter, nettverk, egenkapital/formue.

Vi vil forvente at stipendiater med ektefelle/samboer har bedre forutsetninger for å lykkes på grunn av annen inntekt og praktisk hjelp. På den annen side vil familier med ansvar for barn under 16 år både ha dårligere inntektsmuligheter og muligheter for arbeidsinnsats fra ektefelle/samboer i virksomheten. Familiesituasjonen ser ut til å ha en viss betydning; enslige med ansvar for barn under 16 år skiller seg klart ut med en lavere andel i drift enn andre grupper.

² Etablerere som ikke er i drift har enten lagt ned virksomheten eller ikke etablert seg i det hele tatt. I kapittel 5 studeres overlevelse blant stipendiatene som faktisk etablerte seg. For de etablerte virksomhetene har vi i tillegg informasjon om en rekke kjennetegn ved virksomheten og etablereren som kan være viktig for overlevelse.

Tabell 4.3 Drift mai 1994 etter kjennetegn. Estimert driftssannsynlighet (PROBIT).

Kjennetegn	Utvalgsgjennomsnitt (N=401)		Probit analyse [Prob (I drift mai-juni 1994)]	
	Prosent	Prosentandel i drift	Estimat (std.avvik)	P-verdi
Konstantledd			0,616 (0,283)	0,0295
Kvinne	50,4	64,4	referansekategori	
Mann	49,6	63,3	-0,121 (0,150)	0,4201
Alder 18-29 år	17,2	56,5	-0,448 (0,209)	0,0319
Alder 30-39 år	40,4	66,1	referansekategori	
Alder 40-49 år	31,9	64,8	-0,009 (0,167)	0,9549
Alder 50 år +	10,5	64,3	-0,001 (0,263)	0,9940
Gift med barn	53,4	65,9	referansekategori	
Gift uten barn	27,2	66,1	0,156 (0,178)	0,3831
Enslig med barn	7,7	41,9	-0,511 (0,256)	0,0488
Enslig uten barn	11,7	66,0	0,087 (0,226)	0,6985
Grunnskole	19,0	55,3	-0,304 (0,192)	0,1160
Videreg.skole	43,9	67,6	referansekategori	
Universitet/høgsk	30,2	65,3	-0,160 (0,167)	0,3385
Annen utdanning	6,9	57,1	-0,060 (0,293)	0,8369
Egen virksomh.før	14,7	67,8	0,139 (0,214)	0,5161
I lønnsarbeid før	40,9	67,7	referansekategori	
Arb.ledig ≤ 6 mnd	14,2	66,7	0,038 (0,222)	0,8652
Arb.ledig > 6 mnd	10,2	43,9	-0,575 (0,233)	0,0137
Annet før	19,2	62,3	-0,122 (0,189)	0,5175
Industri, bygg, primær	43,4	61,5	referansekategori	
Vare, hot/rest.,transp.	18,0	54,2	-0,188 (0,191)	0,3252
Tjenesteyting	38,6	71,6	0,287 (0,160)	0,0731

Fortsettelse tabell 4.3

DU omr 40 %	3,5	42,9	-0,788 (0,387)	0,0414
DU omr 35 %	22,0	61,4	-0,241 (0,196)	0,2193
DU omr 25 %	18,6	70,7	0,034 (0,207)	0,8691
DU omr 15 %	18,5	58,1	-0,370 (0,206)	0,0733
DU omr 0 %	6,5	57,8	-0,519 (0,289)	0,0723
Utenfor DU omr	30,8	69,1	referansekategori	
Svart før purring	45,4	70,3	referansekategori	
Svart etter brevpurring	41,9	57,1	-0,297 (0,149)	0,0470
Svart etter tlfpurring	12,7	64,7	-0,202 (0,216)	0,3515
Ikke svart i 1991	25,9	51,9	referansekategori	
Svart i 1991	74,1	68,4	0.434 (0.166)	0.0091
Log likelihood = -236.37 og gjennomsnittlig driftsandel=64,1 prosent				
Yrkeserfaring < 10 år	44,4	61,2	I andre modellalternativer viser det seg at disse variablene har liten og ikke-signifikant betydning for driftsannsynligheten	
Yrkeserfaring ≥ 10	55,6	65,9		
Lav arb.led. hjemk.	33,4	67,9		
Middels arb.led.	33,9	58,8		
Høy arb.led.	32,7	64,9		
Liten stip.konk	46,4	66,1		
Stor stip.konk.	53,6	61,9		
Tilsagn 1989	65,8	64,4		
Tilsagn 1990	34,2	62,8		
Tils.beløp < 40 001	33,7	62,2		
Tils.beløp 40000-70000	35,7	66,4		
Tils.beløp > 70000	30,6	62,6		
Storby	22,2	69,7		
Landkommune	69,0	63,8		
Liten by	8,8	51,4		

Når det gjelder stipendiatenes utdanning har de med kun grunnskole (og tildels også de med annen utdanning) en lavere driftsandel. Stipendiater som hadde gått lenge arbeidsledig (mer enn 6 mnd) før de fikk stipend, har en betydelig lavere driftsandel enn andre. Det er så og si ingen forskjell mellom de som holdt på å etablere egen virksomhet, hadde vært arbeidsledig en kort periode, de som var i lønnet arbeid eller annet. De fleste stipendiatene hadde lang yrkeserfaring og de som hadde vært yrkesaktive i over 10 år skiller seg ikke nevneverdig ut.

Estimeringen av driftssannsynlighet ved hjelp av en PROBIT-modell bekrefter inntrykket en får ved kun å betrakte driftsandel etter ulike personkjennetegn; Stipendiater under 30 år, enslige stipendiater med ansvar for barn under 16 år, langtidsledige (arbeidsledig i mer enn 6 måneder) og stipendiater i Nord-Troms og Finnmark (DU-område 40%) har en signifikant (5 %-nivå) lavere driftssannsynlighet. Det er kun DU område 40% blant de virksomhets- og omverdenspesifikke variable som er signifikant i Probit- estimeringen av driftssannsynligheten, hvilket innebærer at vi *ikke* kan forkaste at variasjonen etter de andre kjenntegnene er tilfeldig.

Anslag på driftssannsynligheter for ulike typer stipendiater kan beregnes på bakgrunn av resultatene i tabell 4.3, jfr. tabell 4.4. Yngre, enslige med barn og langtidsledige har en driftssannsynlighet på 17-20 prosentenheter lavere enn referansestipendiaten ("gjennomsnittsstipendiaten"). Stipendiater bosatt i DU-område 40%, for øvrig like referansestipendiaten, har omkring 30 prosentenheter lavere driftssannsynlighet.

Den svært moderate kjønnskvoteringen ved stipenditildelingen synes ikke å føre til at mindre levedyktige prosjekter blir prioritert. Kvinnelige stipendiater har i like stor grad som menn etablert virksomheter som har overlevd de 4-5 første årene (også når vi tar hensyn til kjønnsforskjeller m.h.t. etablerer- og virksomhetsspesifikke variable).

Tabell 4.4 *Estimerte driftssannsynligheter*

Type stipendiat	Estimert drifts- sannsynlighet 1994 (prosent)
"Referansestipendiat": Kvinne, 30-39 år, gift med ansvar for barn, videregående skole høyeste utdanning, i lønnet arbeid før stipend, etableringsprosjekt innen industri mm., utenfor Du-områdene, ikke besvart i 1991, men besvart i 1994 før purring	73,1
Alder 18-29 år, ellers referansestipendiat	56,7
Enslig med barn, ellers referansestipendiat	54,2
Langtidsledig (> 6mnd arbeidsledig før stipend), ellers referansestipendiat	51,6
Bosatt i Du-område 40% (Nord-Troms, Finnmark), ellers ref.stipendiat	43,2

Når det gjelder prioritering av næringsvake områder og langtidsledige synes det som om disse målsettingene kommer i konflikt med ønsket om å støtte prosjekter som gir varige arbeidsplasser. Etableringsprosjekter i DU-områdene har gjennomgående en lavere andel i drift enn andre og er signifikant lavere for 40%området. Dette er ikke overraskende og avspeiler de grunnleggende problemer som all næringsvirksomhet i disse områdene sliter med. De arbeidsledige synes å være en sammensatt gruppe. De langtidsledige skiller seg ut med en lav driftsandel, mens de som har gått kort ledig lykkes i like stor grad som andre stipendiater.

Dårligere suksess blant langtidsledige etablerere og stipendiater i næringsvake områder behøver ikke bety at *effekten av stipendet* er mindre for disse gruppene. Vi argumenterte i kapittel 2 for at stipendet vil ha størst betydning for etablering av "marginale" prosjekter med forventningsmessig dårlig lønnsomhet. Dersom næringsvake områder og arbeidsledige ikke var prioriterte grupper ville vi observert en høyere gjennomsnittlig andel i drift, men *etableringseffekten* av stipendordningen ville samtidig vært mindre. Uten prioritering ville en større andel av stipendiatene startet opp selv om de ikke hadde fått støtte! Mulighetene for å kartlegge effekter av stipendet på etablering og overlevelse drøftes nærmere i kapittel 7.

5. Overlevelse og nedlegging

5.1 Innledning

I Dette kapittelet studerer vi nærmere i hvilken grad etablererstipendiatene "overlever" som selv-sysselsatte, og hvilke grupper som lykkes best med å skape seg selv (og andre) en varig arbeidsplass. I kapittel 4 ga vi anslag på driftsandeler blant *alle* stipendiatene som var omfattet av etablererstipendordningen i 1989 eller 1990. I dette kapittelet vil vi se nærmere på de stipendiatene *som faktisk etablerte virksomheten*. Virksomhetenes overlevelsessevne måles ved antall måneder i drift ("levetid") og hvor mange som er i drift i mai-juni 1994. For å analysere levetiden trenger vi informasjon om virksomhetenes etableringstidspunkt og evt. opphørstidspunkt. Tidligere studier av nyetableringer påpeker at det ofte kan være vanskelig å få tak i denne informasjonen. For det første er det ikke klart hva en skal tolke som etableringstidspunkt. Ofte brukes dato for registrering av etableringen som en indikator. Problemet med en slik definisjon er at den ikke er særlig pålitelig. I praksis kommer nyetableringer inn i offentlige registre flere år etter selve etableringen (Haugland, 1982). Alternative definisjoner av etableringstidspunkt kan være når arbeidet med planleggingen av virksomheten startet, innflyttingstidspunkt i kjøpte eller leide lokaler, det første hele driftsåret e.l. Også når det gjelder beregningen av opphørstidspunkt ved konkurs er det forskjellig praksis i ulike kilder. Det samme problemet gjelder i enda sterkere grad ved andre typer nedlegging (se Rynning, 1990). Vi har derfor valgt å bruke etablererens egen oppfatning av etablerings- og evt. opphørstidspunkt, se spørreskjema i vedlegg 1 og 2.

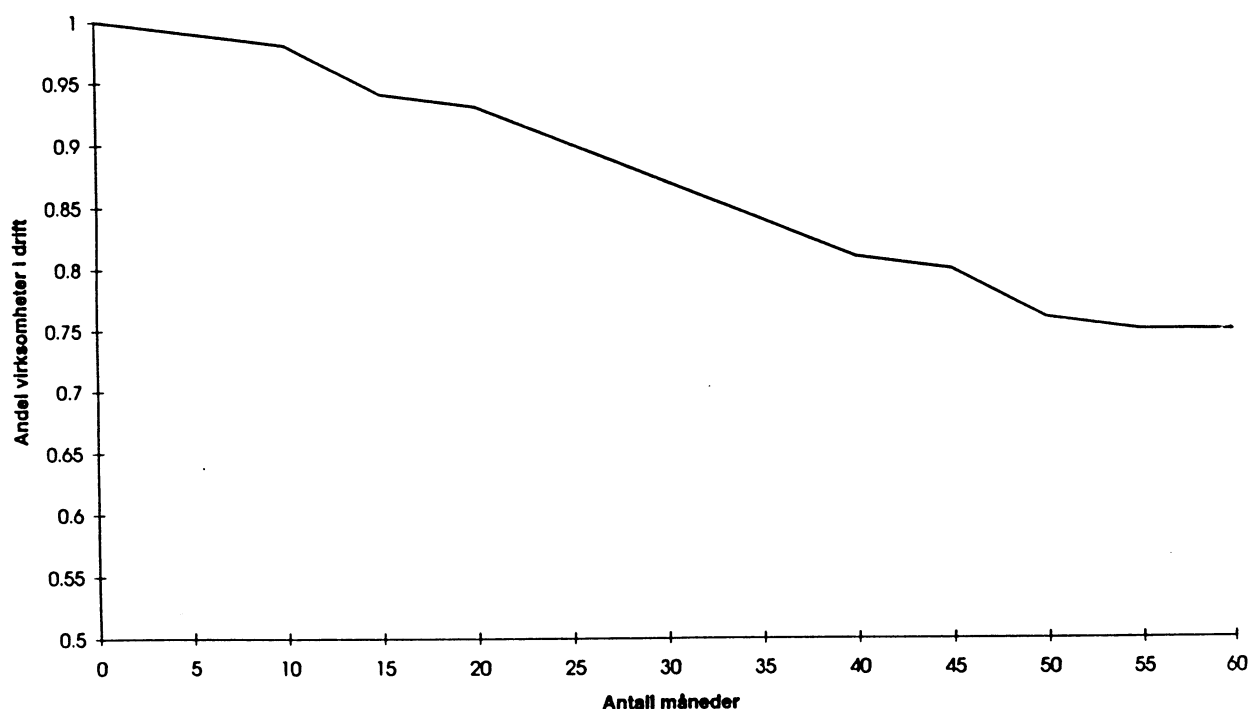
Vi definerer virksomhetenes levetid som antall måneder i drift fra etableringstidspunkt og fram til tidspunktet hvor virksomheten ble lagt ned. Data gir oss informasjon om virksomhetenes utvikling fra etableringstidspunkt og fram til undersøkelsestidspunktet. Vi kjenner dermed den eksakte levetiden for de virksomhetene som ble lagt ned i løpet av observasjonsperioden. Når det gjelder de virksomhetene som fortsatt var i drift ved undersøkelsestidspunktet vet vi bare at de har en levetid som er *minst* lik den observerte. Slike observasjoner kalles *sensurerte*. Vi kjenner levetiden for 328 (88,2%) av de etablerte virksomhetene¹, heretter kalt "levetidsutvalget". Av disse var 3 av 4 virksomheter fortsatt i drift ved undersøkelsestidspunktet².

¹ I alt kjenner vi levetiden for 349 av de etablerte virksomhetene. Dette utvalget er justert for 18 virksomheter som ble etablert før 1988 og 3 virksomheter som ble etablert så sent som i 1993.

² Det er imidlertid viktig å understreke at overlevelsesevnen blant *alle* stipendiatene antakelig er dårligere. Vi argumenterte i kapittel 4 for at tilbøyeligheten til å besvare spørreskjemaet er korrelert med driftstatus i dag. Dette skyldes at stipendiater som ikke har etablert virksomhet eller lagt ned virksomheten, er underrepresentert i vår undersøkelse.

Figur 5.1 viser de etablerte virksomhetenes *overlevelsesprofil*. Denne viser andelen stipendiater som på et gitt tidspunkt etter etablering fortsatt er i drift³.

Figur 5.1 *Andel virksomheter i drift (overlevelsesfunksjon). Hele levetidsutvalget.*

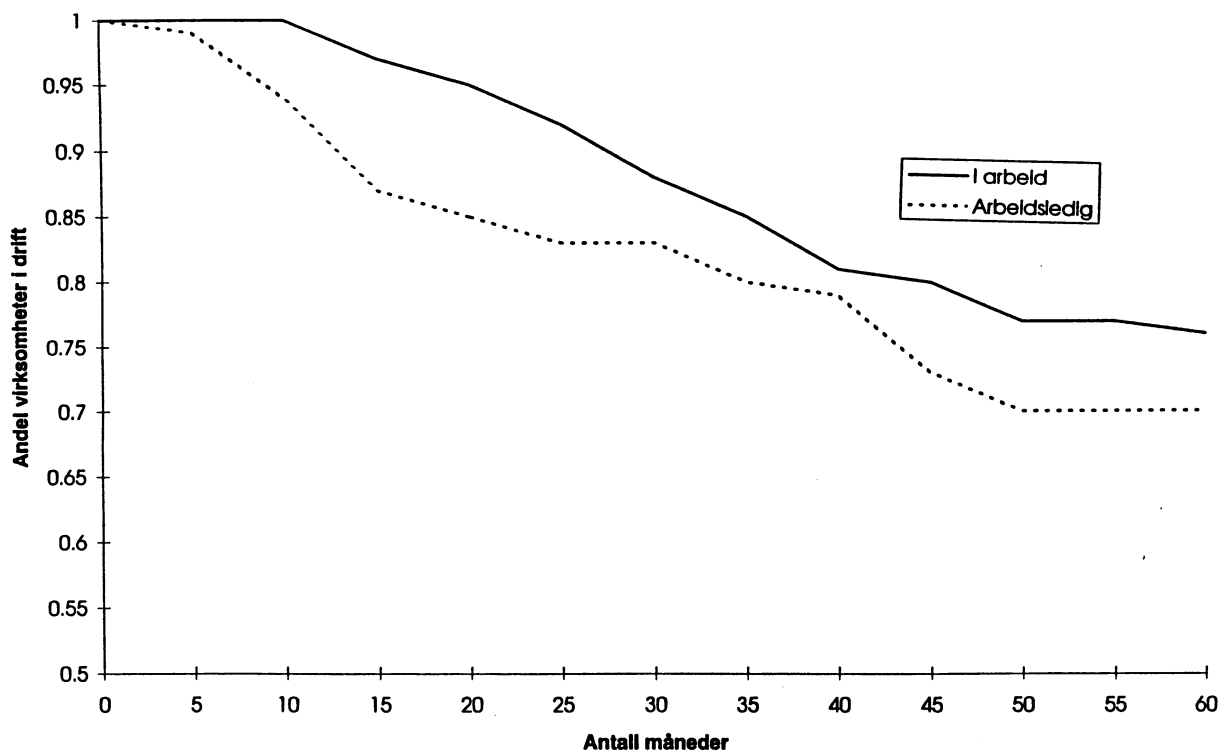

Etter 2 år er vel 10 prosent av virksomhetene lagt ned, mens etter 3 år er 22 prosent av de etablerte virksomhetene lagt ned. Svært få virksomheter legger ned det første året. Deretter synes det er å være en relativt stabil nedleggingsfrekvens. Utviklingen i nedleggingsfrekvens over tid studeres nærmere i avsnitt 5.3.

³ Overlevelsesandel er kalkulert ved hjelp av "Life tables"-metoden i LIMDEP 6.0, jfr. vedlegg5 og Greene, 1991, kapittel 48.

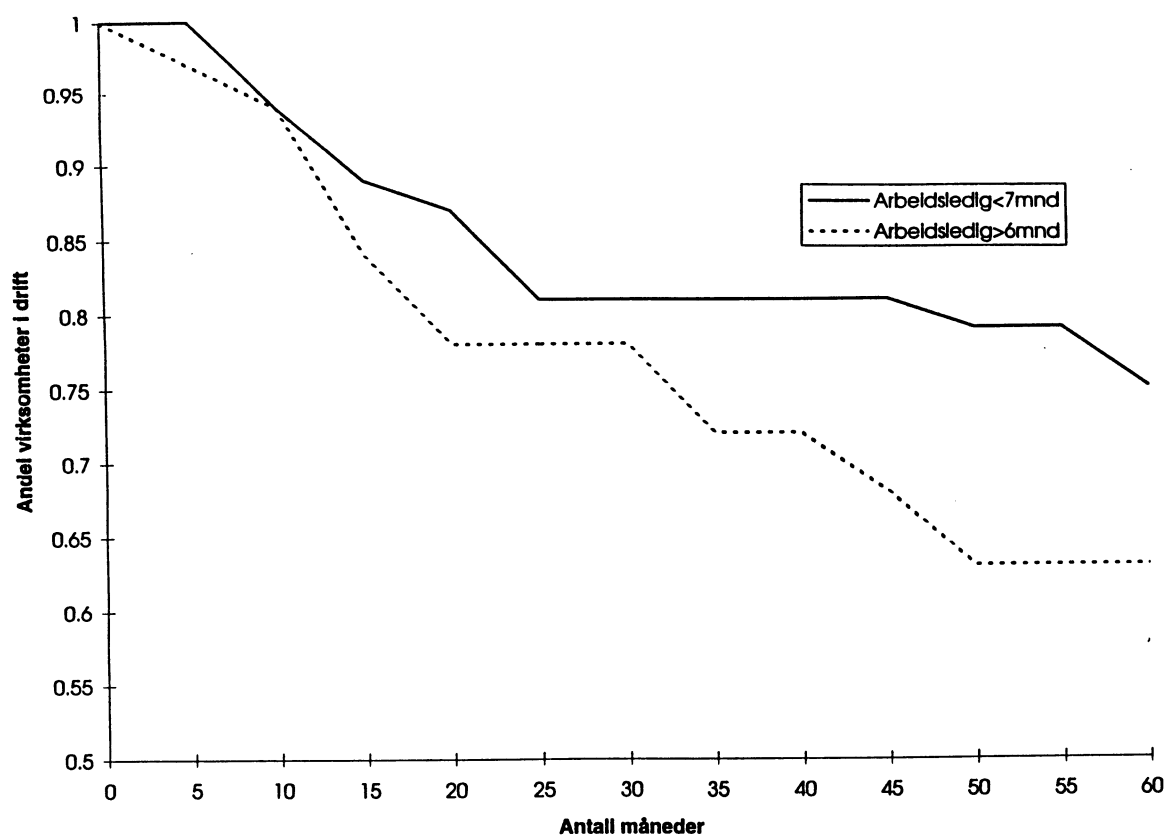
Figur 5.2 viser overlevelseprofilen etter arbeidsmarkedstilknytning før stipend. Vi skiller mellom de som var arbeidsledige og andre stipendiater. Overlevelsessevnen er noe lavere blant virksomheter etablert av arbeidsledige, men forskjellen er ikke stor. Enkelte arbeidsledige legger ned det første året, mens nær sagt alle andre stipendiater etablerte virksomheter som overlevde det første året. Etter 3 år er imidlertid noe av forskjellen utjevnet idet 76 prosent av virksomhetene etablert av arbeidsledige fortsatt i drift, mens 79 prosent er i drift blant gruppen i arbeid før stipend.

Figur 5.2 Andel virksomheter i drift etter arbeidsmarkedstilknytning før stipend.

Vi viste i kapittel 4 at langtidsledige i mindre grad enn andre stipendiater drev virksomhet i mai-juni 1994, hvilket kan skyldes lavere etableringstilbøyelighet og/eller dårligere overlevelse hos denne gruppen stipendiater. Figur 5.3 viser overlevelsesprofilen for virksomheter etablert av arbeidsledige stipendiater, der vi skiller mellom de som har gått arbeidsledig mindre enn 7 måneder og de som har gått lenger arbeidsledig.

Figur 5.3 *Andel virksomheter i drift etablert av arbeidsledige.*

Figur 5.3 viser at nedleggingsfrekvensen blant langtidsledige etablerere er høyere enn for virksomheter etablert av arbeidsledige som hadde gått mindre enn 7 måneder ledig før de fikk stipend. Forskjellen er markert etter 2,5 år, men det er grunn til å minne om vi har få observasjoner. En sammenlikning av de "korttidsledige" i figur 5.3 og stipendiater i arbeid i figur 5.2, viser at disse gruppene har en svært lik overlevelsesprofil. Det er med andre ord de langtidsledige som skiller seg ut fra de andre stipendiatene med en dårligere overlevelse.

5.2 Overlevelse etter ulike kjennetegn

3 av 4 etablerte virksomheter var fortsatt i drift etter 4-5 år. Hvilke faktorer spiller en rolle for virksomhetenes overlevelse? Diskusjonen i kapittel 2 viste at en rekke forhold *kan* være av betydning. Tabell 5.1 viser variasjoner i overlevelse blant stipendiatene etter *etablererspesifikke*-, *virksomhetspesifikke*- og *omverdenspesifikke* variable. Menn driver i noe større grad enn kvinner egen virksomhet. Det er forholdsvis store forskjeller mellom ulike aldersgrupper. Andelen i drift er klart lavest blant aldersgruppen 18-29 år (65,6 prosent), mens stipendiatene over 50 år klarer seg best (83,9 prosent). Når det gjelder familiestatus utmerker de enslige med ansvar for barn under 16 år seg med en spesielt dårlig overlevelse (56,0 prosent i drift). Utdanning ser også ut til å ha betydning. Stipendiater med grunnskole som høyeste fullførte utdanning har klart lavere driftsandel enn andre. Andelen i drift er høyest blant stipendiater med lang yrkeserfaring (mer enn 10 år), mens det er så og si ingen forskjeller mellom de som har hatt ansvar for en virksomhet tidligere og de som ikke har hatt et slikt ansvar.

Omkring 40 prosent av stipendiatene deltok på etablererkurs, men disse deltakerne har den samme gjennomsnittlige overlevelse som andre. Stipendiater som fikk individuell veiledning lyktes imidlertid klart bedre enn andre. På den annen side er det ingen forskjell i overlevelse mellom de som fikk/ikke fikk tilbud om oppfølging/kurs el.lign. for å utvikle virksomheten. Stipendiater som oppga typiske pull-motiver for å starte egen virksomhet gjør det like bra som de med push-motiver. Omkring 45 prosent av etablererne oppga at stipendet var av avgjørende betydning for etablering og videreføring av virksomheten. Denne gruppen hadde en lavere driftsandel (67,7 prosent) enn de som oppga at stipendet hadde ingen eller ganske stor, men ikke avgjørende betydning (80,6 prosent). Vi kan også legge merke til at de som oppgir at de har (hatt) foreldre som er eller har vært selvstendig næringsdrivende har en høyere driftsandel enn andre.

Blant de virksomhetspesifikke variablene ser vi spesielt at de som bare fikk stipend bare til utviklingsfasen har en lavere driftsandel i forhold til de som fikk stipend til utviklingsfasen eller begge faser. Det er derimot liten variasjon i driftandel etter tilsagnsbeløp, og heller ikke stipendkonkurransen i fylket ser ut til å være av betydning. Virksomheter etablert innenfor varehandel, hotell/restaurant og transport har en dårligere overlevelse enn virksomheter i andre næringer. "Innovative" virksomheter, dvs. de som har utviklet nye produkter eller tjenester og samtidig har over 50 prosent av sin omsetning knyttet til det nasjonale markedet eller eksport, har høyere driftsandel enn andre. Det er ingen stor forskjell mellom aksjeselskaper og andre eieformer. Stipendiater som starter sammen med andre lykkes ikke i nevneverdig grad bedre enn de som starter alene. Virksomheter med en høy egenkapital ved oppstarten har en noe høyere driftsandel enn gjennomsnittet.

Tabell 5.3 *Etablerte virksomheter. Utvalgsgjennomsnitt og andel i drift juni 1994.
Prosent (antall observasjoner).*

Variabel	Gjennomsnitt	I drift
ALLE	(328)	75,0 (246)
<i>Kjønn:</i>		
Kvinne	54,3 (178)	73,6 (131)
Mann	45,7 (159)	77,2 (115)
<i>Alder:</i>		
18-29 år	18,7 (61)	65,6 (40)
30-39 år	40,8 (133)	75,2 (100)
40-49 år	31,0 (102)	77,5 (79)
50 år eller mer	9,5 (31)	83,9 (26)
<i>Familiesituasjon</i>		
Gift med ansvar for barn	54,6 (177)	76,3 (135)
Gift uten ansvar for barn	27,8 (90)	74,4 (67)
Enslig med ansvar for barn	7,7 (25)	56,0 (14)
Enslig uten ansvar for barn	9,9 (32)	81,3 (26)
<i>Utdanning:</i>		
Grunnskole	18,2 (59)	64,4 (38)
Videregående skole	45,1 (145)	77,8 (112)
Universitet/høyskole	30,1 (96)	77,1 (74)
Annet	6,6 (21)	71,4 (15)
<i>Yrkeserfaring:</i>		
Mindre enn 10 års erfaring	45,1 (147)	70,7 (104)
Mer enn 10 års erfaring	54,9 (180)	78,3 (141)
<i>Har hatt ansvar for egen virksomhet før:</i>		
Ja	36,1 (118)	75,4 (89)
Nei	63,9 (210)	74,7 (157)

Forts. tabell 5.3	Gjennomsnitt	I drift
<i>Situasjon før stipend:</i>		
I arbeid	54,6 (178)	78,1 (139)
Arbeidsledig ≤ 6 mnd	16,0 (52)	75,0 (39)
Arbeidsledig > 6 mnd	9,8 (32)	62,5 (20)
Annet	19,6 (64)	71,9 (46)
<i>Foreldre som er/har vært selvst. næringsdr.</i>		
Ja	42,1 (138)	80,4 (111)
Nei	57,9 (189)	70,9 (134)
<i>Individuell veiledning for stipendiater:</i>		
Fikk individuell oppfølging	16,3 (52)	82,7 (43)
<i>Kurs/etablereropplæring for stipendiater</i>		
Deltok på kurs/etablereropplæring	42,1 (135)	74,1 (100)
<i>Kurs e.l. for å styrke og utvikle virksomheten</i>		
Fikk tilbud om oppfølging/kurs	54,3 (176)	75,6 (133)
Fikk ikke tilbud om oppfølging/kurs	45,7 (148)	74,3 (110)
<i>Var stipendet avgjørende for etablering/videreføring?</i>		
Ingen betydning	8,7 (26)	73,1 (89)
Ganske stor, men ikke avgjørende	46,6 (139)	82,0 (114)
Avgjørende	44,7 (133)	67,7 (90)
<i>Motiver for å starte opp:</i>		
Push-motiver	40,1 (131)	74,1 (97)
Pull-motiver	59,9 (196)	76,0 (149)
<i>Tilsagnsår:</i>		
1989	64,9 (213)	76,1 (162)
1990	35,1 (115)	73,0 (84)

Forts. tabell 5.3	Gjennomsnitt	I drift
<i>Næringstilknytning:</i>		
Industri, bygg/anlegg, primærn.	39,3 (129)	77,5 (100)
Varehandel, hotell/restaurant og transport	19,8 (65)	63,1 (41)
Tjenesteyting	40,9 (134)	78,4 (105)
<i>Hvilken fase stipendet gjelder:¹</i>		
Utviklingsfasen	20,6 (36)	63,9 (23)
Etableringsfasen/begge faser	79,4 (139)	79,9 (111)
<i>Tilsagnsbeløp:</i>		
Mindre enn 40 000 kroner	32,3 (106)	74,5 (79)
51 000-70 000 kroner	35,4 (116)	76,7 (89)
71 000-100 000 kroner	32,3 (106)	73,6 (78)
<i>Konkurranse om stipendmidler i fylket:</i>		
Mindre enn 17 prosent innvilget	48,2 (158)	74,7 (118)
17 prosent eller mer innvilget	51,8 (170)	75,3 (128)
<i>Eierform</i>		
Aksjeselskap	22,3 (73)	71,2 (52)
Andre eierformer	77,7 (255)	76,1 (194)
<i>Oppstart</i>		
Alene	61,8 (141)	74,7 (180)
Sammen med andre	38,2 (87)	75,9 (66)
<i>Tradisjonelle vs innovative virksomheter:</i>		
Tradisjonelle	86,7 (241)	72,2 (174)
Innovative	13,3 (37)	81,1 (30)
<i>Investert beløp det første året:</i>		
Mindre enn 100 000 kroner	40,4 (115)	70,4 (81)
100-200 000 kroner	31,2 (89)	86,5 (77)
Mer enn 200 000 kroner	28,4 (81)	71,6 (58)

Forts. tabell 5.3	Gjennomsnitt	I drift
<i>Egenkapitalandel ved oppstart²</i>		
Mindre enn 20 prosent	49,6 (132)	74,2 (98)
20-50 prosent	32,3 (86)	74,4 (64)
50 prosent eller mer	18,1 (48)	81,3 (39)
<i>Etableringsmåte:</i>		
Etablerte helt ny virksomhet	82,9 (271)	76,0 (206)
Etablerte virksomhet i kontakt med tidligere arbeidsgiver	9,2 (30)	83,3 (25)
Kjøpte opp en annen virksomhet	7,9 (26)	53,9 (14)
<i>Graden av konkurranse fra andre:</i>		
Liten/svært liten	33,0 (105)	74,3 (78)
Noe	31,8 (100)	77,0 (77)
Stor/svært stor	34,9 (110)	75,5 (83)
<i>Lokalisering:</i>		
Utenfor DU-området	32,6 (107)	78,5 (84)
Duområde 0 %	6,1 (20)	75,0 (5)
Duområde 15 %	18,6 (61)	62,3 (38)
Duområde 25 %	18,9 (62)	82,3 (51)
Duområde 35 %	21,0 (69)	73,9 (51)
Duområde 40 %	2,7 (9)	77,8 (7)
Landkommune	68,3 (224)	74,1 (166)
Bykommune (< 20 000 innbyggere)	7,3 (24)	66,7 (16)
Bykommune (> 20 000 innbyggere)	24,4 (80)	80,0 (64)
<i>Ledighetsrate i bostedskommune:</i>		
Mindre enn 3,4 prosent	33,8 (111)	77,5 (86)
3,5-4,4 prosent	34,1 (112)	67,9 (76)
4,5 prosent eller mer	32,0 (105)	80,0 (84)

Forts. tabell 5.3	Gjennomsnitt	I drift
<i>Arbeid ved siden av virksomheten³:</i>		
Mer enn 5 timer/uke inntektsgivende arbeid ved siden av virksomheten	24,7 (79)	81,1 (64)
Mindre enn 5 timer ved siden av	75,3 (241)	72,6 (175)

Kilde: Spørreskjema 1994 og registerdata fra SND

Noter:

1. Bare informasjon for 1989 stipendiatene
2. Egenkapitalandel er definert som egne midler investert i virksomheten som andel av totalt investert beløp det første året i drift.
3. For nedlagte virksomheter "inntektsgivende arbeid ved siden av når du drev virksomheten".

Overlevelsen varierer betydelig med hensyn til hvordan virksomheten er etablert. Stipendiater som etablerte i kontakt med tidligere arbeidsgiver greier seg best, mens de som kjøpte opp en allerede eksisterende virksomheten har en klart dårligere overlevelse enn gjennomsnittet.

I en fjerdedel av virksomhetene hadde stipendiaten mer enn 5 timer inntektsgivende arbeid pr. uke ved siden av og denne gruppen har en noe bedre overlevelse enn andre virksomheter.

Når det gjelder omverdensspesifikke variable finner vi ingen tydelige mønstre. Bedrifter etablert utenfor DU's virkeområde og i de store byene overlever i noe større grad enn andre. Overlevelsessevnen er dessuten høyest blant virksomheter i kommuner med stor arbeidsløshet.

5.3 Varighetsanalyse av virksomhetenes levetid

Variasjoner i overlevelse etter ett enkelt kjennetegn har imidlertid begrenset informasjonsverdi. For det første er ikke små forskjeller i fordelingen nødvendigvis statistisk signifikante. For det andre kan ulike forklaringsvariable være korrelerte, slik at eventuelle forskjeller mellom grupper (eksempelvis mann/kvinne) kan skyldes systematisk variasjon i andre kjennetegn (eksempelvis arbeidsledighet før stipend). Multivariate analyser kan derimot si noe om sammenhenger "på marginalen", dvs. når det også kontrolleres for variasjoner i andre bakgrunnsvariable. I analysen nedenfor benyttes multivariat analyse som gir mulighet for å rendyrke de enkelte variabelenes betydning, og dessuten avgjøre om de har signifikant effekt.

For å analysere virksomhetenes overlevelsessevne vil vi benytte varighetsanalyse som i de senere år har fått økende oppmerksomhet i økonomiske studier.

Varighetsanalyse er en metode spesielt utviklet for analyser av levetid og skift mellom tilstander, idet den både utnytter informasjonen om hvorvidt virksomheten er lagt ned og hvor lenge de nedlagte bedriftene var i virksomhet. I vedlegg 5 presenteres det teoretiske og statistiske grunnlaget for analysen. En nærmere beskrivelse av varighetsanalyse finnes blant annet i Cox og Oakes (1984), Tuma og Hannan (1984), Kiefer (1988), Lancaster (1990) og Petersen (1991).

Vi estimerer først en "Cox Proportional Hazard" modell, jfr. vedlegg 5. Dette er en ikke-parametrisk modell uten testbare restriksjoner på hvordan hasardraten, dvs. sannsynligheten for å legge ned virksomheten i løpet av en måned, eventuelt avhenger av hvor lenge bedriften har vært i virksomhet. Analysen kan derfor ikke si noe om sannsynligheten for å legge ned er korrelert med hvor lenge virksomheten har vært i drift (varighetsavhengighet), men er snarere egnet til å teste *hvilke variable som påvirker nivået på hasardraten*. Resultatene er vist i tabell 5.4. Positive koeffisienter indikerer at hasardsraten er større for en stipendiat med kjennetegnet sammenliknet med referansekategorien. Når hasardraten er høyere er selvfølgelig sannsynligheten for fremdeles å være i drift etter en viss periode, lavere. Enslige med ansvar for barn under 16 år skiller seg ut med en spesielt høy hasardrate og dermed en (signifikant) dårligere overlevelse. Den lave driftsandelen blant stipendiater i denne gruppen skyldes altså ikke at denne familiestatusen er sterkt (positivt) korrelert med andre forhold som virker negativt på overlevelse. Hasardraten er (signifikant) høyere for de som kjøpte opp en annen virksomhet enn for de som etablerte en ny. De langtidsledige har en signifikant kortere levetid enn de andre stipendiatene. Stipendiater med foreldre som har vært selvstendig næringsdrivende etablerte mer levedyktige bedrifter (signifikant negativ koeffisient). Motivet for etablering er korrelert med overlevelse. Hasardraten for de som oppga "ønsket å realisere en ide jeg har hatt i lang tid" eller "Har alltid hatt lyst til å drive en egen virksomhet" (*pull-motiver*) som viktigste grunn, er signifikant lavere enn for andre stipendiater.

De som fikk stipend i 1989 til etableringsfasen har en (signifikant) bedre overlevelse enn 1990-stipendiatene, mens de i 1989 som fikk til utviklingsfasen lykkes like godt som 1990-stipendiatene. Resultatene gir også en viss støtte for at unge stipendiater og de med lav utdanning etablerte virksomheter med dårligere overlevelse, men koeffisientene for disse variablene er ikke signifikante på 5 prosent nivå.

Tabell 5.4 *Varighetsanalyse. Faktorer som påvirker virksomhetenes levetid.
Cox modell med proporsjonale hasardrater (se vedlegg 5)*

Variabel	Gj.snitt	Koeff.	Std. avvik	p-verdi
Mann	0.463	-0.046	0.257	0.857
Alder 18-29 år	0.190	0.621	0.363	0.087
Alder 40-49 år	0.312	-0.122	0.325	0.707
Alder 50 år +	0.080	-0.145	0.542	0.789
Gift uten ansvar for barn	0.273	0.176	0.301	0.560
Enslig med ansvar for barn	0.077	1.145	0.367	0.002
Enslig uten ansvar for barn	0.100	-0.534	0.470	0.256
Yrkserfaring 10 år +	0.547	-0.128	0.338	0.710
Grunnskole	0.180	0.529	0.316	0.094
Universitet/høgskole	0.299	0.385	0.307	0.210
Annen utdanning	0.066	0.262	0.468	0.576
Arbeidsledig mer enn 6 mnd. før stipend	0.0964	0.662	0.330	0.045
Foreldre selvst. næringsdrivende	0.421	-0.628	0.262	0.017
Etablerte virksh. i kontakt med tidl.arb.giver	0.090	-0.498	0.541	0.357
Kjøpte opp en annen virksomhet	0.080	1.176	0.348	0.001
Etablert innenfor vareh/hotell/rest/transport	0.190	0.309	0.302	0.307
Etablert innenfor tjenesteyting	0.421	-0.213	0.290	0.463
Etablering utenfor DU's virksområde	0.382	-0.331	0.249	0.184
Pullmotiv	0.605	-0.490	0.251	0.050
Tilsagn i 1989	0.643	0.080	0.295	0.786
Stipend til etablering i 1989	0.424	-0.701	0.300	0.020

Antall observasjoner=311, Log likelihood= -407,86

Referansegruppe: Kvinne, alder 30-39 år, gift med ansvar for barn, videregående utdanning og mindre enn 10 års yrkserfaring, ikke langtidsledig før stipend, ikke foreldre som er/har vært selvstendig næringsdrivende, etablerte helt ny virksomhet innefor industri/bygg/anlegg/primærnæringene og DU's virkeområder (15-40%), fikk stipend i 1990 og pushmotiv ved etablering.

Det er ingen signifikante sammenhenger mellom de andre variablene i oversiktstabellen 5.3 og hasardraten. Spesielt finner vi ingen signifikant forskjeller mellom DU områder, hvilket tyder på at lav etableringstilbøyelighet er den viktigste grunnen til den lave driftsandelen vi fant blant alle stipendiater i Nord-Troms og Finnmark i kapittel 4.

Det er ellers grunn til å merke seg at verken tilsagnsbeløp, hvorvidt etablereren deltok på etablererkurs eller ikke, næringstilknytning eller ledighetsrate i bostedskommunen slår signifikant ut i den multivariate analysen⁴.

Varighetsavhengighet

Hvorvidt hasardraten avhenger av hvor lenge bedriften har vært i virksomhet (positiv eller negativ varighetsavhengighet) er vanskelig å teste, og vårt forsøk er en enkel første tilnærming. Vi antar at logaritmen til levetiden er en lineær funksjon av etablererspesifikke-, virksomhetspesifikke- og omverdenspesifikke variable (se vedlegg 5). Modellformuleringen forutsetter at hasardraten er en monoton funksjon av levetiden, men åpner både for positiv/ingen/negativ varighetsavhengighet. Resultatene er gjengitt i tabell 5.5, der fortegnet på koeffisientene indikerer i hvilken retning den enkelte variabel påvirker overlevelsesfunksjonen (og *ikke hasardraten* som i Cox-modellen, tabell 5.4). De ulike etablererspesifikke og virksomhetspesifikke variable "påvirker" levetiden som i den forrige modellen, dog med noe forskjell i signifikansnivå.

Hypotesen om en konstant (tidsuavhengig) hasardsrate blir klart forkastet til fordel for en positiv varighetsavhengighet. Den viktigste forklaringen er at svært få virksomheter legger ned det første året, mens nedleggingsfrekvensen deretter er relativt stabil⁵. Det er mange mulige årsaker til at nesten alle virksomhetene overlever det første halvannet året. Den viktigste er kanskje at etablereren selv (og kreditorer) i utgangspunktet har ufullstendig informasjon om etablererens effektivitet og virksomhetens inntekspotensiale. Etter som tiden går vil denne informasjonen avdekkes og vil i en del tilfeller tilsi nedleggelse, enten initiert av etablereren selv eller kredittinstitusjoner som ikke lenger viser "velvilje" med misligholdte kontrakter. Mulighetene til å gjennomgå en slik utprøvningsfase vil blant annet avhenge av størrelsen på initialressursene (egenkapital ved oppstart). Stipendet synes å bidra til at nesten alle kan holde det gående ett til to år. Etablererens entusiasme vil også kunne vedvare en viss tid, selv om virksomheten sliter med dårlig økonomi. Denne "stå på viljen" vil naturlig ebbe ut etter hvert, dersom ikke lønnsomheten eller fremtidsutsiktene bedres.

⁴ Diverse estimeringer med disse - og andre potensielt relevante - variable er ikke inkludert i rapporten.

⁵ Weibull-spesifikasjonen (med en monoton hasardsrate som funksjon av tiden) vil dermed lett gi en positiv varighetsavhengighet. Vi har ikke foretatt en systematisk sammenlikning med andre (semi)parametriske spesifikasjoner.

Tabell 5.5 Overlevelse. Parametrisk log-lineær modell; Weibull (se vedlegg 5).

Variabel	Gj.snitt	Koeff.	Std. avvik	p-verdi
Konstantledd		4.468	0.286	0.000
Mann	0.469	0.011	0.164	0.946
Alder 18-29 år	0.192	-0.416	0.216	0.053
Alder 40-49 år	0.309	0.060	0.202	0.765
Alder 50 år +	0.081	0.097	0.313	0.756
Gift uten ansvar for barn	0.277	-0.087	0.182	0.635
Enslig med ansvar for barn	0.078	-0.721	0.248	0.004
Enslig uten ansvar for barn	0.098	0.341	0.275	0.216
Yrkeserfaring 10 år +	0.547	0.036	0.200	0.857
Grunnskole	0.179	-0.259	0.196	0.187
Universitet/høgskole	0.300	-0.225	0.190	0.235
Annen utdanning	0.065	-0.136	0.273	0.617
Arbeidsledig mer enn 6 mnd. før stipend	0.098	-0.392	0.202	0.052
Foreldre selvst. næringsdrivende	0.420	0.364	0.171	0.033
Etablerte virksh. i kontakt med tidl.arb.giver	0.091	0.277	0.325	0.393
Kjøpte opp en annen virksomhet	0.078	-0.784	0.224	0.000
Etablert innenfor vareh/hotell/rest/transport	0.192	-0.191	0.188	0.310
Etablert innenfor tjenesteyting	0.420	0.103	0.189	0.585
Eablering utenfor DU's virksområde	0.384	0.206	0.163	0.206
Pullmotiv	0.599	0.299	0.172	0.083
Tilsagn i 1989	0.642	-0.047	0.181	0.796
Stipend til etablering i 1989	0.420	0.421	0.186	0.024
α (varighetsavhengighet)		1.709	Konfidensintervall : [1.24 , 2.18]	

Antall observasjoner= 311, Log likelihood= -407,86

Referansegruppe: Kvinne, alder 30-39 år, gift med ansvar for barn, videregående utdanning og mindre enn 10 års yrkeserfaring, ikke langtidsledig før stipend, ikke foreldre som er/har vært selvstendig næringsdrivende, etablerte helt ny virksomhet innefor industri/bygg/anlegg/primærnæringene og DU's virkeområder (15-40%), fikk stipend i 1990 og pushmotiv ved etablering.

Vår spørreskjemaundersøkelse blant etablererstipendiatene viste at omlag 95 prosent av virksomhetene overlever det første året. Etter tre år var 81 prosent av virksomhetene fortsatt i drift, mens 75 prosent av virksomhetene overlever 4 år eller mer. Dersom vi sammenligner disse tallene med hva vi finner i andre studier, se tabell 5.6, er hovedinntrykket at etablererstipendiatene klarer seg relativt godt.

Tabell 5.6 Overlevelsesandeler blant nyetablerte virksomheter i ulike land. (Andel virksomheter fortsatt i drift i prosent av antall etableringer i etableringsåret).

	Frankrike 1985-1990	Tyskland ¹ 1982-1987	Norge ² 1980-1986	Danmark 1985-1990	Irland ³ 1985-1990
Fødsel	100	100	100	100	100
1 år	83	90	89		90
2 år	69	81	79		80
3 år	58	73	69		70
4 år	50	68	65	69	63
5 år	42	62	60	58	58

Noter:

1. Nyetablerte industribedrifter med mindre enn 50 ansatte i Lower Saxony.
2. Nyetablerte industribedrifter bortsett fra enmannsbedrifter.
3. Nyetablerte industribedrifter og virksomheter i konkurranseutsatt sektor.

Kilde: OECD (1994) og Kristiansen (1992).

Det er imidlertid en rekke problemer knyttet til en sammenligning av overlevelsesrater mellom ulike studier på denne måten. Bedrifters "fødsel" og "død" er ikke alltid bestemt utifra enkle kriterier, og det er ofte ulik praksis fra register til register når det gjelder å registrere nyetableringer og nedlegginger. Også spørreskjemaundersøkelser er av ulik kvalitet. Vi har pekt på problemet med frafall og at tilbøyeligheten til å svare på spørreundersøkelser kan være sterkt korrelert med hvorvidt virksomheten er i drift eller ikke (se kapittel 4). Vi har ingen informasjon om hvordan slike problemer er tatt hensyn til i studiene som er referert i tabell 5.6. Det er også et problem at de ulike studiene omfatter ulike typer virksomheter, og at virksomhetene har ulikt etableringstidspunkt. Vi har ikke lyktes med å finne noen studier som er direkte sammenlignbar med vår egen. Sammenligningen av overlevelsesrater basert på tabell 5.6 ovenfor vil derfor bare gi et svært grovt bilde av hvordan etablererstipendiatene klarer seg i forhold til andre.

5.4 Opphør som selvstendig

Stipendiatene som har lagt ned virksomheten ble bedt om å angi de to viktigste grunnene til at virksomheten ble lagt ned. Svarene fordelte seg som i tabell 5.6.

Tabell 5.6 *Årsaker til at virksomheten ble lagt ned. Arbeidsledige før stipend i []. Prosent.¹*

Årsak til opphør:	I alt
Fikk tilbud om en annen jobb	24 [36]
Hadde feilvurdert merkedspotensialet	20 [20]
Markedet endret seg etter etablering	18 [20]
Andre etablerte seg i markedet	12 [16]
Synes det ble for stor økonomisk risiko	15 [12]
Fikk ikke finansiert nødvendige midler til driften av virksomheten	20 [24]
Fikk ikke finansiert nødvendige investeringer i virksomheten	15 [20]
Møtte for mange vanskeligheter i forhold til off. myndigheter/lover/regler	10 [12]
Det krevde for mye arbeid	10 [8]
Sykdom	16 [16]
Annet	2 [24]

Note: 1. Stipendiatene skulle angi de to viktigste grunnene.

Kilde: Spørreskjema 1994

Tabell 5.6 bekrefter at det er mange ulike grunner til at virksomheter legges ned og det er vanskelig å fremheve enkelte dominerende årsaker. Vi ser at årsaken som nevnes av flest er "Fikk tilbud om en annen jobb". 45,1 [44,0] oppgir da også at de var i lønnet arbeid en måned etter at virksomheten ble lagt ned, hvilket bekrefter at beslutningen om å drive virksomheten videre er nært knyttet til hvilke alternative inntektsmuligheter som finnes.

6. Sysselsetting

Virksomhetene som fremdeles er i drift er små. *Omkring halvparten* (51,7 % av i alt 259 virksomheter), har *ikke andre ansatte* enn etablereren i mai/juni 1994. Fra spørreskjemaet har vi informasjon om antall ansatte (inkl. etablereren selv)¹. I gjennomsnitt hadde bedriftene 2,44 ansatte. Når det gjelder årsverk har vi kun opplysninger om 179 virksomheter, med et gjennomsnitt på 1,71 årsverk i 1993.

1991-undersøkelsen viste at både tilsagnsbeløp og investert beløp i virksomheten i perioden 1988-1991 hadde en positiv signifikant betydning for antall ansatte i virksomheten. Stipendiater med universitets-/høgskoleutdanning og de som etablerte seg utenfor DU-område hadde (signifikant) flere ansatte. Sysselsettingsvariasjoner etter andre kjennetegn kunne ikke avvises som tilfeldige. Etter 3 års drift er en rekke av bedriftene som var i virksomhet i april 1991 lagt ned og de bedriftene som har overlevd kan ha gjennomført endringer i sysselsettingen. I gjennomsnitt er imidlertid *sysselsettingen mer eller mindre uendret siden 1991*. I 1991 utgjorde enpersonsbedriftene 55 prosent (mot 51,7 prosent i 1994) og antall årsverk var 1,8 (mot 1,7 i 1994)².

Tabell 6.1 viser analyser av hvordan arbeidsinnsatsen i virksomhetene varierer med etablerer- og virksomhetsspesifikke variable³. Vi har estimert sysselsettingsrelasjoner der arbeidsinnsatsen er målt ved henholdsvis antall arbeidstakere i mai/juni 1994 og årsverk i 1993. Dessuten har vi estimert sannsynligheten for å drive en flerpersonsbedrift i et forsøk på å se hvilke variable som karakteriserer bedrifter med ansatte utover etablereren selv.

Arbeidsinnsatsen (målt ved arbeidstakere eller årsverk) er større jo høyere stipend etablereren fikk. Universitets- og høgskoleutdannete stipendiater driver større virksomheter (igjen målt ved arbeidstakere eller årsverk) enn stipendiater med kun videregående skole. Også stipendiater med annen utdanning har større arbeidsinnsats i virksomheten. Stipendiater som startet virksomheten sammen med andre (i "team") har naturlig høyere arbeidsinnsats enn de som startet alene. "Innovative" virksomheter har større arbeidsinnsats enn andre (når denne måles ved antall arbeidstakere). Virksomheter som lykkes i å utvikle nye produkter der mer enn halvparten av salget går til nasjonalt eller internasjonalt marked er gjennomgående større enn andre.

¹ Det er også spurt hvor mange som arbeider full tid, men siden dette spørsmålet er mangelfullt utfyllt er det vanskelig å korrigere for arbeidstid.

² Vi har ikke her sett på sysselsettingen bedriftene som både besvarte 1991 og 1994-undersøkelsen, se Bolkesjø og Jørgensen (1994).

³ Ingen omverdensspesifikke variable, herunder DU-område, hadde signifikant betydning for arbeidsinnsatsen i virksomhetene.

Tabell 6.1 *Estimerte sysselsettingsrelasjoner (Ordinær minste kvadraters metode).*

Variabel	Antall sysselsatte mai/juni 1994		Antall årsverk 1993	
	Estimat (std. avvik)	P-verdi	Estimat (std. avvik)	P-verdi
Konstantledd	-0,080 (0,763)	0,917	0,425 (0,521)	0,416
Kvinne	-0,200 (0,426)	0,643	-0,598 (0,310)	0,056
18-29 år	0,701 (0,628)	0,266	0,317 (0,478)	0,508
40-49 år	-0,461 (0,487)	0,346	-0,818 (0,383)	0,035
Over 50 år	1,489 (0,816)	0,070	0,454 (0,568)	0,426
Ugift	0,550 (0,582)	0,346	-0,027 (0,456)	0,953
Uten ansvar for barn	-0,862 (0,466)	0,066	-0,280 (0,365)	0,445
Grunnskole	1,230 (0,592)	0,030	0,544 (0,462)	0,249
Universitet/høgskole	1,410 (0,483)	0,004	0,895 (0,340)	0,010
Annen utdanning	2,594 (0,85	0,003	2,105 (0,669)	0,002
Har hatt ansvar for egen virksh.	0,610 (0,581)	0,295	0,581 (0,464)	0,149
Har drevet egen virksh.	0,083 (0,668)	0,901	0,012 (0,464)	0,979
Arb.ledig < 7 mnd. før stipend	0,853 (0,581)	0,144	0,631 (0,418)	0,134
Arb.ledig > 6 mnd. før stipend	-0,313 (0,770)	0,685	0,134 (0,562)	0,812
Hj.værende, under utd. før stip.	-0,098 (0,555)	0,860	-0,121 (0,426)	0,776
Industri, bygg og anlegg	-0,558 (0,535)	0,230	-0,437 (0,402)	0,280
Service	0,213 (0,475)	0,654	0,270 (0,357)	0,451
Liten konkurr. fra andre bedr.	0,180 (0,502)	0,721	-0,090 (0,365)	0,805
Stor konkurr. fra andre bedr.	1,055 (0,475)	0,028	0,531 (0,358)	0,140
Tilsagnsbeløp	0,0000114 (0,000005)	0,035	0,0000114 (0,000004)	0,004
Overtatt gammel bedrift	-0,925 (0,585)	0,115	-0,684 (0,438)	0,121
Startet som "team"	2,344 (0,460)	0,000	1,082 (0,357)	0,003
Innovativ	1,700 (0,585)	0,004	0,590 (0,410)	0,153
Gjennomsnitt avhengig variabel	2,51 sysselsatte		1,71 årsverk	
	N=202, R ² (korr)=0,2661		N=148, R ² (korr)=0,2762	

Tabell 6.2 *Sannsynligheten for å ha ansatte utover etablereren. Estimeringsresultater (PROBIT).*

Variabel	Estimat (std.avvik)	P-verdi
Konstantledd	-0,199 (0,401)	0,619
Kvinne	0,021 (0,219)	0,923
18-29 år	0,063 (0,327)	0,846
40-49 år	-0,417 (0,257)	0,105
Over 50 år	0,689 (0,424)	0,104
Ugift	-0,234 (0,301)	0,436
Uten ansvar for barn	0,184 (0,243)	0,449
Grunnskole	0,402 (0,305)	0,188
Universitet/høgskole	0,282 (0,253)	0,264
Annen utdanning	0,112 (0,453)	0,804
Har hatt ansvar for egen virksh.	0,240 (0,302)	0,427
Har drevet egen virksh.	0,206 (0,337)	0,540
Arb.ledig < 7 mnd. før stipend	0,408 (0,300)	0,167
Arb.ledig > 6 mnd. før stipend	-0,242 (0,409)	0,555
Hj.værende, under utd. eller annet før stipend	-0,076 (0,295)	0,798
Industri, bygg og anlegg	-0,972 (0,288)	0,000
Service	-0,152 (0,244)	0,535
Liten konkurranse fra andre bedrifter	0,048 (0,257)	0,852
Stor konkurranse fra andre bedrifter	0,125 (0,247)	0,613
Tilsagnsbeløp	0,000 (0,000005)	0,834
Overtatt gammel bedrift	-0,588 (0,313)	0,060
Startet som "team"	1,530 (0,268)	0,000
Innovativ	0,104 (0,312)	0,738
Antall observasjoner: 202	Log likelihood = -107,25	
Andel flerpersonsbedrifter: 101		

Bedrifter som oppfatter konkurransen fra andre bedrifter som stor har også flere arbeidstakere. Det er tegn til at stipendiater som kjøpte opp eller ble medeier i en eksisterende virksomhet har lavere arbeidsinnsats enn de som etablerte en ny virksomhet, men estimatet for denne variabelen er kun signifikant på 6 prosent-nivå i analysen av sannsynligheten for flerpersonsbedrift.

Virksomheter innenfor industri, bygg og anlegg synes også å ha lavere arbeidsinnsats enn de andre, men igjen er standardavvikene på estimatene for høye til å konkludere at disse har signifikant lavere antall ansatte eller årsverk. Men flerpersonsbedrifter er mindre utbredt innen industri, bygg og anlegg (signifikant).

Det er ingen markant forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder antall arbeidstakere i virksomheten, men det synes som om kvinner etablerer virksomheter med noe færre årsverk (signifikant på 6 prosent nivå). Dette resultatet avspeiler (antakelig) at deltidsarbeid er mer utbredt i virksomheter etablert av kvinner.

Stipendiater over 50 år synes å drive noe større virksomheter enn 30-åringene, men for øvrig er det ingen klar sammenheng mellom alder og arbeidsinnsats; 40-åringene driver gjennomgående virksomheter med færre årsverk.

Når det gjelder andre kjennetegn ved virksomhetene eller omgivelsene finner vi ingen signifikante forskjeller i arbeidsinnsats. Spesielt har ikke virksomheter med høye investeringer i oppstartingsfasen (isolert sett) flere årsverk eller ansatte. Stipendiater som var arbeidsledige før de mottok stipendet driver virksomheter som ikke adskiller seg fra andre når det gjelder sysselsetting. De arbeidsledige som først har lyktes i etablere levedyktige virksomheter, har gjennomgående like mange ansatte som andre stipendiater.

Hovedkonklusjonen i dette avsnittet er at virksomhetene som har overlevd er små og at de gjennomgående har hatt liten eller ingen vekst i antall sysselsatte over en treårs periode. Hvorvidt dette tilsier at etablererstipendordningen er et dårlig virkemiddel for å skape nye arbeidsplasser er det imidlertid vanskelig å si noe om uten å se resultatet i sammenheng med andre undersøkelser. Rynning (1990) refererer til en rekke internasjonale studier av nyetableringer og konkluderer på bakgrunn av disse at en ikke kan forvente noe større vekst i antall ansatte i nyetableringer de første årene. Dette samsvarer også med konklusjonene fra OECD (1994) som skriver: *"Only 10 per cent of those firms surviving at least six years created jobs in the first two years and only 11 per cent created jobs during the first four years. However, after six years, 34 per cent of the survivors had created jobs, and at eight years, over half of them had done so. This suggests that the life cycle of a typical new small firm begins with several years of struggle and little growth."* (OECD, 1994 s. 119).

7. Effekter av stipendet, etablereropplæring og oppfølging

De politiske beslutninger om størrelsen på rammene for etablererstipendordningen, utforming av regelverk, prioriteringer og oppfølging av stipendiatene bør ideelt sett støtte seg på kunnskap om hvilke *effekter* stipendet har på formålet med ordningen. Hensikten med stipendet er å *bedre mulighetene for at den enkelte potensielle etablerer* vil lykkes i å etablere en lønnsom virksomhet. Det kan være nyttig å skille mellom to typer effekter; en etableringseffekt og en overlevelseseffekt (se også kapittel 2).

Etableringseffekt: Stipendet kan medføre at ideer som uten støtte ikke ble ansett som "lønnsomme" (i vid forstand), faktisk blir realisert. Støtten vil øke inntektene fra prosjektet, gi nødvendige inntekter til livsopphold under utviklings-/etableringsfasen og samtidig gjøre det lettere å skaffe finansiering (via "godkjenningseffekt", "egenkapitaleffekt" o.s.v.). Likevel er det åpenbart at disse effektene *ikke* vil være avgjørende for alle prosjektene som støttes, og det er derfor meningsløst å tolke alle etableringer foretatt av stipendiatene som et resultat av ordningen. Mange ville helt sikkert etablert seg "uten en krone" i støtte fra det offentlige, jfr diskusjon i kapittel 2.

Overlevelseseffekt. Stipendet vil bedre det finansielle grunnlaget for prosjekter som uansett ville blitt realisert og således kunne virke positivt på deres overlevelse. En kan imidlertid stille spørsmålet om dette kun bidrar til å holde liv i virksomheten en noe lengre periode eller om stipendet også har langsiktige effekter på overlevelsen. Oppfølging og veiledning av stipendiater som etablerer seg må forventes å bedre overlevelsesmulighetene.

Hvilke muligheter har vi for å avgjøre hvor store disse effektene faktisk er? Det er mange problemer som gjør en slik effektevaluering vanskelig. Hovedproblemet er at vi ønsker å sammenlikne den observerte utviklingen med en *kontrafaktisk/hypotetisk* situasjon der den enkelte stipendiat ikke fikk stipendet. Alternativet vi ønsker å sammenlikne med er ikke mulig å observere, simpelthen fordi den enkelte stipendiat ikke kan være i to tilstander samtidig!

Vi vil diskutere to mulige strategier for å anslå hva som ville skjedd med etablereren om vedkommende ikke hadde fått stipendet:

(a) *Etablererens egen vurdering av stipendets betydning.* Dette baseres på at stipendiaten - her i ettertid - på en meningsfull måte kan sette seg inn i hva vedkommende ville gjort dersom søknaden hadde blitt avslått, se avsnitt 7.1.

(b) *Sammenlikningsgruppe.* Den kontrafaktiske situasjonen "simuleres" ved personer som i alle andre henseende er lik stipendiaten, dvs. forskjellen mellom stipendiaten og sammenlikningsperson er kun at førstnevnte fikk stipend. Utfordringen er her å finne personer som i tilstrekkelig grad er like. Mulighetene for å følge denne metoden diskuteres nærmere i avsnitt 7.2.

7.1 Effekter av stipendet basert på egenvurdering

Stipendiatene som hadde etablert virksomheten ble både i 1991- og 1994-undersøkelsen stilt spørsmålet: "*Var etablerstipendet avgjørende for etablering/videreføring av virksomheten?*". Svarene fordelte seg slik (for alle n=533 som svarte på spørsmålet i en av de to undersøkelsene);

8,6 prosent: *Nei, hadde ikke betydning for dette*

43,5 prosent: *Ja, ganske stor betydning, men ikke avgjørende*

47,8 prosent: *Ja, var avgjørende*

Det er imidlertid store muligheter for (systematisk) "gale svar" på spørsmål av denne typen. For det første er det vanskelig å huske hvordan (valg)situasjonen var flere år tilbake i tid. Sviktende hukommelse er åpenbart et problem. For det andre kan vurderingen også påvirkes av hvordan det faktisk gikk med virksomheten. De som realiserte planene og lyktes med etableringen, kan ha lettere for å svare at "dette ville jeg gjort uansett" i forhold til personer som har "mislyktes" som etablerer. I samme retning trekker et ønske (bevisst eller ubevisst) om å dele skylden for et mislykket etableringsforsøk med andre utenforstående.

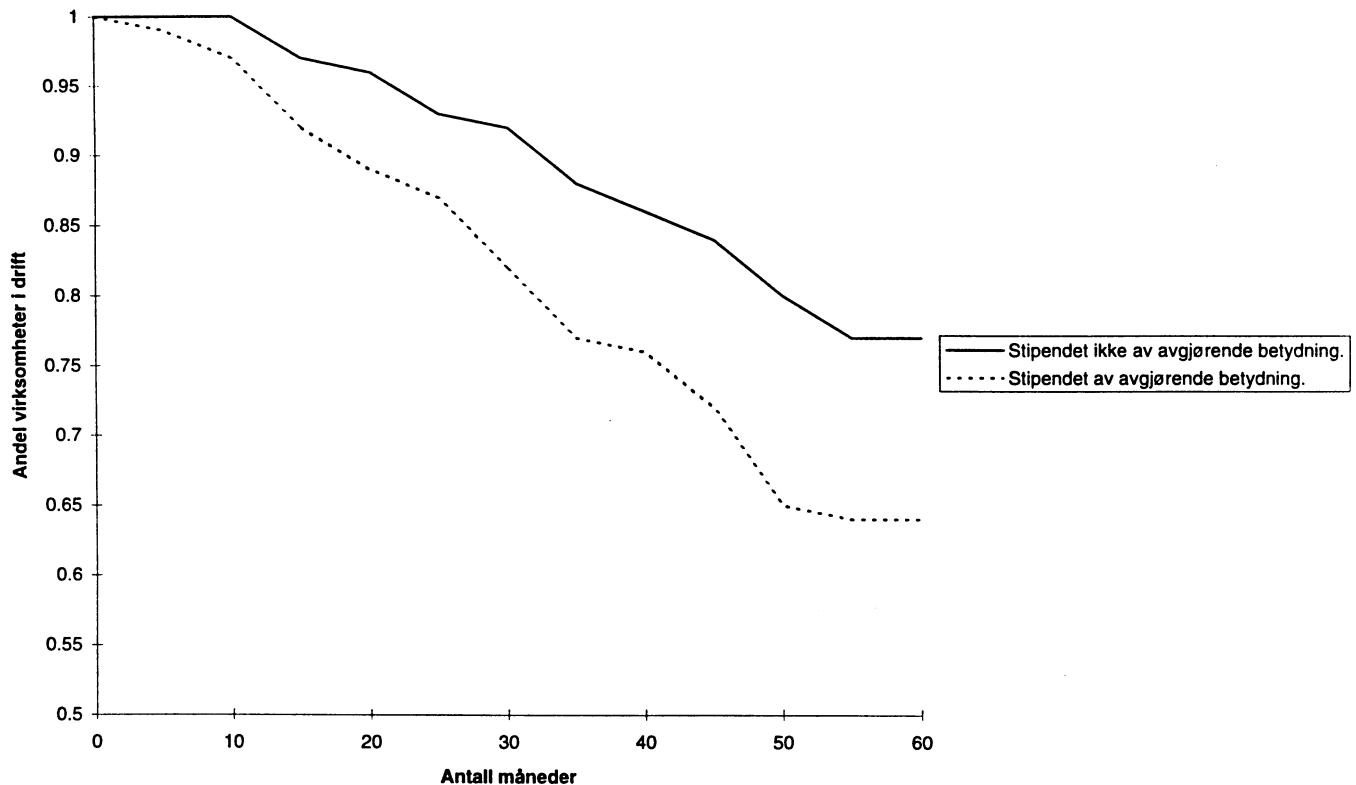
Spørsmålsstillingen gjelder både hva vi har kalt etableringseffekt og overlevelseseffekt. Det er likevel nærliggende å tolke at svarene som ble gitt var svar på om stipendet hadde avgjørende effekt på etableringen. Dersom vi antar at svarene i grove trekk avspeiler hva personene ville gjort dersom de ikke hadde fått stipend, betyr det at nesten halvparten i en slik situasjon *ikke* ville etablert seg. Bare omlag 9 prosent sier at stipendet var uten betydning.

For hvilke grupper var stipendet av avgjørende betydning? Når vi estimerer sannsynligheten for at stipendet hadde avgjørende betydning, ved hjelp en en probit-modell, finner vi følgende mønster. Stipendet var i størst grad avgjørende for langtidsledige, stipendiater i Nord-Troms og Finnmark, enslige etablerere (særlig de med ansvar for barn) og stipendiater med mindre enn 10 års yrkeserfaring. Stipendet var i mindre grad avgjørende for de som hadde etablert eller forberedt sin egen virksomhet før stipend, og de med universitets- eller høgskoleutdannelse. Størrelsen på tilsagnsbeløpet er positivt korrelert med sannsynligheten for at stipendiaten mener stipendet var avgjørende. (Detaljerte resultater er tilgjengelig ved henvendelse). Dette mønsteret er i overensstemmelse med vår teoretiske diskusjon i kapittel 2, der vi fremhevet at stipendet må forventes å ha effekt på etableringsbeslutningen i prosjekter med de dårligste utsiktene (relativt til alternativet som etablereren står overfor)¹.

¹ Variablene som virker positivt på sannsynligheten for at stipendet var avgjørende, har også gjennomgående en negativ effekt på driftssannsynligheten i mai-juni 1994.

Sammenhengen mellom stipendets betydning og overlevelse bekreftes også av andel i drift etter 4-5 år. Driftsandel i mai-juni 1994 var 67,7 prosent blant de som svarte at stipende var avgjørende og 80,6 prosent blant de andre svarkategoriene.

Figur 7.1 *Overlevelsesprofil etter egenvurdering av stipendets betydning.*

Overlevelsesprofilene i figur 7.1 viser at det ikke er stor forskjell etter 1 års drift. Forskjellen blir imidlertid mer markert ettersom tiden går. Etter omlag 2 år var 89 prosent av virksomhetene blant de som svarte at stipendet var avgjørende fortsatt i drift, mens hele 96 prosent av virksomhetene i den andre gruppen fortsatt var i drift. Etter 3.5 år er forskjellene enda større. 76 prosent av virksomhetene etablert av stipendiater som mente at stipendet var avgjørende for etablering av virksomheten driver fortsatt, mens det tilsvarende tallet for den andre gruppen er 88 prosent.

Varighetsanalysen viser at denne forskjellen i overlevelse ikke er tilfeldig siden hasardraten er signifikant høyere for stipendiatene som mente at stipendet var av avgjørende betydning². Den positive varighetsavhengigheten vi fant i kapittel 5 er svakere for stipendiater der stipendet var av avgjørende betydning enn for andre, men forskjellen er ikke signifikant (siden konfidensintervallene for parameteren i Weibull-modellen er overlappende for de to gruppene).

Forskjellen i overlevelse som vi finner etter stipendets betydning, har også konsekvenser for eventuelle beregninger av stipendets sysselsettingseffekter. Hvis (netto) sysselsettingseffekt av stipendordningen defineres som antall ansatte/årsverk i virksomheter der stipendiaten mener stipendet var av avgjørende betydning, kan man *ikke* benytte gjennomsnittstall (for alle stipendiater) i slike beregninger. Både tall for overlevelseshastighet og sysselsetting må hentes fra de stipendiatene hvor støtten faktisk hadde en effekt (i henhold til stipendiats egen vurdering).

7.2 Stipendeffekt basert på sammenlikningsgruppe

En effektevaluering ved hjelp av en sammenlikningsgruppe baseres på at sammenlikningspersonenes karriere kan beskrive hva som ville ha skjedd med stipendiatene, *dersom* disse ikke hadde fått stipendet. Etablerere som søkte, men som ble avslått, er åpenbart den mest nærliggende sammenlikningsgruppen. Mange av disse startet trolig sin egne virksomhet og forskjeller i etableringsfrekvens og overlevelse ville kunne tolkes som effekter av stipendet. En slik tolkning er imidlertid kun gyldig dersom vi har informasjon om alle egenskaper ved etablereren selv, prosjektet og omgivelsene som *både påvirker om vedkommende fikk stipend og resultatet* (f.eks. etablering, overlevelse, drift etter x år). Et såkalt seleksjonsproblem oppstår hvis det er slik at *uobserverte variable* både påvirker utfallet av stipendsøknaden og senere suksess som etablerer. Etablerstipendet har som formål å "stimulere til flere og bedre etableringer, og skape varige arbeidsplasser". Det virker overveiende sannsynlig at fylkeskommunene gjennomgående vil velge prosjekter med gode utsikter til å lykkes (dvs. en tendens til å støtte de beste prosjektene eller "positiv seleksjon"). *Dersom* vi som utenforstående klarte å innhente informasjon om alle forhold som var avgjørende for hvem som fikk støtte³, kunne seleksjonen tas hensyn til på en måte som gjorde det mulig å identifisere effekten av stipendet. En slik forskningsmessig idealsituasjon vil det imidlertid være svært vanskelig å oppnå. Når fylkeskommunene vurderer prosjekter vil de sitte inne med en rekke opplysninger om søkerne og deres prosjekter som for

² Cox proporsjonal hasardrate : $h(t) = 0,65549 \cdot \text{AVGBETYD}$, flere detaljer ved henvendelse. (0,2338)

³ Tilstrekkelig med informasjon om de forhold som *både* betød noe for senere etableringssuksess og hvorvidt en fikk stipend.

utenforstående vil være *uobserverbare*. Siden tendensen vil være at de beste prosjektene blir prioritert vil en sammenlikning av stipendiater og avslåtte søkere (kontrollert for alle observerbare forskjeller), vise at stipendiatene lykkes bedre. Hvorvidt dette er en effekt av stipendet *eller* skyldes at stipendiatene gjennomgående hadde mere levedyktige prosjekter, er dermed usikkert. Nå finnes det avanserte økonometriske metoder som pretenderer å løse disse seleksjonsproblemene (under forutsetninger om hvordan utelatte variable påvirker seleksjon og suksess), men disse er omstridt. Vårt datamateriale gir imidlertid ingen mulighet for en effektevaluering der avslåtte søkere "simulerer" hva stipendiatene hadde oppnådd uten stipendet, simpelthen fordi DU's registre ikke omfatter avslåtte søkere.

Metoden er imidlertid prinsippielt mulig å anvende *innen gruppen* av alle stipendiater, så lenge ikke alle får lik støtte. Det er stor variasjon i tilsagnsbeløp, både på tvers av fylker og personer innen samme fylke. La oss i utgangspunktet anta at alle prosjekter som fikk støtte hadde hatt de samme utsiktene til å lykkes når vi kontrollerte for alle observerbare forhold, *dersom de ikke hadde fått støtte*. I så fall vil vi - dersom stipendet har noen effekt - forvente at sannsynligheten for at en stipendiat har etablert en levedyktig virksomhet er større jo høyere tilsagnsbeløpet er. Vi finner imidlertid ingen (signifikant) sammenheng mellom tilsagnsbeløp og etableringstilbøyelighet, se Reiersen og Raaum (1994). Overlevelsesnivåen synes også å være uavhengig av tilsagnsbeløpet. Nå er det grunn til å understreke at disse negativene funnene *ikke* "beviser" at stipendet har liten effekt. Forutsetningen om at alle etableringsprosjektene var like (bortsett fra størrelsen på stipendet) kan åpenbart diskuteres.

I kapittel 8 ser vi nærmere på de stipendiatene som oppga å være arbeidsledige før de mottok stipendet og sammenlikner deres etablering og overlevelse med en gruppe arbeidsledige etablerere som ikke mottok stipend.

7.3 Effekter av etablereropplæring og oppfølging

Deltakelse på etablererkurs og individuell veiledning for etablererstipendiater fremholdes i mange sammenhenger som viktig for å lykkes. I rundskriv som DU sendte ut om retningslinjene for stipendet heter det f.eks.: "*For at etableringen skal føre til varige og lønnsomme arbeidsplasser er det viktig at fylkeskommunen tilbyr aktiv oppfølging gjennom hele etablererprosessen.*" (Bolkesjø m.fl. 1991). Kurs og veiledning for personer som vurderer å etablere en egen bedrift vil ha ulike typer effekter. I tillegg til å gi den potensielle etablerer relevante kunnskaper, ideer til å forbedre prosjektet og muligheter for å knytte nettverk/kontakter, vil kurs/veiledning kunne føre til at urealistiske prosjekter blir skrinlagt ("skremselseffekt"). Dette er alle samfunnsøkonomisk sett gunstige effekter. Kurs/veiledning betyr altså ikke nødvendigvis at flere virksomheter blir etablert. Oppfølgingstiltak i form av kurs og veiledning etter at virksomheten har startet opp må imidlertid *forventes* å ha en entydig positiv effekt på overlevelsen til bedriften.

Før vi drøfter hvilke muligheter våre data gir for å kartlegge hvilke effekter kurs/oppfølging faktisk har på virksomhetenes overlevelse, vil vi kort se på omfanget av tiltakene⁴. 41,2 [35,6] prosent deltok på kurs/etablereropplæring for etablererstipendiater (før de etablerte egen virksomhet). Når det gjelder individuell oppfølging svarer 15,7 [11,5] prosent at de fikk slik veiledning. De arbeidsløse fikk altså i mindre grad enn andre stipendiater veiledning og kunnskaper gjennom etablereropplæring.

Omkring halvparten, 53,3 [37,9] prosent, fikk "tilbud om oppfølging/kurs e.l. for å styrke og utvikle virksomheten". Men kun 56,7 [38,6] av de som fikk et slikt tilbud deltok. Blant de som deltok varte oppfølgingstiltak/kurs mindre enn 6 dager for 63 prosent av stipendiatene. Også når det gjelder oppfølging etter at virksomheten startet opp, ser vi at de arbeidsløse stiller dårligere.

En kartlegging av hvilke effekter kurs/oppfølging har, kan enten baseres på stipendiatenes egen vurdering eller en sammenlikning av stipendiater som deltok på "tiltaket" med ikke-deltakere. Stipendiatene ble ikke spurt om vurdere etablererkurset de gikk på, men stipendiater som deltok på oppfølgingstiltak/kurs for å utvikle virksomheten ble spurt om vurdere utbyttet. 11 prosent vurderte utbytte som svært godt, 33 prosent som ganske godt, 37 prosent som middels, 12 prosent som heller lite og 7 prosent som svært lite. Hvilken nytte har slike vurderinger? Informasjonen er viktig for å kunne utvikle og forbedre eksisterende tilbud, men slike kvalitative vurderinger kan vanskelig brukes for å teste om tiltakene faktisk har effekt på virksomhetenes overlevelse.

I en effektanalyse basert på en sammenlikning av deltakere og ikke-deltakere kan det være nyttig å skille mellom etablererkurs/veiledning før etablering og kurs/oppfølging for å utvikle en etablert virksomhet.

Vi viste i kapittel 5 at de som hadde deltatt på etablererkurs for etablererstipendiater hadde helt tilsvarende driftsandel i mai-juni 1994 som ikke-deltakerne. Kursdeltakelse slår heller ikke signifikant ut i varighetsanalysen (når vi kontrollerer for observerbare kjennetegn). Hva kan årsakene være? Seleksjonseffekter kan være forklaringen på at kursene tilsynelatende ikke har noen effekt. Vi sammenlikner deltakerne med stipendiater som enten ikke fikk tilbud om kurs ("ekstern seleksjon") eller avslo tilbudet ("selvseleksjon"). I den grad kurstilbudet er spesielt rettet inn mot etablerere med prosjekter/personer som i utgangspunktet ville lykkes dårligere enn andre, vil ikke-deltakerne ha bedre forutsetninger for å lykkes. Dersom de som faktisk velger å ta imot et kurstilbudet har større behov for de kunnskaper, ideer og kontakter enn andre, vil vi også ha en "negativ seleksjon" til deltakelse på etablererkursene. Lik suksess for deltakere og ikke-deltakere kan altså forklares ved at deltakerne gjennom kurset skaffer seg de forutsetninger som ikke-deltakerne i utgangspunktet har! På den annen side vil skremselseffekten av kursene representere en positiv seleksjon. Anta at kursdeltakelsen var tilfeldig, men at selve kurset

⁴ Tallene er her basert på levetidsutvalget, se kapittel 5. Arbeidsledige stipendiater i [].

førte til at "urealistiske, svært risikofylte" prosjekter ble skrinlagt. I så fall ville prosjektene der stipendiaten hadde gjennomgått kurset i gjennomsnitt lykkes bedre. Dersom kursene er innrettet på å sile ut lite levedyktige ideer, vil virksomhetenes overlevelsessevne være feil suksesskriterium for å vurdere hvor vellykket etablererkursene er. Mer relevante suksesskriterier kan da være lønnsomhet/soliditet, antall ansatte e.l.

På tross av disse forbeholdene er det vanskelig å komme unna at resultatene tyder på at etablererkursene har begrenset effekt på overlevelsen. Grunnene til det kan være mange. Etablererkursene kan ha liten betydning for overlevelse rett og slett fordi kvaliteten på kursene er for dårlige - enten ved at de er for korte, at de er for lite orientert mot de faktiske problemene etablererne møter o.l. Videre er de kunnskaper og kvalifikasjoner et etablererkurs kan tilføre en etablerer tross alt begrenset (og av marginal betydning) i forhold til andre fundamentale forhold som er minst like viktig for muligheten til å lykkes (oppvekst, nettverk, utdanning, yrkeserfaring, familiesituasjon osv.), jfr. diskusjonen i avsnitt 2.2 og 2.3.

Stipendiater som fikk *individuell veiledning* lykkes imidlertid bedre enn andre idet driftsandel ligger på 83 for disse, sammenliknet med 74 for de andre. Dette kan være en indikasjon på at individuell veiledning er mer målrettet og virkningsfull. Likevel er det også her flere grunner til å være varsom med å trekke konklusjoner. Kontrollert for andre observerbare kjennetegn, er ikke forskjellen (i hasardraten) signifikant. Dessuten kan også dette resultatet skyldes en seleksjonseffekt: Det var få stipendiater som fikk individuell veiledning, og de som fikk en slik veiledning kan være de som i utgangspunktet er foretakssomme stå-på personer som ville lykkes bedre uansett.

Når det gjelder oppfølging/kurs for "å styrke og utvikle virksomheten" har vi data som gir mulighet til å sammenligne de som fikk tilbud om dette med stipendiater som ikke mottok et slikt tilbud. Dersom et slikt tilbud *ikke* er korrelert med uobserverte egenskaper ved stipendiaten, vil vi forvente at gruppen som fikk et slikt tilbud ville lykkes bedre. Hvis slik oppfølging og kurs bedrer overlevelsen hos de som deltar, vil de også virke positivt på hele gruppen med tilbud. Ved denne sammenlikningen unngår vi eventuell "selv-seleksjonsskjevhet" som for eksempel kan oppstå fordi stipendiater med problemer i større grad aksepterer et tilbud om kurs/oppfølging. Vi finner liten forskjell i driftsandel i mai-juni 1994. De som fikk tilbud har kun 1,3 prosentenheter høyere andel i drift. Når vi i varighetsanalysen også kontrollerer for andre kjennetegn har tilbud om kurs/oppfølging en svak positiv effekt på overlevelsen, men den er ikke signifikant. Det finnes imidlertid også i denne sammenlikningen flere muligheter for at seleksjonsskjevhet kan dekke over en positiv effekt av tiltaket. Dette henger sammen med at den enkelte stipendiat i noen grad gjennom egen "søking" avgjør om et slikt tilbud er tilgjengelig. Det er rimelig å anta stipendiater som lykkes godt i mindre grad søker informasjon om kurs/oppfølging. I så fall vil ikke-tilbudsgruppen bestå av virksomheter som gjennomgående har bedre overlevelse.

Som det framgår av diskusjonen over har vi ikke grunnlag for å trekke noen sikre konklusjoner når det gjelder effekter av etablererkurs, og hvor mye ressurser og innsats som

bør settes inn på dette området i framtiden. Det er likevel grunn til å understreke at en bør være varsom med å tillegge slike tiltak for stor betydning. Det er mye som tyder på at andre mer fundamentale forhold er viktigere. Kvalitet kan være å foretrekke framfor kvantitet. Resultatene tyder på at individuell veiledning er mer målrettet og virkningsfull i forhold til mer generelle kurs. Vi fant videre at omtrent halvparten av de som ble tilbudt oppfølging/kurs for å styrke virksomheten avslo tilbudet. Dette kan være en indikasjon på at kursenes form og innhold er for lite orientert mot de faktiske problemene etablereren møter i hverdagen.

8. Arbeidsledige etablerere

Arbeidsledige som ønsker å etablere egen virksomhet støttes av det offentlige gjennom to ulike ordninger. Etablerstipendet som er omtalt i denne rapporten har arbeidsledige som en av målgruppene. Dessuten har dagpengemottakere anledning til å søke om å beholde dagpengene under en utviklingsfase (opp til 6 måneder) og etablerings-/startfasen (opp til 3 måneder) av egen virksomhet.

"Dagpengeetablererne" fra 1991 ble i en survey fra november 1993 kartlagt på samme måte som stipendiatene fra 1989-90, se Reiersen og Raaum (1994). I dette kapittelet sammenlikner vi de to gruppene når det gjelder etableringsfrekvens og overlevelse. Formålet er å kaste lys over hvilke effekter etablererstipendet for arbeidsledige har hatt, *sammenliknet* med økonomisk støtte i form av dagpenger.

Regelverket for dagpengeetablerere er liberalisert de siste årene. I 1991 kunne dagpengemottakere søke om å beholde dagpengene i inntil kun 3 måneder i forbindelse med etablering av egen virksomhet. Søknaden ble sendt næringsavdelingen i fylkeskommunen for godkjenning. Svært få ble avslått (eksakte tall finnes ikke), hvilket trolig hadde sammenheng med at fylkesadministrasjonens godkjenning av prosjektene ikke hadde budsjettkonsekvenser for dem selv, samtidig som ordningen lå utenfor deres ansvarsområde. Det var med andre ord ingen rasjonering - alle arbeidsledige som ønsket det fikk i praksis anledning. Samtidig var støtten svært begrenset. Reelt sett innebærer ordningen kun en dispensasjon fra kravet til å ta høvelig arbeid. Relativt få arbeidsledige var registrert som dagpengeetablerere i 1991 (348 personer i Arbeidsdirektoratets register i mars, juni, september -91) og våre data omfatter 213 personer (svarprosent på ca. 60).

Sammenliknet med dagpengeetablererne mottok de arbeidsledige stipendiatene en betydelig støtte fra det offentlige idet gjennomsnittlig stipendstørrelse var på ca. 55 000 kroner for denne gruppen. *Dersom* vi hadde informasjon om alle forhold ved prosjektet/etablereren som *både* var av betydning for hvorvidt etablering fant sted og eventuell overlevelse *og* hvorvidt vedkommende fikk stipend, ville forskjellen mellom de to gruppene kunne tolkes som effekter av stipendet¹. Det er imidlertid flere åpenbare grunner til at stipendiatene i gjennomsnitt må forventes å hatt ideer til mer levedyktige prosjekter enn dagpengeetablererne. Både *selvseleksjonen* og administreringen av ordningene (*administrativ seleksjon*) trekker i den retning. *Stipendsøkerne* må forventes å ha "bedre" prosjekter enn dagpengeetablererne. Kjennskap til etablererstipendordningen er antakelig bedre blant arbeidsledige med utbygd nettverk og personer med gode ideer har (forventningsmessig) mer å hente på skaffe seg informasjon om ulike støtteordninger. Siden selve søknaden også krever ressurser (tid), vil det være en tendens til arbeidsledige med "tvilsomme" prosjekter unnlatte å søke stipend. Den *administrative* seleksjonen innebærer også at stipendiatene (i

¹ Forskjell kontrollert for observerte kjennetegn, jfr. diskusjonen i kapittel 7.

gjennomsnitt) vil ha et bedre utgangspunkt for å lykkes. Blant arbeidsløse stipendsøkere vil fylkeskommunene ha en tendens til å velge ut de med de beste forutsetningene for å lykkes. "Dagpengeetablering" er imidlertid en mulighet for alle (med opparbeidede rettigheter). Alt i alt vil vi derfor forvente at stipendiatene i større grad ville etablert seg og dessuten lyktes bedre enn dagpengeetablererne, *dersom* de ikke hadde fått stipend. Denne positive seleksjonen til stipend innebærer at en bør være varsom med å tolke resultater der stipendiatene lykkes bedre enn dagpengeetablererne, som en effekt av stipendet. På den annen side, *dersom vi observerer en liten forskjell i suksess mellom de to gruppene, tyder det på at stipendet hadde begrenset effekt.*

Vi vil fokusere på mulige "effekter" både på etableringsbeslutningen og overlevelse blant de etablerte virksomhetene.

8.1 Etablering

Etableringstilbøyeligheten er så godt som lik for de to gruppene. Stipendiatene har en etableringsandel som er kun 1,8 prosentpoeng høyere enn dagpengeetablererne², se tabell 8.1. Dette tyder på at *stipendet har liten effekt på beslutningen om å etablere virksomheten*. Fravær av forskjell i etableringstilbøyelighet skyldes *ikke* at stipendiatene har andre observerbare egenskaper som virker negativt på etablering (for eksempel fordi de gir personene bedre alternativer). Når vi estimerer etableringssannsynligheten, kontrollert for human kapital variable som kjønn, utdanning, yrkeserfaring osv., finner vi ingen signifikant forskjell mellom de to gruppene (resultater tilgjengelig ved henvendelse).

Innen hver gruppe finner vi klare forskjeller etter varighet av arbeidsledigheten. Korttidsledige har en etableringsandel som er 13-14 prosentenheter høyere enn de som gikk ledige i over 6 måneder før stipend/dagpengeetablerere, jfr. tabell 8.1. Denne forskjellen er klart signifikant (1%-nivå) i en multivariat Probit-analyse, der det også viser seg at arbeidsledige over 50 år etablerer seg i mindre grad enn yngre.

² Nivået er (antakelig) overvurdert i begge grupper siden tilbøyeligheten til å besvare spørreskjemaet er positivt korrelert med etablering i begge undersøkelsen, se kapittel 4.

Tabell 8.1 *Etableringsandel. Dagpengeetablerere og stipendiater som oppga å være arbeidsledige de fikk stipend.*

	Dagpengeetablererne (N=213)	Etablererstipendiatene (N=123)
Alle arbeidsledige	80,3 (213)	82,1 (123)
Korttidsledige	85,7 (133)	87,7 (73)
Langtidsledige	71,3 (80)	74,0 (50)
Kilder:	Reiersen og Raaum (1994)	Alle i 1991 eller 1994-undersøkelsen, se kap. 3.

8.2 Overlevelse

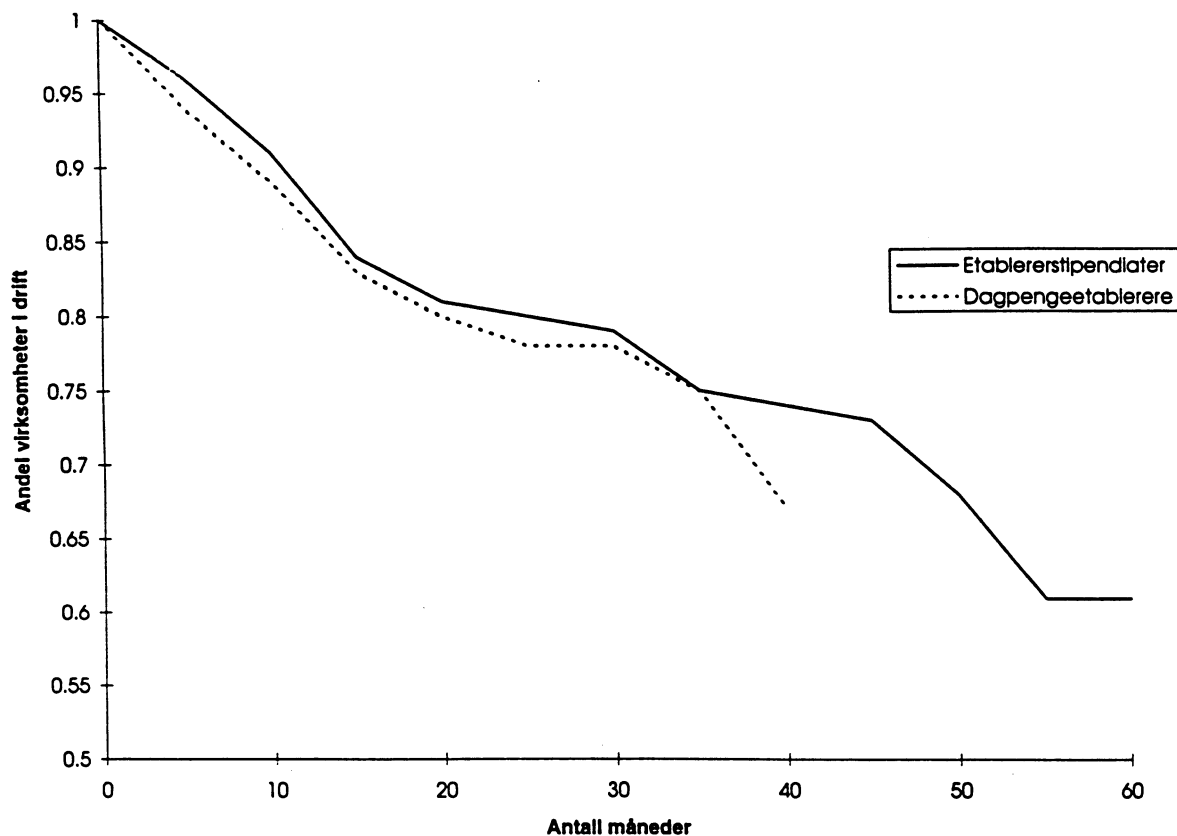
Levetiden til virksomheten er definert som antall måneder fra oppstart og til eventuell nedleggelse. Datoene er basert på etablerernes egne vurderinger i spørreskjemaene. Flertallet av bedriftene har ikke lagt ned, hvilket innebærer at deres levetid er minst antall måneder fra oppstart til tidspunktet for undersøkelsen (november 1993 og mai-juni 1994 for henholdsvis dagpengeetablererne og stipendiatene). Denne sensureringen inntreffer på et tidligere tidspunkt for dagpengeetablerne, samtidig som de fleste av dem etablerte virksomheten i 1991-92. Dette innebærer at dagpengeetablernes virksomheter er observert over en kortere periode.

Vi har valgt å begrense oss til etableringer som fant sted rundt det tidspunkt vedkommende fikk stipend, eller mottok dagpenger som etablerer. Stipendiater som startet før 1988 og etter 1992 er ikke inkludert i analysen, jfr. kapittel 5. Videre begrenser vi oss til dagpengeetablerere som startet opp virksomhet i tidsrommet 4. kvartal 1990 til og med 2. kvartal 1992. Disse begrensningene, sammen med ufullstendige opplysninger for andre sentrale kjennetegn, betyr at vi studerer i alt 133 dagpengeetablerere og 81 stipendiater.

Vår analyse av virksomhetenes levetid følger samme mønster som i kapittel 5. Først beskrives overlevelsesprofilen for de to gruppene. I varighetsanalysen studeres hvilke variable som påvirker hasardraten og hvorvidt vi kan finne tegn til eventuell varighetsavhengighet. Vi fokuserer spesielt på om nedleggingsfrekvensen er forskjellig for de to gruppene. Avslutningsvis drøfter vi i hvilken utstrekning resultatene kan belyse hvilke effekter etablererstipendet har for overlevelsessevnen til virksomheter etablert av arbeidsledige.

Figur 8.1 viser de etablerte virksomhetenes *overlevelsesprofil* for dagpengeetablerne og stipendiatene. Hver kurve viser andelen som på et gitt tidspunkt etter etablering fortsatt er i drift³.

Figur 8.1 *Andel virksomheter i drift (overlevelsesfunksjon). Dagpengeetablerere og etablererstipendiater (som oppga å være arbeidsløse før stipend).*

Stipendiatene har en noe bedre overlevelse enn dagpengeetablererne, men forskjellen i driftsandel etter omlag 3,5 år er kun 7 prosentenheter. Nærmere studie viser at relativt mange stipendiater legger ned etter ca. ett år og rundt 4 år. Dagpengeetablererne har en relativt høy og jevn nedleggingsfrekvens gjennom det første 1-1,5 året for deretter å flate ut.

³ Overlevelsesandel er kalkulert ved hjelp av "Life tables"-metoden i LIMDEP 6.0, se Greene (1991, kapittel 48) og vedlegg 5.

Varighetsanalyse

Vi estimerer først en "Cox Proportional Hazard" modell, egnet til å teste *hvilke variable som påvirker nivået på hasardraten*, jfr. nærmere drøfting i kapittel 5 og vedlegg 5. Resultater fra to ulike modellspesifikasjoner er vist i tabellene 8.2 og 8.3. I den første modellen antas at kjennetegnene ved etablereren/virksomheten har *samme innflytelse på hasardraten for alle*. Spesielt antas det at forskjell i hasardrate mellom stipendiater og dagpengeetablerere er *uavhengig* av andre kjennetegn. Denne antakelsen er testet i diverse modellspesifikasjoner der "stipendeffekten" antas å variere med etablerer-/ og virksomhetsspesifikke variable. Slike samspillseffekter er vanskelig å finne, med ett viktig unntak for varighet av ledighet før stipend/dagpengeetablering, se tabell 8.3 og kommentarer nedenfor.

Hva gjelder tolkningen av tabellene 8.2 og 8.3, minner vi om at positive (negative) koeffisienter indikerer at hasardsraten, dvs. sannsynligheten for å legge ned virksomheten i løpet av en måned, er større (mindre) for en stipendiat med kjennetegnet sammenliknet med referansekategorien. Stipendiatene har en lavere hasardrate enn dagpengeetablerne, men forskjellen er ikke signifikant (kun på 10 prosent nivå), jfr. tabell 8.2. Langtidsledige har en noe dårligere overlevelse, men forskjellen er langt fra signifikant. Tabell 8.3 viser resultatene fra en modell der "stipendeffekten" antas å være forskjellig for korttids- og langtidsledige (gjennomsampillsleddet stipend*langtidsledig). Korttidsledige stipendiater viser seg å ha en hasardrate som er signifikant lavere enn dagpengeetablerne med tilsvarende ledighetshistorie (stipendkoeffisienten er lik -1.19 med standardavvik på 0,513). Forskjellen i hasardraten er imidlertid neglisjerbar for langtidsledige ($-1,19 + 1,04$ (samspillsledd) = 0,15).

Stipendiater med kort ledighetshistorie etablerte altså mer levedyktige bedrifter enn dagpengeetablerne med tilsvarende ledighetshistorie. Virksomhetene etablert av stipendiater som gikk ledig mer enn 6 måneder før stipendet har derimot en overlevelse svært lik de langtidsledige dagpengeetablerne. Vi argumenterte i innledningen til dette kapittelet for at stipendiatene, sammenliknet med dagpengeetablerne, må forventes å ha (for oss) *uobserverte* karakteristika som virker positivt på overlevelsen. Dette innebærer at den positive "stipendeffekten" for korttidsledige ikke nødvendigvis er en reell effekt av stipendet, i betydningen bedret overlevelse i forhold til om de ikke hadde mottatt stipend. Det er imidlertid sterkere grunn til å legge vekt på det "negative" resultatet for langtidsledige. På tross av at langtidsledige stipendiater mottok over 50 000 kroner i stipend, har de verken høyere etableringsfrekvens (se avsnitt 8.1) eller bedre overlevelse enn dagpengeetablerne. Det er vanskelig å tolke dette som annet enn at 1989-90-stipendene hadde svært liten effekt på de langtidslediges evne til å etablere levedyktige bedrifter⁴.

⁴ Nå kan det innvendes at den generelle tendens til "positiv seleksjon" til stipend *ikke* gjelder langtidsledige. Mange som har gått ledige lenge vil være i en økonomisk sett svært vanskelig situasjon og muligheten til å få betydelig støtte via stipend kan virke tiltrekkende, også for personer uten spesielt "gode etableringsideer". Dersom prioriteringen av arbeidsledige i tildeling av stipend fører til at lønnsomhetskravene til spesielt langtidslediges prosjekter er redusert, trekker dette i retning av "negativ"

Tabell 8.2 *Varighetsanalyse. Faktorer som påvirker virksomhetenes levetid.
Cox modell med proporsjonale hasardrater (se vedlegg 5).*

Variabel	Gj.snitt	Koeff.	Std. avvik	p-verdi
Etablererstipend	0.379	-0.658	0.390	0.092
Kvinne	0.224	0.271	0.342	0.428
Alder 18-29 år	0.276	0.167	0.392	0.671
Alder 40-49 år	0.322	0.054	0.404	0.894
Alder 50 år +	0.093	-0.397	0.657	0.545
Yrkeserfaring 10 år +	0.710	-0.904	0.413	0.029
Grunnskole	0.187	0.480	0.371	0.196
Universitet/høgskole	0.257	0.614	0.323	0.082
Annen utdanning	0.028	0.491	0.787	0.533
Arbeidsledig mer enn 6 måneder	0.350	0.150	0.294	0.610
Kjøpte opp en annen virksomhet	0.117	1.010	0.390	0.010
Etablert innenfor vareh./hotell/rest./transport	0.290	0.187	0.365	0.608
Etablert innenfor tjenesteyting	0.416	0.002	0.365	0.994
Pull-motiver	0.407	-0.415	0.316	0.189
Agder	0.032	0.358	0.689	0.603
Vestlandet	0.154	-0.049	0.449	0.913
Trøndelag	0.075	0.923	0.477	0.053
Nord-Norge	0.224	0.012	0.367	0.973

Antall observasjoner=213, Log likelihood= -267,29

Referansegruppe: Dagpengetablerer, mann, alder 30-39 år, med videregående utdanning og mindre enn 10 års yrkeserfaring, ikke langtidsledig før stipend, etablerte helt ny virksomhet eller i samarbeid med tidligere arbeidsgiver, innefor industri/bygg/anlegg/primærnæringene. Bosatt på Østlandet. Ikke pullmotiv ved etablering.

seleksjon til stipend i denne gruppen. Denne forklaringen er imidlertid såpass spekulativ at den ikke endrer konklusjonen.

Tabell 8.3 *Varighetsanalyse. Faktorer som påvirker virksomhetenes levetid.
Cox modell med proporsjonale hasardrater (se vedlegg 5).
Samspill mellom stipend og varighet av tidligere arbeidsledighet.*

Variabel	Gj.snitt	Koeff.	Std. avvik	p-verdi
Etablererstipend	0.379	-1.193	0.513	0.020
Kvinne	0.224	0.306	0.340	0.368
Alder 18-29 år	0.276	0.014	0.398	0.971
Alder 40-49 år	0.322	0.054	0.405	0.894
Alder 50 år +	0.093	-0.423	0.655	0.518
Yrkeserfaring 10 år +	0.710	-1.021	0.417	0.014
Grunnskole	0.187	0.418	0.370	0.258
Universitet/høgskole	0.257	0.536	0.353	0.129
Annen utdanning	0.028	0.651	0.800	0.413
Arbeidsledig mer enn 6 måneder	0.350	-0.303	0.408	0.457
Etablererstipend * arbeidsledig mer enn 6 mnd.	0.145	1.037	0.611	0.089
Kjøpte opp en annen virksh.	0.117	0.915	0.392	0.020
Etablert innenfor vareh./hotell/rest./transport	0.290	0.299	0.372	0.422
Etablert innenfor tjenesteyting	0.416	0.081	0.364	0.824
Pull-motiver	0.407	-0.466	0.319	0.143
Agder	0.032	0.461	0.689	0.503
Vestlandet	0.154	-0.020	0.452	0.965
Trøndelag	0.075	1.023	0.481	0.034
Nord-Norge	0.224	-0.003	0.364	0.994

Antall observasjoner=213, Log likelihood= -265,83

Referansegruppe: Dagpengetablerer, mann, alder 30-39 år, med videregående utdanning og mindre enn 10 års yrkeserfaring, ikke langtidsledig før stipend, etablerte helt ny virksomhet eller i samarbeid med tidligere arbeidsgiver, innefor industri/bygg/anlegg/primærnæringene. Bosatt på Østlandet. Ikke pullmotiv ved etablering.

Når det gjelder øvrige variables innflytelse på hasardraten er den lik i de to modellalternativene, jfr. tabell 8.2 og 8.3. Arbeidsledige med minst ti års yrkeserfaring lykkes bedre enn de andre. De som kjøpte opp en annen virksomhet legger raskere ned enn de som etablerte helt ny eller i samarbeid med tidligere arbeidsgiver. "Trøndere" etablerte mindre levedyktige bedrifter enn "østlendinger" (av en eller annen grunn). Forskjeller i overlevelse etter andre kjennetegn er *ikke* signifikante. Likevel vil vi peke på noen interessante trekk. Etablerne med "pull-motiver" lykkes bedre enn andre og menn svakt bedre enn kvinner. Arbeidsledige med videregående skole etablerte bedrifter med noe lengre levetid enn de med annen utdanningsbakgrunn. Spesielt ser vi at fjerdedelen med universitets- eller høyskoleutdanning har en høyere hasardrate, hvilket antakelig avspeiler at deres alternative inntektsmuligheter er bedre.

Modellkjøringer med andre variable avdekker at hasardraten ikke påvirkes av om etablereren har gjennomgått opplæring, har hatt ansvar for en virksomhet tidligere eller arbeidsledighetsnivået i hjemkommunen.

Varighetsavhengighet

I analysen av stipendiatene i kapittel 5 fant vi støtte for en positiv varighetsavhengighet, i hovedsak fordi svært få virksomheter la ned det første 1,5 året. For arbeidsledige etablerere kan vi imidlertid ikke forkaste hypotesen om en konstant hasardrate, se tabell 8.4. "Stipendeffekten" og forskjeller i overlevelse etter andre kjennetegn er imidlertid svært likt hva vi fant i tabell 8.3.

Tabell 8.4 *Varighetsanalyse. Log lineær parametrisk modell; Weibull⁵ (se vedlegg 5).
Samspill mellom stipend og varighet av tidligere arbeidsledighet.*

Variabel	Gj.snitt	Koeff.	Std. avvik	p-verdi
Etablererstipend	0.379	1.102	0.428	0.010
Kvinne	0.224	-0.033	0.320	0.301
Alder 18-29 år	0.276	-0.039	0.391	0.921
Alder 40-49 år	0.322	-0.058	0.384	0.880
Alder 50 år +	0.093	0.391	0.744	0.600
Yrkeserfaring 10 år +	0.710	0.941	0.440	0.033
Grunnskole	0.187	-0.395	0.356	0.268
Universitet/høgskole	0.257	-0.533	0.356	0.135
Annen utdanning	0.028	-0.569	0.843	0.500
Arbeidsledig mer enn 6 måneder	0.350	0.279	0.398	0.483
Etablererstipend * arbeidsledig mer enn 6 mnd.	0.145	-0.958	0.613	0.118
Kjøpte opp en annen virksh.	0.117	-0.855	0.388	0.027
Etablert innenfor vareh/hotell/rest/transport	0.290	-0.295	0.355	0.406
Etablert innenfor tjenesteyting	0.416	-0.106	0.350	0.762
Pullmotiv	0.407	0,442	0.300	0.141
Agder	0.032	-0,574	0.676	0.396
Vestlandet	0.154	-0.012	0.438	0.979
Trøndelag	0.075	-1.050	0.588	0.074
Nord-Norge	0.224	-0.135	0.329	0.967
α (varighetsavhengighet)	1.0691	Konfidensint.: [0.7095 , 1.4287]		

Antall observasjoner=213, Log likelihood = -168,45

Referansegruppe: Dagpengetablerer, mann, alder 30-39 år, med videregående utdanning og mindre enn 10 års yrkeserfaring, ikke langtidsledig før stipend, etablerte helt ny virksomhet eller i samarbeid med tidligere arbeidsgiver, innefor industri/bygg/anlegg/primærnæringene. Bosatt på Østlandet. Ikke pullmotiv ved etablering.

⁵ Andre standardspesifikasjoner av log-lineære modeller (eksponziell, normal, logistisk) gir svært lik resultater.

8.3 Liknende ordninger i andre land

En rekke land har innført ordninger der arbeidsledige som ønsker å etablere egen virksomhet kan søke om økonomisk støtte til dette (se Reiersen og Raaum (1994) for en oversikt). Når det gjelder studier av slike ordninger fra andre land har vi ikke lyktes med å finne noen som er direkte sammenlignbar med vår egen. Spesielt er det vanskelig å finne studier som har forsøkt å analysere faktorer som påvirker virksomhetenes overlevelse. De fleste studiene har begrenset seg til å beregne driftandeler på ulike tidspunkt blant virksomheter etablert i samme år, se tabell 8.5 nedenfor.

Tabell 8.5 *Økonomisk støtte og andelen i drift blant arbeidsledige etablerere i ulike land.*

	Frankrike	Storbritannia	Finland	Danmark
ØKONOMISK STØTTE	Engangsutbetaling på mellom 1800 \$ og 7200 \$	Ukentlig utbetaling på 40 £ opp til max. 52 uker	Normal dagpengesats økt med 50 % i max. 15 mnd.	Halvparten av maksimal dagpengesats i max. 3,5 år
ANDEL I DRIFT: ¹				
Etter 1 år	85 prosent			
Etter 2 år	75 prosent	65 prosent	78 prosent	76 prosent

Note:

1. Det fremgår ikke om dette er driftsandeler blant alle virksomhetene som har fått støtte, eller om det er driftsandeler blant de virksomhetene som faktisk er etablert.

Kilde: Meager (1993), Høgelund et.al. (1992) og Westin et. al. (1993).

Som vi ser av tabell 8.4 er det store variasjoner i uformingen av tiltakene og størrelsen på støttebeløpet mellom de ulike landene. Det er noe mindre variasjoner når det gjelder andelen virksomheter i drift etter 2 år, selv om vi ser at Storbritannia skiller seg ut med en lav driftsandel i forhold til de andre landene.

Når det gjelder de arbeidsledige etablererstipendiatene fra vår egen undersøkelse fant vi at omlag 91 prosent var i drift 1 år etter etablering, mens 84 prosent var i drift etter to år. Vi fant videre at virksomheter etablert av arbeidsledige med lang ledighetsperiode skilte seg ut med en høyere nedleggingsfrekvens i forhold til arbeidsledige som hadde gått mindre enn 7 måneder ledig. Forskjellen var spesielt markert etter 2,5 år. Etter 2 år var 85 prosent av virksomhetene etablert av korttidsledige fortsatt i drift, mens det tilsvarende tallet for langtidsledige var 81 prosent. Dagpengeetablererne framviser et tilsvarende mønster når det gjelder forskjeller mellom langtidsledige og korttidsledige. Dersom vi betrakter gruppen under ett finner vi at 89 prosent var i drift etter omlag 1 år, mens 78 prosent var fortsatt i drift to år etter etablering.

9. Oppsummering og konklusjoner

I dette avslutningskapittelet oppsummerer og diskuterer vi noen av de viktigste funnene i rapporten.

9.1 Oppsummering

* Virksomheter i drift på undersøkelsestidspunktet

Etablerere som ikke er i drift har enten lagt ned virksomheten eller ikke etablert seg i det hele tatt. Vi har kjennskap til driftsstatus omkring 4-5 år etter at etablererne mottok stipend, og finner at *omkring halvparten av stipendiatene fra 1989-90 fremdeles drev egen virksomhet på undersøkelsestidspunktet, juni 1994.*

* Overlevelse blant de etablerte virksomhetene

75 prosent av *de som faktisk etablerte seg* etter at de mottok stipend var fortsatt i drift på undersøkelsestidspunktet. Analyser av virksomhetenes overlevelsessevne etter ulike kjennetegn viser at:

Virksomheter etablert av enslige med ansvar for barn under 16 år har en lavere overlevelse.

De langtidslediges virksomheter har en kortere levetid sammanlignet med andre stipendiater.

Etablerere som kjøpte opp en annen virksomhet har en lavere driftsandel i forhold til stipendiater som etablerte en helt ny virksomhet.

Stipendiater med foreldre som har vært selvstendig næringsdrivende etablerte mer levedyktige virksomheter.

De som fikk stipend i 1989 til etableringsfasen har en bedre overlevelse enn 1990-stipendiatene, mens stipendiatene i 1989 som fikk stipend til utviklingsfasen lykkes like godt som 1990-stipendiatene.

Det er ellers grunn til å merke seg at verken DU-områder, tilsagnsbeløp, hvorvidt etablereren deltok på etablererkurs eller ikke, næringstilknytning eller ledighetsrate i bostedskommunen er av betydning for virksomhetenes overlevelse.

* **Sysselsetting**

Virksomhetene som fremdeles er i drift er gjennomgående små. Omkring halvparten har ikke andre ansatte utover etablereren selv.

I gjennomsnitt hadde bedriftene 2,44 ansatte (inkludert etablereren) på heltid eller deltid. I gjennomsnitt ble det utført 1,7 årsverk i virksomhetene i 1993.

Sysselsettingen i virksomhetene er i gjennomsnitt mer eller mindre uendret siden 1991. I 1991 utgjorde enpersonsbedriftene 55 prosent mot 52 prosent i 1994, og antall årverk var 1,8 mot 1,7 i 1994.

Overlevelsen er dårligere blant de som oppgir at stipendet var avgjørende.

* **Stipendets betydning**

47,8 prosent svarer oppgir at etablererstipendet var av avgjørende betydning for etablering/videreføring av virksomheten. *For hvilke grupper var stipendet av avgjørende betydning?* Når vi estimerer sannsynligheten for at stipendet hadde avgjørende betydning, finner vi følgende mønster:

Stipendet var i størst grad avgjørende for langtidsledige, stipendiater i Nord-Troms og Finnmark, enslige etablerere (særlig de med ansvar for barn) og stipendiater med mindre enn 10 års yrkeserfaring.

Stipendet var i mindre grad avgjørende for de som hadde etablert eller forberedte sin egen virksomhet før stipend, og de med universitets- eller høyskoleutdannelse.

Størrelsen på tilsagnsbeløpet er positivt korrelert med sannsynligheten for at stipendiaten mener stipendet var avgjørende.

* Effekter av etablereropplæring og oppfølging

Deltakelse på etablererkurs og individuell veiledning for etablererstipendiater fremholdes som viktig for å lykkes. Vi finner imidlertid at de som hadde deltatt på etablerkurs for etablererstipendiater hadde helt tilsvarende driftsandel i mai-juni 1994 som ikke-deltakerne. Kursdeltakelse slår heller ikke signifikant ut i varighetsanalysen når vi kontrollerer for andre observerbare kjennetegn. Resultatene tyder derfor på at etablererkursene har begrenset effekt på overlevelsen. Grunnene til det kan være mange. Etablererkursene kan ha liten betydning for overlevelse rett og slett fordi kvaliteten på kursene er for dårlige f.eks. fordi de er for korte, at de er for lite orientert mot de faktiske problemene etablererne møter o.l. Videre er de kunnskaper og kvalifikasjoner et etablererkurs kan tilføre en etablerer tross alt begrenset (og av marginal betydning) i forhold til andre fundamentale forhold som er minst like viktig for muligheten til å lykkes (oppvekst, nettverk, utdanning, yrkeserfaring, familiesituasjon osv.).

Stipendiater som fikk *individuell veiledning* lykkes imidlertid bedre enn andre idet driftsandel ligger på 83 for disse, sammenliknet med 71 for de andre. Dette kan være en indikasjon på at individuell veiledning er mer målrettet og virkningsfull. Likevel er det også her flere grunner til å være varsom med å trekke konklusjoner. Kontrollert for andre observerbare kjennetegn, er ikke forskjellen signifikant. Dessuten kan resultatet skyldes en seleksjonseffekt: Det var få stipendiater som fikk individuell veiledning, og de som fikk en slik veiledning kan være de som i utgangspunktet er foretakssomme stå-på personer som ville lykkes bedre uansett.

* Arbeidsledige etablerere

Arbeidsledige som ønsker å etablere egen virksomhet støttes av det offentlige gjennom to ulike ordninger. Etablerstipendet som er omtalt i denne rapporten har arbeidsledige som en av målgruppene. Dessuten har dagpengemottakere anledning til å søke om å beholde dagpengene under en utviklingsfase (opp til 6 måneder) og etablerings-/startfasen (opp til 3 måneder) av egen virksomhet. Når vi sammenligner de to gruppene finner vi:

Etableringstilbøyeligheten er så godt som lik for de to gruppene. Fravær av forskjell i etableringstilbøyelighet skyldes *ikke* at stipendiatene har andre observerbare egenskaper som virker negativt på etablering.

Etablererstipendiater med kort ledighetshistorie etablerte mer levedyktige bedrifter enn dagpengeetablererne. Virksomheter etablert av stipendiater som gikk ledig mer enn 6 måneder før stipendet har derimot en overlevelse svært lik dagpengeetablererne.

Det er mange forhold som trekker i retning av at stipendiatene, sammenliknet med dagpengeetablerne, må forventes å ha (for oss) *uobserverte* karakteristika som virker positivt på overlevelsen. Dette innebærer at den positive "stipendeffekten" for korttidsledige ikke nødvendigvis er en reell effekt av stipendet, i betydningen bedret overlevelse i forhold til om de ikke hadde mottatt stipend. Det er imidlertid sterkere grunn til å legge vekt på det "negative" resultatet for langtidsledige. På tross av at langtidsledige stipendiater mottok over 50 000 kroner i stipend, har de verken høyere etableringsfrekvens eller bedre overlevelse enn dagpengeetablerne. Det er vanskelig å tolke dette som annet enn at 1989-90-stipendene hadde svært liten effekt på de langtidslediges evne til å etablere levedyktige bedrifter.

9.2 Diskusjon av politikimplikasjoner

Vi finner at omlag 75 prosent av de etablerte virksomhetene overlever 4 år eller mer. Dersom vi sammenligner dette tallet med hva vi finner i andre studier av nyetableringer er hovedinntrykket at stipendiatene klarer seg relativt godt. Mange av stipendiatene lykkes altså med å etablere egen arbeidsplass. I hvilken grad kan dette tolkes som et resultat av etablererstipendet. Selv om et av formålene med stipendet er å bedre det finansielle grunnlaget for prosjektene og på den måten virke positivt for deres overlevelse, er det likevel problematisk å tolke alle etableringer av en levedyktig virksomhet som et resultat av stipendet. Siden ordningen primært gir økonomisk støtte til realisering av eksisterende virksomhetsideer, ville nok mange stipendiatene etablert seg uansett. Like fullt bør de politiske beslutningene om størrelsen på rammene for etablererstipendordningen, utforming av regelverk og prioriteringer ideelt sett støtte seg på kunnskap om hvilke *effekter* stipendet har på formålet med ordningen.

Effekter på overlevelse: Hvilke muligheter gir våre data for å avgjøre hvor store effekter stipendet har på virksomhetenes overlevelse? Det er mange problemer som gjør en slik effektevaluering vanskelig. Hovedproblemet er, som antydnet ovenfor, at vi ønsker å sammenligne den observerte utviklingen med en kontrafaktisk/hypotetisk situasjon der den enkelte stipendiat ikke fikk etablererstipendet. Men siden den enkelte stipendiat ikke kan være i to tilstander samtidig er alternativet vi ønsker å sammenligne med ikke mulig å observere. Det nærmeste vi kan komme er å basere oss på etablerernes egne vurdering av stipendets betydning, og anta at stipendiaten i ettertid på en meningsfull måte er i stand til å sette seg inn i hva vedkommende ville gjort dersom søknaden hadde blitt avslått. Vi finner da at 47,8 prosent oppgir at stipendet var av avgjørende betydning for etablering/videreføring av virksomheten.

Utvelgelse og prioritering av stipendiater: Spørsmålet om prioritering av spesielle grupper søkere er viktig for utformingen av etablererstipendordningen. Arbeidsledige er en prioritert gruppe for ordningen. I analysen av virksomhetenes overlevelse fant vi imidlertid at denne gruppen etablerte mindre levedyktige virksomheter, og at det særlig var de langtidsledige som skilte seg ut. Men dette betyr ikke nødvendigvis at stipendet har liten effekt for denne gruppen. Vi argumenterte i kapittel 2 for at stipendet vil ha størst betydning for etablering av "marginale" prosjekter med forventningsmessig dårlig lønnsomhet. Dersom næringssvake områder og arbeidsledige ikke var prioriterte grupper ville vi observert en høyere gjennomsnittlig andel i drift, men *etableringseffekten* av stipendordningen ville samtidig vært mindre. Uten prioritering ville med andre ord en større andel av stipendiatene startet opp selv om de ikke hadde fått støtte! Dårligere suksess blant langtidsledige etablerere og stipendiater i næringssvake områder betyr derfor ikke nødvendigvis at *effekten av stipendet* er mindre for disse gruppene. Når vi analyserer hvem som oppgir at stipendet var av avgjørende betydning for etablering/videreføring av virksomheten finner vi nettopp at stipendet i størst grad var avgjørende bl.a. for langtidsledige, stipendiater i Nord-Troms og Finnmark.

Med mindre det blant alle grupper søkere finnes mange prosjekter som har like gode muligheter for å lykkes, fører prioriteringen til at stipendiatene i gjennomsnitt vil lykkes dårligere enn om en kun la "forretningsmessige" vurderinger til grunn ved tildelingen. Slik sett er det en slags konflikt innebygd i ordningen: Dersom en med etablererstipendet ønsker å stimulere til etablering av egen virksomhet blant personer som ellers ikke ville etablert seg, må en "betale" for dette i form av at virksomhetene i gjennomsnitt har en dårligere overlevelse.

Vi vil likevel anbefale en nøyere vurdering av hvorvidt arbeidsledige og yrkeshemmede bør være prioriterte grupper. Når vi sammenligner de langtidsledige stipendiatene med langtidsledige dagpengeetablerere finner vi at stipendiatene, som mottok over 50 000 kr i stipend, verken hadde høyere etableringsfrekvens eller bedre overlevelse enn dagpengeetablererne. Til tross for det som er sagt ovenfor tyder dette på at stipendet har liten effekt på langtidslediges evne til å etablere levedyktige bedrifter. Analysen av virksomhetenes overlevelse viste at det i første rekke var personlige egenskaper som var viktige for å lykkes, samtidig som andre tiltak som etablereropplæring/oppfølging/kurs synes å ha liten effekt (se nedenfor). På den annen side kan det innvendes at yrkeshemmede og langtidsledige er grupper som har vanskelig for å finne inntektsgivende arbeid, uansett hvilken "strategi" de måtte velge. Men bør myndighetene stimulere disse gruppene til å velge den tyngste veien til inntektsgivende arbeid? Tilbud om kvalifisering/utdanning er åpenbart et mindre risikofyllt alternativ enn etablering av egen virksomhet. I tillegg vil konsekvensene av et mislykket etableringsforsøk kunne være mer alvorlig for yrkeshemmede og langtidsledige enn for andre grupper, siden (den økonomiske) evnen til å bære et tap antakelig er dårligere enn for andre grupper.

Når det gjelder prioriteringen av kvinner er det ikke noe som tyder på at dette innebære en lavere suksessrate blant stipendiatene.

Effekter av etablereropplæring og oppfølging: Deltakelse på etablererkurs og individuell veiledning for etablererstipendiater blir fremholdt som viktig for å lykkes. I rundskriv som ble sendt ut om retningslinjene for stipendet heter det f.eks.: "*For at etableringen skal føre til varige og lønnsomme arbeidsplasser er det viktig at fylkeskommunen tilbyr aktiv oppfølging gjennom hele etablererprosessen.*" Vi viste i kapittel 5 at de som hadde deltatt på etablerkurs for etablererstipendiater hadde helt tilsvarende driftsandel som ikke-deltakerne. Kursdeltakelse slo heller ikke signifikant ut i varighetsanalysen (når vi kontrollerer for observerbare kjennetegn). Når det gjelder oppfølging/kurs for "å styrke og utvikle virksomheten" finner vi heller ikke her noen signifikant forskjell i driftsandel.

Til tross for de forbeholdene vi tok når det gjelder tolkningen av disse resultatene (se kap. 7.3) er det vanskelig å komme unna at etablererkurs og opplæring har begrenset effekt på overlevelsen. En bør derfor være varsom med å tillegge slike tiltak for stor betydning. Resultatene tyder på at de kunnskaper og kvalifikasjoner et etablererkurs kan tilføre en etablerer tross alt er begrenset (og av marginal betydning) i forhold til mer fundamentale forhold som oppvekst, nettverk, utdanning, yrkeserfaring, familiesituasjon osv. Før en bestemmer hvor mye ressurser og innsats som skal settes inn på dette området i framtiden anbefaler vi en nøyere gjennomgang av kursenes form og innhold. Vi fant at omtrent halvparten av de som ble tilbudt oppfølging/kurs for å styrke virksomheten avslo tilbudet. Dette kan være en indikasjon på at kursene er for lite orientert mot de faktiske problemene etablereren møter i hverdagen. Vi fant også at stipendiater som fikk *individuell veiledning* lykktes bedre enn andre. Dette kan være en indikasjon på at individuell veiledning er mer målrettet og virkningsfull.

Referanser

- Bates, T., 1990, "Entrepreneur Human Capital Inputs and Small Business Longevity." *The Review of Economics and Statistics*. LXXII, No 4 s. 551-559.
- Bolkesjø, T. E., Egeland, B. Eika og V. Ringstad, 1991, *DU's etablererstipend 1989 og 1990*. Rapport nr. 42. Telemarksforking. Bø.
- Bolkesjø, T og E. Jørgensen, 1994, *DU's etablererstipend. Etablering av levedyktige virksomheter?* Foreløpig rapport. Telemarksforking, Bø.
- Bruderl, J. P. Preisendorfer og R. Ziegler, 1992, "Survival Changes of Newly Founded Organizations." *American Sociological Review*. April, Vol 57 s 227-242.
- Cox, P.R. og Oakes, 1984, *Survival Analysis*. London. Chapman and Hall.
- Cooper, A.C., W.C. Dunkelburg og C.V. Woo, 1988, "Survival and Failure: A longitudinal Study." I Brockhaus, R.H. et.al. (eds) *Frontiers of entrepreneurship research*. Massachusetts. Wellesley.
- Evans, D. og L. Leighton, 1989, "Some Empirical Aspects of Entrepreneurship." *American Economic Review*. No. 3 Vol 79.
- Flynn, J.E, 1991, "The determinants of Exit in an Open Economy." *Small Business Economics*. 3 s. 225-232.
- Green, W.H., 1991, LIMDEP, *User's Manual and Reference Guide*. New York: Econometric Software, Inc.
- Hannan, M.T. og J. Freeman. 1977. "The Population Ecology of Organizations". *American Journal of Sociology*. Vol 82 s. 929-964.
- Hannan, M.T. og J. Freeman, 1984, "Structure Inertia and Organizational Change." *American Sociological Review*. Vol 49 s. 149-146.
- Hernæs, E. og S. Strøm, 1994, *Fra ledighet til jobb*. SNF-Arbeidsnotat.

- Hudson, J, 1986, "An analysis of Company Liquidation." *Applied Economics*.
18 s. 219-235.
- Hudson, J., 1988, "Company Birth in Great Britain and the Institutional Environment." *Intenational Small Business Journal*. 6 s. 57-69.
- Høgelund, J., K. Langager, L. Jakobsen og L. Jagd, 1992, *Iværksættedydelsen*.
Rapport nr. 3. Socialforskningsinstituttet. Danmark.
- Javanovic, B., 1982, "Selection and the Evolution of Industry." *Econometrica*.
Vol 50 s. 649- 670.
- Johnson, P., 1986, *New Firms. An Economis Perspective*. Allen and Unwin. London.
- Kalleberg, A.L. og K.T. Leicht, 1991, "Gender and Organizational Performance:
Determinants of Small Business survival and success." *Academy of Management
Journal* 9 s. 11-29.
- Kiefer, N., 1988, "Economic Duration Data and Hazard Functions." *Journal of
Economic Litterature* 26 s. 646-679.
- Lancaster, T., 1990, *The Econometric Analysis of Transition Data*. Cambridge:
Cambridge University Press.
- Meager, N., 1993, "Self-employment and Labour Market Policy in the European
Community." *Employment Observatory*. No 41.
- Nilsson, J.E., 1986, "Nyetableringenens rolle i den økonomiske udviklingen." *Forskning
og framtid*. Nr. 1. Gruppen for ressursstudier.
- OECD, 1985, *Employment Outlook*. Paris.
- OECD, 1994, *Employment Outlook*. Paris.
- OECD, 1990, *Implementing Change: Entrepreneurship and Local Initiative*. I: Local
Initiatives for Employment Creation. Paris.
- Petersen, T., 1991, "The Statistical Analysis of Event Histories." *Sociological Methods
and Research*, Vol. 19, No. 3, s. 270-323.

- Preisendorfer, P. og T. Voss, 1990, "Organizational Mortality of Small Firms; The Effects of Entrepreneurial Age and Human Capital." *Organization Studies*. No. 11 s. 107-129.
- Reiersen, J. og O. Raaum, 1994, *Arbeidsledige etablerere*. SNF-Rapport nr 25. Oslo.
- Raaum, O. og H. Torp, 1993, *Evaluering av AMO-kurs: Sysselsettingseffekter og seleksjon til kurs*. SNF-Rapport nr 72. Oslo.
- Reynolds, P. og B. Miller, 1989, "New firm survival: Analysis of a panel's fourth year." I Brockhaus, R.H. et.al. (eds) *Frontiers of entrepreneurship research*. Wellesley. Massachusetts.
- Romanelli, E., 1989, "Environments and Strategies of Organization Start-Up: Effects on Early Survival." *Administrative and Science Quarterly*. Vol 34 s. 369-387.
- Rynning, M., 1990, *Økonomisk utvikling i nyetablerte industribedrifter*. Rapport nr 127. Næringsøkonomisk institutt.
- Storey, D.J., K. Keasey, R. Watson og P. Wynarczyk, 1987, *The Performance of Small Firms: Profits, Jobs and Failures*. London: Croom Helm.
- Tuma, N.B. og M.T. Hannan, 1984, *Social Dynamics. Model and Methods*. Orlando, FL: Academic Press.
- Westin, O. og A.B. Flyckt, 1993, *Utvärdering av Starta-Eget-bidraget*. Öhrlings Reveko.
- Wit, G., 1993, *Determinants of Self-employment. Studies in Contemporary Economics*. Amsterdam: Physica Verlag.

SPØRREUNDERSØKELSE

Hvorfor plage deg med spørreskjema?

Myndighetene ønsker å legge forholdene bedre til rette for personer som driver egen virksomhet eller går med planer om å etablere seg som selvstendig. Telemarksforskning gjennomførte derfor i 1991 en evaluering av DU's etablererstipendordning. Denne evalueringen ga et klart positivt totalbilde av ordningen, og de offentlige tilskuddene til ordningen har økt de siste årene. Kommunal- og arbeidsdepartementet ønsker nå å foreta en gjennomgang av de mer langsiktige virkningene av etablererstipendordningen. Hovedmålet med undersøkelsen er å innhente informasjon slik at myndighetene kan utvikle og forbedre de rammebetingelsene som nyetablerere arbeider under. Vi vil derfor gjerne ha opplysninger om dine erfaringer som etablerer.

De som fikk tilsendt spørreskjema i 1991 får derfor dette på nytt. Det er selvsagt opp til deg selv om du vil besvare spørreskjemaet, men for at undersøkelsen skal bli god er vi avhengig av at flest mulig svarer. Det er vanskelig å lage spørsmål slik at de passer like godt for alle, men vi er takknemlig dersom du svarer så godt du kan. Selv om skjemaet tilsynelatende er omfattende har vi laget det slik at det i hovedsak kan besvares gjennom enkel avkryssing. Ikke alle spørsmål skal besvares. Enkelte steder vil du få beskjed om å hoppe til et senere spørsmål. Det skulle derfor ikke være særlig tidkrevende å svare på skjemaet.

Alle de som svarer på skjemaet vil være med på trekningen av en gavesjekk til en verdi av kr. 10 000 fra et reisebyrå.

Til å gjennomføre den nevnte undersøkelsen har Departementet engasjert Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning i Oslo (SNF-Oslo) og Telemarksforskning-Bø. De utfylte skjemaene vil bli behandlet strengt konfidensielt. Opplysningene fra spørreskjemaene vil bare bli brukt til å lage sammenfattende statistikk og analyser, og det vil ikke være mulig å spore tilbake til enkeltpersoner eller enkeltbedrifter.

Dersom du har spørsmål angående spørreundersøkelsen, ta kontakt med Torjus Bolkesjø (Telemarksforskning-Bø) tlf. 35 95 04 99, eller Jon Reiersen (SNF-Oslo) tlf. 22 95 88 11.

A. BAKGRUNN

1. Personopplysninger:

Kjønn: ☐ Mann ☐ Kvinne Alder: ☐ 18 - 29 år ☐ 30 - 39 år ☐ 40 - 49 år ☐ 50 - 59 år ☐ 60 - år

2. Sivilstatus

☐ Gift/samboer ☐ Enslig

3. Hadde du ansvar for barn under 16 år på det tidspunktet du fikk etablererstipend?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, hvor mange barn hadde du under 16 år : _____

4. Hva slags utdanning har du?

Sett bare ett kryss for høyeste utdanning

- ☐ Folke-/ungdomsskole
☐ Videregående skole
☐ Universitet/høgskole
☐ Annen utdanning, spesifiser _____

5. Hva var din hovedbeskjeftigelse like før du fikk stipend?

Sett ett kryss

- ☐ I arbeid som lønsmottaker på heltid/deltid
☐ Arbeidet i egen virksomhet
☐ Var arbeidsledig, hadde vært _____ mnd. uten arbeid
☐ Hjemmeværende, men ikke registrert arbeidsledig
☐ Annet

6. Hvor mange år hadde du hatt inntektsgivende arbeid i ditt liv før du fikk etablererstipend? Regn med heltids- og deltidsarbeid som utgjorde minst 15 timer per uke.

- ☐ Hadde ikke hatt inntektsgivende arbeid
☐ 0 - 2 år
☐ 3 - 5 år
☐ 5 - 10 år
☐ Mer enn 10 år

7. Ble virksomheten som du mottok etablererstipend for startet opp?

Dersom virksomheten allerede var etablert når du mottok stipend svarer du JA. Dersom du senere har lagt ned virksomheten, svarer du også JA.

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, fortsett med spørsmål 8. Hvis NEI, gå til spørsmål 53.

B. STARTEN SOM SELVSTENDIG:

8. Når startet du opp virksomheten? Oppgi måned og år for oppstart.

Måned _____ År _____

9. På hvilken måte ble virksomheten etablert?

Sett bare ett kryss for det alternativet som passer best

- ☐ Etablerte en helt ny virksomhet
- ☐ Etablerte en ny virksomhet i nær kontakt med tidligere arbeidsgiver/virksomheten hvor jeg jobbet
- ☐ Kjøpte opp virksomheten som jeg var ansatt i/hadde det daglige ansvaret for
- ☐ Kjøpte opp en annen virksomhet
- ☐ Ble medeier i allerede etablert virksomhet
- ☐ Annet

10. Hvilken eierform hadde virksomheten ved oppstart?

Sett bare ett kryss

- ☐ Personlig næringsdrivende
- ☐ Aksjeselskap uten andre aksjeeiere enn deg selv
- ☐ Aksjeselskap med andre aksjeeiere
- ☐ Annet, spesifiser _____

11. Startet du virksomheten alene, eller startet du virksomheten sammen med andre?

Sett bare ett kryss

- ☐ Alene
- ☐ Sammen med andre
- ☐ Annet, spesifiser _____

12. Hadde du hatt ansvaret for driften av en virksomhet før du mottok etablererstipend?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, hvor mange år hadde du dette ansvaret?

- ☐ Mindre enn 1 år
- ☐ 1-2 år
- ☐ 2-4 år
- ☐ Mer enn 4 år

13. Har du foreldre som er eller har vært selvstendig næringsdrivende?

☐ Ja ☐ Nei

14. Hvorfor ønsket du å starte som selvstendig?

Sett ett kryss for den viktigste grunnen

- ☐ Ønsket å realisere en idé jeg hadde hatt i lang tid
- ☐ Svært vanskelig å få jobb som lønnsmottaker
- ☐ Har alltid hatt lyst til å ha en egen virksomhet/ta i bruk mine ressurser/evner/utdanning
- ☐ Forventet høyere inntekt
- ☐ Ønsker ikke å arbeide som lønnsmottaker
- ☐ Hadde en usikker jobb
- ☐ Ble arbeidsledig
- ☐ Andre grunner, spesifiser _____

15. Var etablererstipendet avgjørende for etablering/videreføring av virksomheten? *Sett bare ett kryss*

- ☐ Nei, hadde ikke betydning for dette
- ☐ Ja, ganske stor betydning, men ikke avgjørende
- ☐ Ja, var avgjørende

16. Hvor mye investerte du i virksomheten i forbindelse med oppstartingsfasen og det første året i drift?

Oppgi omtrentlig beløp: _____ kroner

17. Hvordan finansierte du beløpet du har oppgitt i spørsmål 16?

Diverse tilskudd (inkl. etablererstipend): _____ kroner

Lån i bank eller andre finansinstitusjoner: _____ kroner

Lån av familie eller venner: _____ kroner

Egne midler: _____ kroner

Annet: _____ kroner

18. Fikk du individuell oppfølging og/eller var du med på kurs/seminar for dem som fikk etablererstipend?

Sett så mange kryss som passer

- ☐ Ja, fikk individuell oppfølging
- ☐ Ja, var med på kurs/etablereropplæring
- ☐ Nei, fikk ikke noen oppfølging

19. Har/hadde virksomheten utviklet produktet produkter eller tjenester som tidligere ikke ble produsert/solgt i området/regionen?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, på hvilken måte? Sett bare ett kryss

- ☐ Utviklet nye produksjonsprosesser/teknikker for produksjon av varer/tjenester
- ☐ Utviklet nye produkter/tjenester direkte for salg
- ☐ Utviklet både nye produksjonsprosesser/teknikker og nye produkter/tjenester
- ☐ Annet, spesifiser _____

20. Kan du for hver av de følgende etater og institusjoner angi hvor mye kontakt og hvilket utbytte du har hatt av denne kontakten når det gjelder utvikling av virksomheten?

Sett ett kryss for kontaktomfang og ett kryss for utbytte på hver linje.

	<u>Kontaktomfang</u>			<u>Utbytte</u>		
	Mye	Noe	Ingen	Stort	Noe	Lite
Kommunal tiltaks/næringskonsulent	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Næringsetaten i fylket	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Veiledningstjenesten i fylket	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kvinneretta prosjekter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeidsformidlingen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bedriftsrådgiver/konsulent	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bank eller annen finansinstitusjon	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Regnskapskontor/revisor	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Styret for virksomheten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre selvstendige næringsdrivende	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kunder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Leverandører av varer til bedriften	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Familie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Venner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andre etablerere	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Er det noen institusjoner du gjerne ville hatt (mer) kontakt med?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, spesifiser _____

26. Får du hjelp av nær familie (ektefelle/samboer eller barn) i driften av virksomheten?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, hvor mange timer i uken jobber disse i virksomheten tilsammen?
Oppgi antall timer per uke når virksomheten er i ordinær drift.

_____ timer per uke

27. Totalt i virksomheten, hvor mange årsverk er det totalt utført, hvor stor er omsetningen og hvor stort er årsresultatet? Oppgi tall for 1991, 1992 og 1993. (Når det gjelder årsresultat vil vi gjerne ha oppgitt beløpet i posten "Resultat før ekstraordinære poster" på resultatregnskapet i den alminnelige næringsoppgaven til skattemyndighetene.)

	<u>Årsverk</u>	<u>Omsetning</u>	<u>Resultat</u> (sett minus foran ved underskudd)
1991:	_____ årsverk	_____ kroner	_____ kroner
1992:	_____ årsverk	_____ kroner	_____ kroner
1993:	_____ årsverk	_____ kroner	_____ kroner

28. Har du inntektsgivende arbeid ved siden av driften av egen virksomhet?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, oppgi gjennomsnittlig antall timer per uke.

_____ timer per uke

29. Hvor mye tok du ut av virksomheten til egen lønn/privat uttak i 1992 og 1993? Oppgi omtrentlig beløp

_____ kroner i egen lønn/privat uttak i 1991

_____ kroner i egen lønn/privat uttak i 1992

_____ kroner i egen lønn/privat uttak i 1993

30. Hvor stor del av din egen og eventuelt familiens inntekt utgjorde den inntekten du tok ut av virksomheten i 1993?

	Andel av egen inntekt:	Andel av egen + ektefelle /samboers inntekt:
< 25 %	☐	☐
25 - 49 %	☐	☐
50 - 74 %	☐	☐
75 - 100 %	☐	☐

31. Hvor mye har du totalt investert (tilskudd+lån+egenkapital) i virksomheten i hvert av årene 1991 - 1993. Oppgi omtrentlig beløp

1991 : _____ kroner

1992 : _____ kroner

1993 : _____ kroner

32. Har du lån eller kassakreditt i forbindelse med virksomheten?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, kan du oppgi størrelsen på lånet og belastningen på kassakreditten:

Størrelsen på lånet fra:

Offentlige lånegivere Ca. _____ kr

Private lånegivere Ca. _____ kr

Belastningen på kassakreditt i dag Ca. _____ kr

33. Hvordan fordeler bedriftens omsetning seg på forskjellige markeder? Oppgi omtrentlig prosent

Lokalt (i stor grad innenfor kommunen): _____ %

Regionalt (fylket/landsdelen): _____ %

Nasjonalt: _____ %

Eksport: _____ %

SUM = _____ 100 _____ %

34. Hvilke planer har du for antall sysselsatte i virksomheten framover? Sett bare ett kryss

☐ Nedgang

☐ Ingen endring

☐ Økning

Dersom du ikke har planer om å øke sysselsettingen kan du begrunne hvorfor ikke? Kryss av for de to viktigste grunnene

☐ Det er ikke marked for større volum enn i dag

☐ Jeg ønsker ikke at virksomheten skal bli større

☐ Det er for store kostnader knyttet til å ansette flere

☐ Ønsker ikke å påta meg større arbeidsgiveransvar enn jeg har

☐ Det er ikke mulig å få tak i kvalifisert arbeidskraft

☐ Der er ikke mulig å få tak i pålitelig og god arbeidskraft

☐ Har problemer med å få finansiert utvidelsen

☐ Annet, spesifiser _____

35. Har du gjennomført noen av tiltakene nedenfor for å styrke bedriften etter at du mottok etablererstipend?
Sett ett kryss for hver linje

	Nei	Ja, noe	Ja, mye
Effektivisering av produksjonsprosessen	☐	☐	☐
Utvikling/forbedring av produkter	☐	☐	☐
Tilførte bedriften kompetanse gjennom nyansettelse(r)	☐	☐	☐
Markedsføring	☐	☐	☐
Salg	☐	☐	☐
Regnskap/økonomistyring	☐	☐	☐
Deltok i nettverkstiltak/fellestiltak med andre bedrifter	☐	☐	☐
Oppplæring av deg selv eller andre ansatte	☐	☐	☐
Annet, _____	☐	☐	☐

36. Samarbeider du med andre virksomheter på stedet/området?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, hva dette går ut på: *Sett så mange kryss som passer*

☐ Salg
☐ Markedsføring
☐ Produktutvikling
☐ Kjøp av tjenester
☐ Kjøp av varer
☐ Nettverkssamarbeid for ulike formål
☐ Annet, spesifiser _____

37. Er det service/tjenester du savner der du driver virksomheten? Dette kan være tjenester knyttet til den daglige driften av virksomheten eller mer spesialiserte tjenester som virksomheten har bruk for.

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, hvilke typer tjenester: _____

38. Hvordan er konkurransen fra andre bedrifter?

Sett bare ett kryss

- ☐ Svært stor
☐ Stor
☐ Noe
☐ Liten
☐ Svært liten

39. Er det noen virksomheter som har lagt ned på grunn av din etablering? Sett bare ett kryss

- ☐ Ja ☐ Nei ☐ Vet ikke

40. Har etableringen ført til at du privatøkonomisk kom/er i en vanskelig situasjon?

- ☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, måtte du selge store verdier (hus, hytte, bil e.l.) for å finansiere nødvendige investeringer i virksomheten eller for å dekke gjeld fra virksomheten?

- ☐ Ja ☐ Nei

På hvilke andre måter fikk du evt. privatøkonomiske vanskeligheter:

Gå til slutt til spørsmål 56.

D. FOR DE SOM HAR LAGT NED VIRKSOMHETEN

41. Når opphørte virksomheten? Oppgi måned og år for opphør.

Måned _____ År _____

42. Hvilke grunner var det til at virksomheten opphørte?

Sett kryss for de to viktigste grunnene

- ☐ Fikk tilbud om en annen jobb
- ☐ Hadde feilvurdert markedspotensialet
- ☐ Markedet endret seg etter etablering
- ☐ Andre etablerte seg i markedet
- ☐ Synes det ble for stor økonomisk risiko
- ☐ Fikk ikke finansiert nødvendige midler til driften av virksomheten
- ☐ Fikk ikke finansiert nødvendige investeringer i virksomheten
- ☐ Møtte for mange vanskeligheter i forhold til offentlige myndigheter, lover og reguleringer
- ☐ Det krevde for mye arbeid
- ☐ Startet på videre utdanning/studier
- ☐ Sykdom
- ☐ Annet, spesifiser _____

43. Hadde du inntektsgivende arbeid ved siden når du drev virksomheten?

☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, oppgi gjennomsnittlig antall timer per uke.

_____ timer per uke

44. Hvor mange arbeidet i virksomheten de siste månedene før den ble lagt ned (medregnet deg selv)?

Menn: _____, herav på full tid: _____

Kvinner: _____, herav på full tid: _____

45. Gjennomførte du noen av tiltakene nedenfor for å styrke bedriften før den opphørte? Sett ett kryss for hver linje

	Nei	Ja, noe	Ja, mye
Effektivisering av produksjonsprosessen	☐	☐	☐
Utvikling/forbedring av produkter	☐	☐	☐
Tilførte bedriften kompetanse gjennom nyansettelse(r)	☐	☐	☐
Markedsføring	☐	☐	☐
Salg	☐	☐	☐
Regnskap/økonomistyring	☐	☐	☐
Deltok i nettverkstiltak/fellessiltak med andre bedrifter	☐	☐	☐
Oppplæring av deg selv eller andre ansatte	☐	☐	☐
Annet, _____	☐	☐	☐

46. Hvordan fordelte bedriftens omsetning seg på forskjellige markeder?

Oppgi omtrentlig prosent

Lokalt (i stor grad innenfor kommunen):	_____ %
Regionalt (fylket/landsdelen):	_____ %
Nasjonalt:	_____ %
Eksport:	_____ %
SUM =	_____ 100 _____ %

47. Hvordan opplevde du konkurransen fra andre bedrifter?

Sett bare ett kryss

☐	Svært stor
☐	Stor
☐	Noe
☐	Liten
☐	Svært liten

48. På hvilken måte ble virksomheten avvirket?

☐	Frivillig avvikling
☐	Gikk konkurs
☐	Virksomheten ble kjøpt opp av andre
☐	Annet, spesifiser _____

49. Hva var din hovedbeskjeftigelse en måned etter at virksomheten opphørte? Sett ett kryss

- ☐ I lønnet arbeid (heltid/deltid)
- ☐ Selvstendig næringsdrivende eller medeier i annen virksomhet
- ☐ Arbeidsledig
- ☐ Under utdanning/militæret
- ☐ Hjemmeværende, men ikke registrert arbeidsledig
- ☐ Pensjonert
- ☐ Annet, spesifiser _____

50. Hva er din hovedbeskjeftigelse i dag?

Sett ett kryss

- ☐ I lønnet arbeid (heltid/deltid)
- ☐ Selvstendig næringsdrivende eller medeier i annen virksomhet
- ☐ Arbeidsledig
- ☐ Under utdanning/militæret
- ☐ Hjemmeværende, men ikke registrert arbeidsledig
- ☐ Pensjonert
- ☐ Annet, spesifiser _____

51. Satt du igjen med gjeld fra virksomheten etter at den hadde opphørt?

- ☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, oppgi omtrentlig beløp: _____ kroner

52. Førte etableringen til at du privatøkonomisk kom i en vanskelig situasjon?

- ☐ Ja ☐ Nei

Hvis JA, måtte du selge store verdier (hus, hytte, bil e.l.) for å finansiere nødvendige investeringer i virksomheten eller for å dekke gjeld fra virksomheten?

- ☐ Ja ☐ Nei

På hvilke andre måter fikk du evt. privatøkonomiske vanskeligheter:

Gå til slutt til spørsmål 56.

E. FOR DE SOM IKKE ETABLERTE VIRKSOMHETEN

53. Hvilke grunner var det til at virksomheten som var planlagt ikke ble etablert? *Sett kryss for de 10 viktigste grunnene*

- ☐ Var ikke tilstrekkelig motivert for å starte selv
- ☐ Fikk tilbud om en annen jobb
- ☐ Andre etablerte seg i markedet
- ☐ Hadde feilvurdert markedspotensialet
- ☐ Synes det ble for stor økonomisk risiko
- ☐ Fikk ikke nødvendig lån for å starte opp
- ☐ Fikk ikke hjelp og støtte som forventet fra privat og offentlig veiledningstjeneste
- ☐ Det krevde for mye arbeid
- ☐ Møtte for mange vanskeligheter i forhold til offentlige myndigheter, lover og reguleringer
- ☐ Startet på videre utdanning/studier
- ☐ Sykdom
- ☐ Annet, spesifiser _____

54. Hva var din hovedbeskjeftigelse en måned etter at etableringsplanene var forlatt? *Sett ett kryss*

- ☐ I lønnet arbeid (heltid/deltid)
- ☐ Selvstendig næringsdrivende eller medeier i annen virksomhet
- ☐ Arbeidsledig
- ☐ Under utdanning
- ☐ Hjemmeværende men ikke registrert arbeidsledig
- ☐ Pensjonert
- ☐ Annet, spesifiser _____

55. Hva er din hovedbeskjeftigelse i dag?

Sett ett kryss

- ☐ I lønnet arbeid (heltid/deltid)
- ☐ Selvstendig næringsdrivende eller medeier i annen virksomhet
- ☐ Arbeidsledig
- ☐ Under utdanning/militæret
- ☐ Hjemmeværende, men ikke registrert arbeidsledig
- ☐ Pensjonert
- ☐ Annet, spesifiser _____

Gå til slutt til spørsmål 56.

F. ANNET (Besvares av alle)

Myndighetene er opptatt av hvordan de på en best mulig måte kan bidra med veiledning og økonomiske virkemidler slik at en får utviklet gode og lønnsomme virksomheter. Vi vil derfor gjerne at du svarer på spørsmålet nedenfor og eventuelt også tar opp andre ting du måtte ha på hjertet som er viktig i tilknytning til oppstart og drift av etablerer virksomheter.

56. Har du synspunkter/erfaringer i tilknytning til etablering og drift av egen virksomhet så skriv gjerne dette nedenfor (eller skriv på et eget ark og legg ved) . Dette kan være positive eller negative erfaringer knyttet til kommunen/offentlige myndigheter, rådgiving og veiledning fra ulike hold, finansiering eller mer generelt om rammebetingelsene for å etablere og drive egen virksomhet.

Vedlegg 3. Anslag på driftsandel mai-juni 1994

Definisjoner:

X = antall B-skjema (besvarte ikke 1991-undersøkelsen) = 609

Y = antall A-skjema (besvarte 1991-undersøkelsen) = 439

Ulike svarkategorier refererer seg til figur 3.1 der
fotskrift viser **adressekategori**

IF : adresse ikke funnet

O : opphørt iflg Postverket

F : feil adresse, men ny funnet

R : riktig adresse (dvs. ingen retur fra Postverket) og
toppskrift viser **svar/purringskategori**

S : svar før purring

SP: svar etter postpurring

ST: svar etter telefonpurring

IT : tlf.nr ikke funnet

ITK: tlf.nr funnet, men ikke oppnådd kontakt

IST: tlf.nr.funnet, fått kontakt men ikke besvart skjema

La D_j^i være antall i drift (i mai 1994) i kategori (i).

Driftsandel for mottakere av B-skjema er gitt ved δ der

$$\delta = \frac{(D_F^S + D_R^S + D_R^{SP}) + (D_F^{IS} + D_R^{IS} + D_{IF} + D_O)}{X}$$

eller

$$(1) \quad \delta = [\beta_F^S \delta_F^S + \beta_R^S \delta_R^S + \beta_R^{SP} \delta_R^{SP}] + [\beta_F^{IS} \delta_F^{IS} + \beta_R^{IS} \delta_R^{IS} + \beta_{IF} \delta_{IF} + \beta_O \delta_O]$$

hvor

$$\beta_j^i = \frac{X_j^i}{X} \quad (\sum \beta_j^i = 1) \quad \text{og} \quad \delta_j^i = \frac{D_j^i}{X_j^i}$$

Alle β -ene er kjente,

mens δ_F^{IS} , δ_R^{IS} , δ_{IF} og δ_O er ukjente driftsandeler siden spørreskjemaene (av ulike grunner) ikke er returnert.

Driftsandel for mottakere av A-skjema, λ , er gitt ved

$$(2) \quad \lambda = [\gamma_R^S \lambda_R^S + \gamma_R^{SP} \lambda_R^{SP} + \gamma_R^{ST} \lambda_R^{ST} + \gamma_F^S \lambda_F^S] + [\gamma_R^{IT} \lambda_R^{IT} + \gamma_R^{IK} \lambda_R^{IK} + \gamma_R^{IST} \lambda_R^{IST} + \gamma_{IF} \lambda_{IF} + \gamma_O \lambda_O]$$

der

$$\gamma_j^i = \frac{Y_j^i}{Y} \quad (\sum \gamma_j^i = 1) \quad \text{og} \quad \lambda_j^i = \frac{D_j^i}{Y_j^i}$$

Alle γ -ene er kjente sammen med $(\lambda_R^S, \lambda_R^{SP}, \lambda_R^{ST}, \lambda_F^S)$ fra spørreskjemaene. De andre λ -ene er ukjente.

Driftsandel for alle stipendiater (α) er således definert som

$$(3) \quad \alpha = \frac{Y}{X+Y} \lambda + \frac{X}{X+Y} \delta$$

Anslag på α må baseres på forutsetninger om de ukjente λ_j^i og δ_j^i .

Standardmetode (forutsetning 0 i tabell 4.2)

$$(4) \quad \hat{\alpha}_{Standard} = \frac{D_F^S + D_R^S + D_R^{SP} + D_R^{ST}}{(X_F^S + Y_F^S) + (X_R^S + Y_R^S) + (X_R^{SP} + Y_R^{SP}) + Y_R^{ST}} = 0,647$$

Stratifisering etter svar i 1991 (forutsetning 1. i tabell 4.2)

Antar

$$(5) \quad \delta_F^{IS} = \delta_R^{IS} = \delta_{IF} = \delta_O = \frac{D_F^S + D_R^S + D_R^{SP}}{X_F^S + X_R^S + X_R^{SP}}$$

og

$$(6) \quad \lambda_F^{IST} = \lambda_R^{IT} = \lambda_R^{ITK} = \lambda_{IF} = \lambda_O = \frac{D_F^S + D_R^S + D_R^{SP} + D_R^{ST}}{Y_F^S + Y_R^S + Y_R^{SP} + Y_R^{ST}}$$

innsatt i (1)-(3) gir driftsandel "stratifisert" etter 1991-svar lik $\hat{\alpha}_1 = 0,617$.

Adresse opphørt / ikke funnet ny (forutsetning 2. i tabell 4.2)

Antar $\delta_{IF} = \delta_O = \lambda_{IF} = \lambda_O = 0$, i tillegg til stratifisering i henhold til (5) og (6) gir en

anslått driftsandel lik $\hat{\alpha}_2 = 0,577$.

Ubesvarte lik siste purring (forutsetning 3a i tabell 4.2)

Antar i tillegg til stratifisering og $\delta_{IF} = \delta_O = \lambda_{IF} = \lambda_O = 0$ at

$$\delta_F^{IS} = \delta_R^{IS} = \delta_R^{SP} \quad \text{og} \quad \delta_{IF} = \delta_O = 0$$

og

$$\lambda_F^{IST} = \lambda_R^{IT} = \lambda_R^{ITK} = \lambda_R^{SP} \quad \text{og} \quad \lambda_{IF} = \lambda_O = 0$$

hvilket gir en driftsandel lik $\hat{\alpha}_{3a} = 0,537$.

"Mekanisk nedskalering" (forutsetning 3b i tabell 4.2)

Antar , i tillegg til stratifisering, at

$$\delta_F^{IS} = \delta_R^{IS} = k \frac{D_F^S + D_R^S + D_R^{SP}}{X_F^S + X_R^S + X_R^{SP}} \quad \text{der } 0 \leq k \leq 1 \quad \text{og} \quad \delta_{IF} = \delta_O = 0$$

og

$$\lambda_F^{IST} = \lambda_R^{IT} = \lambda_R^{ITK} = k \frac{D_F^S + D_R^S + D_R^{SP} + D_R^{ST}}{Y_F^S + Y_R^S + Y_R^{SP} + Y_R^{ST}} \quad \text{der } 0 \leq k \leq 1 \quad \text{og} \quad \lambda_{IF} = \lambda_O = 0$$

Talleksempel i tabell 4.2 er basert på $k=0,7$, hvilket gir en estimert driftsandel $\hat{\alpha}_{3b} = 0,487$.

Vedlegg 4. Næringsfordeling

De viktigste næringsgruppene, med 10 eller flere prosjekter :

Industri, bygg/anlegg, primær

ISIC-kode	Beskrivelse	(antall stipendiater)
13011	Hav og kystfiske	(16 prosjekter)
32000	Produksjon av tekstil-, bekledning-, lær og lærvarer	(10)
32112	Produksjon av vevnader	(10)
32130	Produksjon av trikotasjevarer	(15)
33190	Produksjon av trevarer ellers , husholdn.artikl, lamper, lister og rammer mm.	(16)
33210	Produksjon av møbler	(15)
36100	Produksjon av keramiske produkter	(19)
38299	Produksjon av andre maskiner	(11)
39010	Produksjon av gull og sølvvarer	(10)
39090	Annen industriproduksjon	(24)
50129	Annet byggearbeid	

Varehandel, hotell og restaurantvirksomhet, transport

62000-62990	Detaljhandel	(111)
63100-63199	Restaurant og kafevirksomhet	(29)
63200-63299	Hotell- og pensjonat	(25)
71900-71999	Tjenester i tilknytning til transport og lagring	(20)

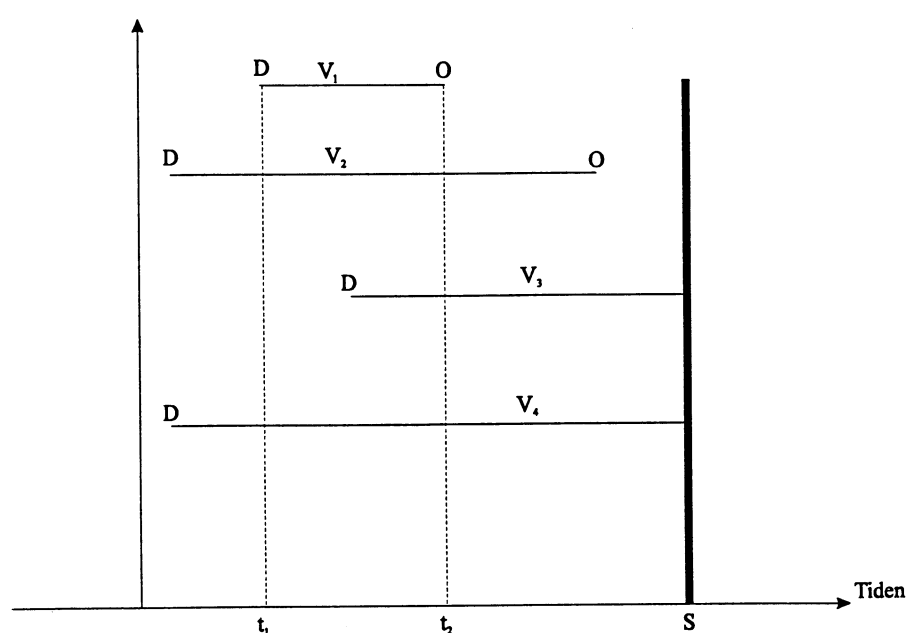
Tjenesteyting

83200	Forretningsmessig tjenesteyting	(10)
83220	Revisjon og bokføring	(14)
83230	Databehandling	(15)
83242	Teknisk konsulent bygg/anlegg	(15)
83250	Annonse og reklamevirksomhet	(16)
83290-83299	Forretningsmessig tjenesteyting ellers	(73)
93412	Utleie og fremvisning av film	(11)
94150	Selvstendige kunstners virksomhet	(14)
95130	Reparasjon av motorkjøretøy	(12)
95190	Reparasjonsvirksomhet ellers	(17)
95910	Frisering	(29)
95999	Annen personlig tjenesteyting	(25)

Vedlegg 5. Varighetsanalyse

Data gir oss informasjon om virksomhetenes utvikling fra etableringstidspunkt og fram til undersøkelsestidspunktet, juni 1994. Virksomhetene som analyseres kan i løpet av denne perioden oppholdt seg i maksimalt to tilstander; "i drift" og "lagt ned".

Vi ser først på et eksempel med 4 virksomheter; V_1 , V_2 , V_3 og V_4 . Vi lar D være dato for oppstart, O er dato for opphør, mens S er slutten på observasjonsperioden.

Vi betrakter virksomhet V_1 . t_1 er tidspunktet hvor bedrift V_1 blir etablert. Virksomhetens tilstand endres så fra "i drift" til "lagt ned" ved tidspunkt t_2 . Vi kjenner dermed den eksakte varigheten av tilstanden "i drift" for denne virksomheten. Den vil være $t_2 - t_1$. Generelt vil vi kjenne levetiden til alle virksomheter som har lagt ned i løpet av observasjonsperioden.

Bedriftene V_3 og V_4 er fortsatt i drift ved undersøkelsestidspunktet. Når det gjelder disse virksomhetene vet vi bare at de har en levetid som er minst lik den observerte. Slike observasjoner kalles *sensurerte*. Fordelen ved varighetsanalyse er at den kan behandle slike sensurerte observasjoner på en konsistent måte.¹

¹ Et alternativ til å innføre sensurerte variable kunne være å gjøre opp virksomhetenes status ved undersøkelsestidspunktet og definert en binær avhengig variabel som er lik en dersom virksomheten er i drift ved undersøkelsestidspunktet, og null ellers. Vi kunne så benyttet en logit (eller probit) modell og estimert sannsynligheten for at en virksomhet er i drift ved undersøkelsestidspunktet. Metoden gir også grunnlag for å avgjøre hvilke forklaringsvariable som bidrar til å forklare forskjeller i driftssannsynligheter på tvers av

Hazard-funksjonen

La T være en stokastisk variabel som betegner tiden i tilstanden "i drift" før tilstanden "lagt ned" eller sensurering inntreffer. Vi lar videre $F(t) = P(T < t)$ være sannsynligheten for at virksomhetene er lagt ned på tidspunkt t , der $f(t)$ er den tilhørende sannsynlighetstettheten. Den betingede sannsynligheten for at tilstanden "i drift" blir til tilstanden "lagt ned" i tidsintervallet $(t, t + \Delta t)$ er

$$(1) \quad \lambda(t) \Delta t = \frac{F(t) \Delta t}{1 - F(t)}$$

$\lambda(t)$ er den grensen som sannsynligheten for å bli lagt ned går mot når Δt går mot null. Denne kalles *exit-raten* eller *hazardraten* (Kiefer, 1988).

$$(2) \quad \lambda(t) = \frac{F(t)}{1 - F(t)}$$

I det diskrete tilfellet kan $\lambda(t)$ tolkes som sannsynligheten for at tilstanden "i drift" blir til tilstanden "lagt ned" ved måned t_j gitt virksomheten var i drift i måneden t_{j-1} . Sagt på en annen måte: hazardraten uttrykker sannsynligheten for at en virksomhet som har vært i drift opp til f.eks. 24 måneder blir lagt ned i løpet av måneden etter.

Overlevelsesfunksjonen

$F(t)$ er sannsynligheten for at virksomheten er lagt ned ved tidspunkt t . Nevneren i (2) vil dermed være sannsynligheten for at virksomheten fortsatt er i drift ved tidspunkt t . Denne sannsynligheten kalles gjerne for "*overlevelsessannsynligheten*", som kan skrives

$$(3) \quad S(t) = 1 - F(t) = P(T \geq t)$$

Vårt analyseutvalg består av n virksomheter. Dersom ingen av disse hadde vært i drift på undersøkelsestidspunktet (ingen sensurering) ville andelen virksomheter i drift på tidspunkt t rett og slett vært antall virksomheter i drift på tidspunkt t dividert på totalt antall virksomheter (n). Et problem oppstår når noen av observasjonene er sensurerte. Anta at virksomhetene som er lagt ned rangeres i henhold til hvor mange måneder de har vært i drift, $t_1 < t_2 < t_3 \dots < t_k$, der $t_1 = 1$ måned osv. Antall avsluttede varigheter blir dermed mindre enn n siden noen observasjoner er sensurerte (og enkelte virksomheter kan ha samme antall måneder i drift). Dette må det tas hensyn til når en skal undersøke virksomhetenes

virksomheter. Problemet med metoden er imidlertid at den ikke tar hensyn til varigheten av virksomhetens opphold i tilstanden (antall måneder i drift). Det å ha lagt ned virksomheten etter 2 måneder er noe helt annet enn å legge ned etter f.eks. tre år i drift, men metoden foran er ikke i stand til å skille slike tilfeller fra hverandre.

overlevelsesprofil.

"LIFE TABLES" prosedyren i programpakken LIMDEP er benyttet for å framstille overlevelseskurver for ulike grupper av etablerere. Her deles tiden inn i K like store intervaller. n_i er antall observasjoner som verken er avsluttet eller sensurerte i det i-te intervallet, der $i=1,K$. m_i er antall observasjoner som avsluttes i intervallet i. Andelen virksomheter som avsluttes i det i-te intervallet beregnes ved

$$(4) \quad q_i = \frac{m_i}{n_i - \frac{C_i}{2}}$$

der C_i er antall sensurerte observasjoner. Overlevelsesfunksjonen, i vårt tilfelle definert som andelen virksomheter fortsatt i drift ved begynnelsen av hvert tidsintervall blir dermed

$$(5) \quad P_i = (1 - q_{i-1}) P_{i-1} \quad \text{hvor} \quad P_1 = 1$$

Varighetsavhengighet

I mange sammenhenger vil det være interessant å studere hvordan formen på hazardfunksjonen utvikler seg over tid. *Positiv varighetsavhengighet* eksisterer på tidspunkt t^* dersom $d\lambda(t)/dt > 0$ ved $t=t^*$ (Kiefer, 1988). Positiv varighetsavhengighet betyr altså at den betingede sannsynligheten for at en tilstand vil bli avsluttet innen kort tid øker med tilstandens varighet. I vårt tilfelle kan vi si at positiv varighetsavhengighet betyr at jo lenger en virksomhet har vært i drift, desto større er sannsynligheten for at virksomheten vil bli lagt ned. *Negativ varighetsavhengighet* eksisterer på tidspunkt $t=t^*$ dersom $d\lambda(t)/dt < 0$ ved $t=t^*$. Negativ varighetsavhengighet vil i vårt tilfelle si at sannsynligheten for at en virksomhet blir lagt ned avtar med lengden av perioden i drift. Jo lenger en virksomhet har vært i drift, desto mindre er altså sjansen for at den blir lagt ned.

Dersom nedleggingssannsynligheten - dvs. hazardraten - avtar med t har vi altså negativ varighetsavhengighet. Sannsynligheten for å legge ned avtar med lengden av perioden i drift. Dersom estimeringen gir negativ varighetsavhengighet som resultat kan vi imidlertid ikke utelukke at dette skyldes en sorteringsmekanisme hvor de minst levedyktige virksomhetene faller fra først. Etterhvert som tiden går blir det færre virksomheter igjen som er i drift, men de som er igjen er de "dyktigste" etablererne med de mest levedyktige virksomhetene. Når våre forklaringsvariable ikke fanger opp alle forhold som er relevant for levetiden, har vi *uobserverbert heterogenitet*. Dersom det f.eks. er to typer virksomheter - der den ene typen har en høy konstant hazardrate mens den andre typen har en lav konstant hazardrate - vil vi, dersom vi betrakter de to typene under ett, finne negativ

varighetsavhengighet (mens det altså "bakenfor" skjuler seg to konstante hazardrater). I vår analyse antar vi at varigheten av tiden i drift avhenger av en rekke observerbare og uobserverbare kjennetegn knyttet til virksomhetene (se nedenfor). Modellen vi benytter antar imidlertid at både nivået på hazardraten og hvordan den utvikler seg over tid, er lik for alle virksomheter med de samme kjennetegn. At det i realiteten er tilstede en rekke forhold ved virksomhetene som ikke kan observeres, og som gjør at hazardratene varierer fra virksomhet til virksomhet selv når de observerte kjennetegnene ellers er like, tar modellen ikke hensyn til. Poenget er altså at det kan finnes uobserverbar heterogenitet som kommer i tillegg til de uobserverbare forholdene modellen selv tar vare på. I selve analysen kommer vi ikke til å trekke inn uobserverbar heterogenitet. Vi vil nøye oss med å diskutere den eventuelt uobserverbare heterogeniteten i hazardraten i forbindelse med tolkningen av resultatene.

"Cox Proportional Hazard Rate Model"

For å undersøke hvilke variable som påvirker nivået på hazardraten benytter vi en "Cox Proportional Hazard Model" (se Cox og Oakes, 1984). Fordelen med denne modellen er at det ikke er nødvendig å anta at hazardfunksjonen følger en bestemt fordeling, men dette innebærer samtidig at modellen ikke kan si noe om en eventuell varighetsavhengighet. I modellen antas det at hazardraten avhenger av observerte variable på følgende måte

$$(6) \quad \lambda(t) = \lambda_0(t) e^{x\beta}$$

der x er en vektor av observerte variable og β er en ukjent koeffisientvektor knyttet til variabelvektoren x , og som skal estimeres. $\lambda_0(t)$ kalles "base-line" hazardfunksjonen som kan tolkes som hazardfunksjonen til den gjennomsnittlige virksomheten i utvalget. En egenskap ved denne modellen er at det er mulig å estimere koeffisientene for de uavhengige variablene uten å estimere den underliggende (base-line) hazardfunksjonen (Kiefer, 1988). Når det gjelder tolkningen av de estimerte koeffisientene vil positive (negative) koeffisienter indikere at hazardraten er større (mindre) for en stipendiat/virksomhet med kjennetegnet sammenlignet med referanse kategorien.

Modellen er estimert ved hjelp av programpakken LIMDEP 6.0 (se Greene, 1991 kap. 48).

Test av varighetsavhengighet

For å teste for eventuell varighetsavhengighet antar vi at varigheten av perioden i drift (T) avhenger av observerte og uobserverte variable på følgende måte

$$(7) \quad \ln T_i = x_i \beta_i + \frac{U_i}{\alpha_i}$$

hvor $\exp(U_i)$ forutsettes å følge en Weibull fordeling, og der U_i antas å være fordelt uavhengig av x_i (se Hernæs og Strøm, 1994). Hazardfunksjonen blir da

$$(8) \quad \lambda(t) = \alpha t^{\alpha-1} e^{-\alpha \beta x}$$

Av (8) ser vi at hazardraten avtar med tiden dersom $\alpha < 1$ (negativ varighetsavhengighet), mens den øker dersom $\alpha > 1$ (positiv varighetsavhengighet). $\alpha = 1$ innebærer en konstant hazardrate.

Modellen er estimert ved hjelp av programpakken LIMDEP 6.0 (se Greene, 1991 kap. 50).

